

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

1949 október-november

T A R T A L O M:

Jure Kastelán: Dal az én hazámról (515) — *Majtényi Mihály*: Tiltakozunk (519) — Magyar közéleti munkások határozata (529) — Üdvözlőtávirat Tito marsallnak (532) — *Sinkó Ervin*: Akik nem tudják mi fán terem a szemérem (533) — *Debreczeni József*: »Júliusi köszöntő« (548); »Neve: Péceli András...« (549) — *Jován Popovics*: Harry Schichter esküje (550) — *Gajdos Tibor*: Fiatalok (565) — *Herceg János*: Változó világban II (576) — *Majtényi Mihály*: Élő víz (589)

KULTURÉLET

Toma János: Új kultúra útján... (597) — Néhány szó a vajdasági románokról (601)

FIGYELŐ

V. I. Lenin: Tolsztoj Leo (606) — *Lőrinc Péter*: Tudomány és földművelés (610) — *Herceg János*: Csépe Imre: »Üzen a föld« (622)
KÉPMELLÉKLETEK: 1. Tito marsall arcképe, 2. Ács József: Kovácsnál, 3. *Grigorescu*: Román paraszttasszony, 4. *Almásy Gábor*: Muszorgszkij mellszobra

S Z E M L E

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felelős szerkesztő: Olajos Mihály

Szerkesztőség: Noviszád, Jován Gyorgyevics utca 2. Telefon 26—33

Kiadóhivatal: Szubotica, Engels utca 9

Telefon: Szubotica, 414

Előfizetési díj: Egy évre 120 dinár, fél évre 65 dinár

Postatakarékszám 3-476.030. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

WEO

Éljen November 29. - Köztársaságunk Napja!

*Éljen a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság - egyenjogú
népeink szocialista hazája!*

Éljen Pártunk és népeink nagy vezetője Tito elvtárs!

Jure Kastelán:

Dal az én hazámról

1.

Szép ez a föld. Nekem a legszebb. Sehol annyi alga
mint gyermekkorom völgyoszorosaiban. Mezők és be nem tört lovak.
Mennyi folyó és zuhatag. Jöjj hozzánk, barátom.
Mi a Balkánon vagyunk. Jugoszláviában.

Kenyeret és örömet megosztunk és a bánatodat, ha szomorú vagy.
Mi jól tudjuk, hogyan süt a seb és mennyire fáj a tör.
Vannak égig nyúló ormaink, napunk; festőnek és fürdőnek,
s gyors hegyipatakok. Meglátod magad is.

Hazánkat a tenyeredre tesszük. Olyannak, amilyen.
Megmutatjuk, ahol tűzhelyeink voltak. Mindent elmondunk.
Ott, az új épület helyén: tegnap még állt a bitó,
s ott lázadtunk Títóval és teli daccal.

Tudod, hogy Balkán merre. Jugoszlávia — a Balkánon van.
A szocializmus hazája. Jöhetsz vízen, levegőben. Jöjj és lásd.
A mi igazságunkat vérrel írtuk.
Jöjj, mérd föl, ahol akarsz.

Szép ez az ország. Nekem a legszebb. Benne,
távol elvtárs, érted is meghaltak.
Szép ez az ország. Szocializmus a Balkánon.
Vért és tervet érted is adtunk, elvtárs, benne.

2.

Kilenc hajnalon, kilenc vizeden,
úszót a vizeden hej, de mennyi vérdíj.
Rabszolgák és kompok, kompok és hajósok,
a komor királyság sötét estiben.

Kilenc fájdalom a kilenc hegyeden,
s égtek a falvak és a városok.
Fejek a lándzsán, törzsek a karókon,
s a törzsek fölött a félhold, s lóferok.

Kilencszer ha kilenc, mennyi az a késből,
mennyi az éhségből, mennyi a harácsból.
Ó, hazám, be sokszor néztél szemtől-szembe
karddal és handzsárral, törrel és halállal.

Kilencszer ha kilenc, mennyi vérfolyó az,
mennyi jajkiáltás és mennyi bitófa.
Sírod fölött sírva, szörnyű fájdalomtól,
feketén szakadt föl a hajnal be sokszor.

Kilenc fájdalom a kilenc vizeden,
kilenc hegységed, kilenc csúcsod fölött, —
a tizedik, szép szárnyas örömed,
a tizedik a tavaszod, hazám.

3.

Szép vagy hazám, mint vízholdó leány
korsóval szép fején.
Fehér utak, s hajók a kikötőkben,
méhzümmögés és bogyóolaj.
Dús, bús dalaidat, a szomorúakat is szeretem,
melyekkel az anyám altatott.
A fényeidet — s e tavaszt, melynek jönnie kellett,
a te és az én tavaszomnak,
traktossal a földeinken.
Szép vagy hazám, mint a szabadság, és mint szemei
hőseidnek, kik bátran néztek a halálba.
Ó, mennyi a halott harmatos fűveid alatt.
És amikor szellő fésüli őket — énekelnek,
és folyóidnak mélyéből — énekelnek,
és a te dalaidban — ők énekelnek,
és ha dacolsz, hazám —
ők dacolnak,
és a te életedben —
ők akik élnek,
s a te igazadban —
ők az igazság!
Szeretlek, mert letörölted a nyomorúság könnyeit és szépségedet
az embernek adtad.
Iskolákat nyitottál és parkokat kék és lila virágokkal
és pihenőket és a mesgyéket felszántod és rózsákat öntözöl
az ablakokban, amelyek mögött nyomor jajgatott.

És amikor füst száll a gyárkéményekből —
 a te igazadat védi.
 És amikor a bányász a föld mélyébe száll —
 a te igazadat védi.
 És mikor a „Kiáltvány”-t és az „Október”-t nyomja a sajtó —
 a te igazadat védi.
 És ha nézem a te jövődet —
 a te igazadat énekelem.
 Téged énekellek és még inkább az erőt, amely adott.

4.

Amikor láncra vertek —
 ki tépte szét a láncot?

A vaksötétben —
 ki hozta el a lángot?

Ki adta vissza szemedet,
 s arcodra a mosolyt?

Bitófához kötözték —
 érted hát szót ki szólt?

Hű éhben és halálban,
 hű sírban, s fal előtt,
 hű szóban és a tettben,
 hű fegyverek előtt,
 s hű az életben!

Szárnyalsz —
 szárnyat hát ki adott?

A győzelemmel —
 ki aranyozott?

Ki az, ki fégedet
 sugárba ötvözött,
 minden korok,
 s minden népek között?

5.

Nőjj boldogan a nap alatt,
 s gyermek játszóhelyen.
 Nőjj s boldogulj, dolgozók hazája.
 Mezőidet fény, napsugár,
 s a béke áldja.
 Béke hajóidnak a kikötőkben,
 s napod fölött derű.

Nőjj boldogan, hadd lássák mindenűtt,
hadd lássák Délen, lássák Északon,
hogyan épül, szépül és szeret
s magát hogy' védi a proletárok hazája.

És béke legyen
a népeid között.
Béke a bányászodnak, napszámosodnak,
építőidnek és őrzőidnek.
Boldog, dús béke, folyón és légben,
a gépek zenéjében,
a búza csillogásában.

Nőjj és virágozz, szabad csillag alatt,
Pártod keze,
s Tito szíve alatt.

(Gál László fordítása)

Tiltakozunk

Irta Majtényi Mihály

A gyülesterem félhomályában átsüt a villanylámpák fénye; fénysugaruk vérvörös drapériákra és zászlókra, tömött széksorokra hull.

Akik itt ülnek, azok jórésze nagy távolságot lábolt át, nagy földrajzi messzeséget, hiszen Vajdaság minden városából s távoli falvaiból jöttek — de még nagyobb az a távolság amelyet az idők mélyén tettek: kilométerekkel le nem mérhető. Kezdődött valahol a szegénysoron, talán hatodért kapáláson, nyomorúságos segédmunkás-sorban valamelyik kapitalista gyárban, fűtetlen hatan-egy-szobában. A földemberei közülük azok életét élték, akiket József Attila így énekelt meg

Kis szobában kis parasztok
Egy pipázik, de harasztot.
Ezeken nem segít ima
Gondolkozva ülnek im a
Sötétben.

Töprengő, keserves, munkásember-sorsukkal rották le az élet árát; az életét, amelyért a költő bomlott idegekkel és szörnyű halállal fizetett. S most itt ülnek a drapériás teremben gyári munkásokkal és középparasztokkal egy sorban, értelmiségiekkel egy sorban — s nem véletlen, hogy, az az intézmény, amelynek háza fedelet ad ehhez a gyűléshez, éppen annak a költőnek nevét viseli, aki a régi külváros, a városperem, a gyepsor és szegénysor embereit leginkább szívébe zárta: József Attiláét.

Mert különös dolgok történtek itt nálunk — ezt el nem hallgathatjuk, ezt el kell mondanunk — felszabadult a nép. Sokáig rabságban élt — előbb egy olyan országban, amelyet a népek börtönének neveztek s még azelőtt egy olyan birodalomban, melynek csápjai a középkorig nyultak vissza. Elmondani mindazt amit a dolgozó nép sok évszázadon át szenvedett, ami a nemzedékek sorsa volt, az maga a történelem, a társadalom története. Én most csak azokról beszélek, akik itt ülnek s azokról, akik nevében ezek ma összegyülekeztek: a vajdasági magyar dolgozókról.

Minden népnek volt szabadságharca. A nagy francia, polgári forradalom a maga idejében, a maga körülményei között élén állt az európai haladásnak. Száz évre rá a párisi kommunben a francia főváros népe maroknyi sereget támogatott; reménytelen, egyenlőtlen harc volt, mégis szikrája az első szocialista forradalomnak. Az 1848/49 évi magyar sza-

badságharc dicső lap a történelemben nemcsak a magyarság számára, hanem az egész haladó gondolat számára. A Nagy Októberi Forradalom az orosz nép felmérhetetlen jelentőségű hozzájárulása volt a munkásosztály felszabadulásához, az egész történelemre kiható esemény. A forradalmi erők feszülését és kirobbanását tehát visszamenően, minden időkre követhetjük.

Jugoszlávia népei 1941—1945 között megvívott szabadságharcukkal írták zászlójukra a haladás és a szocializmus eszméjét; ez volt az a harc, melyet egész Európa bámult.

Goethe a „Fauszt”-ban így írja le egy nép harcát

Semmi sánc és semmi várfall!
 Önbizással töltve el
 Felér bármi erős várnál
 Az acélos férfimell.
 Elnyomástól ha írtóztok
 Síkra könnyű fegyverek!
 S még a nők is amazonok
 S hőssé lesz mind a gyerek.

Ilyen volt Jugoszlávia népeinek szabadságharca is. S ez a harc meghozta az ország népének, tehát a vajdasági magyar dolgozóknak szabadságát is. Így lett, hogy a hajdan hatodon kapáló, nincstelen magyar paraszt is kapott földet; sokan ezek közül ma már szocialista munkafarmokban élnek, termelősövetkezetbe tömörültek, tehát megtették a lépést előre. Így lett az öntudatos ipári, gyári dolgozó a szocializmus javára termelő rohammunkás; keményen és lelkesen dolgoznak mind a jövőért, hiszen a parasztsággal összefogva ők képezik azt az alapot, amelyre az ország épül, amelyre támaszkodik. A munkás, a dolgozó színvonalát ma már száz és száz tanfolyamon emelik, életviszonyait állandóan javítják, beleszólása Párton és a népiuralmi szerveken keresztül fakujára és városára döntő — mindannyiok akarata nyilvánul meg az államvezetés akaratában.

Mindez úgy hangzik, mint unalmas, felesleges ismétlés. Mégis el kellett mondanunk, mert:

... Amit végeznék, hogy a jövő is lássa
 Írásban meglegyen, s azon kezünk vonása.

(Goethe: Faust)

Mert elhangzott már, hogy mindez hazugság. Hogy nem a szocializmust építjük, hanem a kapitalizmust stb., stb. És felsorolhatnám, folytathatnám unalomig az egész-egész hosszú gyónócédulát, amelyet a Tájékoztató iroda határozata óta mindennap elénk tárnak, fejünkre olvasnak.

Akik a gyűlésterem tömött széksoraiban ülnek itt — s mögöttük messzi tájakon egész népünk — nagyon is jól tudják, mi az igazság. Hogy aki ma dolgozik nálunk az a szocializmust építi. Azt is tudják, hogy a vajdasági magyarságot, a vajdasági magyar dolgozókat nem

zárták ki a jugoszláv népek testvéri közösségéből. Nálunk nem kellett, mint Erdélyben, magának a szovjeterőnek közbelépni, hogy megakadályozza a Maniu-gárda által rendezett székelyföldi vérfürdő továbbterjedését, nálunk nem indultak havas téli napokon áttelepítő-vonatok a magyar határ felé, mint Csehszlovákiában, ahol csak most, 1949-ben iktatták törvénybe, hogy a magyar nemzetiségű embernek is van állampolgári joga, tehát bútor, háza, földje lehet és dolgozhat. Nem. A mi fiaink, akik ott küzdöttek a Petőfi brigádban, közös véraldozatot adtak a népfelszabadításhoz — és küzdenek azóta is a munka frontján a többtermelésért. A mi dolgozóink Goethével mondhatták büszkén

Engedd, hogy a harcok igaz fia
Beálljon a csapat soraiba
Ott lelje és állja meg helyét
A többiekhez adva erejét

Ezt a helyet, a nemzetiségek, így a magyarság helyét is még mélyen a háborúban, 1943-ban biztosította az AVNOJ II. ülészaka — kérnie sem kellett a magyarságnak, megkapta a dolgok természetes fejlődése útján.

S mert mindez így volt, így van, éppen ezért tanúsíthatjuk: nem igaz, hogy nálunk burzsoa-nacionalizmus van, hogy a falvainkban a kulákelemek uralkodnak, nem igaz és százszor nem, hogy kapitalizmust építünk és nem szocializmust.

Mindez ott ült az arcokon, a munkások, parasztok, katonák, értelmiségiek arcán, akik a tömött széksorokban elhelyezkedtek; azok arcán, akiket a hatodon kapálásból, a földtelenségből, a nemzeti elnyomásból és szociális elnyomásból hozott elő Jugoszlávia népeinek forradalma és szabadságharca.

... S a félhomályon átsütött a villanylámpák fénye, a hazugságot áttűzőtt az igazság.

*

Másfél év előtt, amikor a Tájékoztató Iroda hírharangjai először megszólaltak a vajdasági magyar dolgozók még nem láthattak egészen tisztán. Tekintetük elborult — „a tények választóvizében” csak később láthatták és látták meg, mi ez. Élénken emlékeztek még Szántó beográdi magyar követ szavaira, aki bejárta a vajdasági városokat és falvakat és személyesen ezt mondta nekik: örülök, hogy a magyarok és a szerbek így együtt dolgoznak az ötéves terv megvalósításán, ami egyben a szocializmus megvalósítását jelenti. Azt mondta nekik: büszkék lehetnek, hogy szocialista hazájuk ilyen jól megoldotta a nemzetikérdést. (A dolgozó ember nem került össze azokkal, akiknek nevében a követ beszélt — azok meg vezetőinknek mondták ugyanazt).

A dolgozó ember bizony meghökkent, amikor egyszerre azt hallotta, ugyanabból a forrásból, hogy itt nemzeti elnyomás van, hogy az ötéves terv nem a szocializmust, hanem a nyugati imperializmust szolgálja, hogy nincs mit büszkélkednie, sőt szegyenkeznie kell, mert ami itt történik — az fasizmus.

A vajdasági magyar földművesek termelőszövetkezeteit addig példaként emlegették a magyar vezetők. A „Dózsa György” szövetkezet tagjai megmondhatják, hogy hetekig Topolyán tartózkodott, körükben Gergely Sándor magyar író. Gazdasági szakembereik is tanulmányozták ezt a szövetkezetet — mindannyian egybehangzóan hangsúlyozták, hogy szövetkezeteink a szocializmus erős várai. S most váratlan azt kellett hallani a topolyai „Dózsa György” szövetkezet tagjainak, hogy az ő szövetkezetük és minden itteni szövetkezet voltaképpen a kulákok gyülekezőhelye; a falu dolgozóinak azt kell hallani, hogy náluk a kulákelem uralkodik és hasonlókat.

A csodálkozás és ámulás órái elmúltak: a vajdasági magyar dolgozó most már odamondogat. Tudja, hogy az a kampány a JKP vezetői, a Párt és az ország ellen, konstruált vádakból áll. Nap-nap után hallja az éterben üszkösen terjedő valótlanságokat. Azt is tudja, hogy őtőle most jajszót kívánnak-e jajszó hiánya hangosabb minden mesterségesen felfokozott „forte”-nál odaát. S ő nem jajszót üzen, egészen másfajta üzeneteket küldözget!

A vajdasági magyar dolgozó, itt ezen a gyűlésen például meghallgatta a referátumot, aztán odavonult ő is a felszólalói-pulpitushoz, benézett a széksorokban ülő társai szemébe és elmondotta amit ő tud mindezekről. Szava hangos tiltakozás volt. Nem voltak ezek szónoki remekművek, olyan szívből jövő egyszerű szavak voltak. Amit nem tudott az egyik, azt tudta a másik — olyan „móbában” való kiformalása volt az igazi tényeknek.

— „Megszólít a Magyarországról áttjött kettős birtokos és érdeklődik. Úgy halljuk, hogy itt nálatok négerek vannak, amerikai katonák. Vannak fenét, mondom nekik és hozzáteszem büszkén: itt kommunisták vannak. Hadd értsen szót.”

Tudja ő a vajdasági dolgozó, hogy hová szökött a kulák fölük és szöki még ma is. Neki nem lehet azt mesélni, hogy itt kulákuralom van, amikor odaát százholdas birtokokon terpeszkedik a zsírosparaszt.

Felvonult az értelmiségi is. Komoly számadatokkal bizonyította, hogy sajtónk, könyvkiadásunk hol tart, kultúránk, népi műveltségünk, amelynek gyökerei egyformán a közös szocialista hazát táplálják, hogyan fejlődik. Ilyen számadatok és közismert tények világánál bizony összeomlik a vád a „nemzetiségi üldözésről”.

Felvonult a szélesvállú volt téglagyári munkás. Magyar munkás, aki valahol vajdasági főhelyen irányítja a gazdaságnak éppen azt az ágát, amelyet mint alulról jött, szakember nagyon is jól ismer. A tégláégetés eredményeiről beszélt és arról, hogy igyekeznek kiforgatni ezeket az eredményeket — odaát.

„Mi jól tudjuk, honnan fúj a szél. Vezetőinket magunk állítottuk — amazokét meg Moszkvából küldték. A küldött vezető jól tudja, ha nem pariroz, le is válthatják, igyekeznek hát kiérdemelni gazdája kegyeit.”

Ezt a mondást, amikor lelépett, keményen megapsolták.

Mellettem magyar katonafiúk ülnek. A tisztet a sorukból odainvitalták az elnöki emelvényre, most ott ül a munkaelnökségben. Az a ka-

tonatiszt magyar zsellérgyerek, aki csapattestében arra oktatja társait, hogy a szocialista haza vívmányait meg kell védeni, hogy a szocialista hazát meg kell védeni.

A katonák most feszülten figyelik az új felszólalót. Régi harcos az, a Petőfi brigád volt politikai tisztje, most a Jugoszláv Hadsereg őrnagya: „-945 tavaszán a baranyai Bolmannál vívott hősi csatát a Petőfi brigád, visszaverte a német átförési kísérletet, aztán tovább nyomult előre s nem-sokára már Szlavónia földjén harcolt. A brigád parancsnoka hősi halált halt.”

Régi emlékek az együttiharcoló bajtársokról. És büszkén mondja: „Petőfi Sándor emlékét, a nagy, harcos forradalmi költőét éppen az itteni magyarság emelte magasra, először az egész Magyar-ságban, mert az ellenállás zászlaját először az itteni magyarság vette kezébe — zárt csapategységben már 1943-ban harcolt Szlavónia földjén...”

Lehet-e itt választóvonal, üthet-e éket valaki közénk? Világosan visszacseng a meghozott határozatban: nem.

„Igazi hazánknak érezzük a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot, amelyhez ezer kapocs fűz bennünket és amelyért készek vagyunk meghozni a legnagyobb áldozatot.”

*

De mi ellen is tiltakoznak dolgozóink?

Konkréten most a jugoszláv-magyar barátsági szerződés egyoldalú felbontása ellen. Bár ezeket a Tájékoztató Irodás dolgokat nem szabad empirikusan, egymástól elszigetelve vizsgálni — Jugoszlávia magyarsága mégis hívatottnak érzi magát, hogy szavát hallassa ebben a kérdésben, a jugoszláv közéleti és kultúrmunkások, a népfelszabadító háború harcosai, a szocializmust építő legkiválóbb munkások és parasztok nagygyűlése útján, külön a magyarországi vezetők címére. Annál is inkább, mert sokat beszéltek neki odaát a „híd” szerepéről. Gyökereit mélyen a talajbabocsátva, az itteni magyarság termelőmunkájával, kultúrájával a közös hazát, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot segíti és szolgálja, erősíti, annak hű fia — kulturális, művelődésbeli kapcsolataink jogát az összmagyarsággal az új Jugoszlávia sohasem tagadta meg tőle: ez tehát az a kettősség, amit a „híd” szerepének mondanak. És itt a hídon állva mondja magyarságunk: „tiltakozunk, hogy kezet emeljenek a magyar nép és Jugoszlávia népeinek barátságára.”

S itt előtérbe kerül a barátságról vallott fogalom tisztázása. A jó öreg Bessenyei, a hajdani testőr-író „A természet világa vagy a józan okosság” című verses művében szkeptikus sorokat írt le, körülbelül így jellemezve a barátság egyik válfaját:

Óh kedves barátom, hidd el hogy szeretlek

— Mondd — s hogy meg nem nyugszom, míg meg nem ehettek.

Van ilyen barátság is, volt és van — túlmessze jutnánk bizonyos analógiák megvonásával — ebből a barátságból azonban nem kérünk.

Van aztán a barátság sorában — mert sokféleképpen alakulhat — amikor hajdani egymás ellen uszítottak nyújtanak kezét. A mi dolgozóink, a szláv dolgozók, s az itteni magyar dolgozók szívében éppen úgy, mint a magyarországi dolgozók szívében is boldog kiteljesülés volt a két nép között megkötött barátsági szerződés. Hát ki más, ha nem a szocializmus felé haladó proletárság volt hívatva, kezébe véve a hatalmat, Európa ebben a részében végleges pontot tenni az évszázados sebekre, amelyeket a vad feudalista erkölcsök, még inkább a kapitalizmus körülményei között s leginkább a fasizmus kívülről jövő uszításai következtében kapott a nép — mert a bajokat mindig a nép érzi leginkább a maga testén, s nem az aki a bajokat felidézte.

Én csak kulturális vonalon követem most az eseményeket s felidézem Boldizsár Iván magyar államtitkár szavait:

„Ma 1947. december 8-án, abban az órában, amikor a parlament minisztertanácsi termében még susterog a pecsétviasz a jugoszláv-magyar szerződés pergamentjén, úgy érzem mégis, helytelen módja lenne az ünnepségnek, ha ez a krónika másról szólna, mint két szomszédos nép barátságának erről a nagy ünnepéről. Nemcsak a zászlók pirosa és kékje, pirosa és zöldje ünnepel ilyenkor, hanem valamennyiünk belsejében megcsendül egy hang erre a szóra, hogy: barátság. A háborúvesztés korszaka, az eszmélkedés bizakodó ideje után Jugoszlávia az első ország, amellyel baráti szerződést kötünk.”

A magyar rádióban hangzottak el ezek a szavak — maga az előadás a jugoszláv népek költészetéről szól. Ivan Goran Kovacsicsnak a szabadságharcos, mártírhalált halt jugoszláv költőnek Tömegsír című nagy verses művéről transzcendentális szavai vannak Boldizsár államtitkárnak, sejtetve, hogy 1,700.000 halottnak áldoz.

„Az olvasó nem is sírásra fakad az ezersoros versnek olvasására, hanem a megrendültség tengermélyéből tisztábban és keményebben, mint valaha forr fel benne: ezt soha többé. Soha többé! És ezért szerződik ma, ezerkilencszáznegyvenhét december nyolcadikán Jugoszlávia és Magyarország.

A „soha többé” ügylátszik nem örökérvényű szó. Még csak nem is évtizedes érvényű. Két év után — sőt már fél év után egészen más szavakat lehetett hallani a budapesti rádióban. Ne csodálkozzanak hát, hogy a vajdasági magyarok, akik változatlanul vallják és hiszik a „soha többé”-t, tiltakoznak.

A barátság szó értelmén és lényegén tehát széles skála zeng-bong és ez baj, mert az igazi barátság csak egyértelmű lehet.

A vajdasági magyar dolgozó jól tudja, hogy a magyar néppel kötötték ezt a szerződést. A reakció elemeire — a magyar és szerb itteni reakciósokra — hideg tuss volt. Ő a szláv munkástestvér kezét fogta szorosabbra a szó hallatára: ez a barátság jól esett neki, hiszen önmagát tagadná meg, ha, nem így lenne. A munkás és forradalmi vörösség mellett neki a hazája piros kékje és a népe piros-zöldje ott van a szívében — s most egyszerre azt hallja, hogy a „soha többé” égignyúló kiáltást egészen más dolgok váltották fel odaát. Sortüzek, amelyek felvil-

lanó fénye erősen a múltra emlékeztet. Rágalom, amely erősen a múltra emlékeztet. Ronggyá tépett szerződés — ami fokozottan a múltra emlékeztet.

A barátság és a baráti kézfogás értelmét a vajdasági magyar dolgozó nálunk tiszta és igazi értelmében, a Testvériségben és egységben ismerte fel. A JKP világos és félre nem ismerhető irányvonala kizárta minden feltételét annak, hogy éppen itt a Vajdaságban a magyarság k o l l e k t í v e n, együttesen feleljen egyesek szörnyű háborús gaztetteiért, mégha azt nagyobb csoportok is támogatták s a vajdasági magyarság soraiból is voltak támogatók. Nem, a szlávság nekünk őszinte baráti jobbot nyújtott és meghallgatta a JKP szavait, a marxi-lenini, vagy ha úgy tetszik: a sztalini nemzetiségi politikáról; mi is meghallgattuk és azóta megértjük egymást.

*

Jól emlékszünk még Milován Gyilasz szavaira 1948. március 15-én a magyar szabadságharc centenáriumi ünnepségein. Gyilasz akkor a magyar országgyűlésen, mint vendég, ezeket mondta:

„Száz évvel ezelőtt, amikor a magyar nép fegyverbeszállt az idegen és feudális elnyomás ellen, Európában még nem voltak olyan erők, amelyek képesek lettek volna ezt a forradalmat az európai reakció ellenőzönlésétől megvédeni. Keleten az orosz cárizmus, északon és nyugaton a német feudálisok vették körül a magyar népet, délen pedig — a szerbeknél és horvátoknál — saját belső reakciójuk folytán még nem fejlődtek ki olyan erők, amelyek képesek lettek volna felkelésre a magyar forradalom megvédésére. Sőt, ezen népek reakciós és feudális uralkodórétegeinek sikerült Jellasics bánnal, Rajjacsics pátriárkával és Karagyorgyevics Sándor herceggel az élükön még azon kevés haladó erőt is, amely Horvátországban, Szerbiában és a Vajdaságban jelentkezett, elfojtani, hadsereget gyűjteni, hogy Ausztria javára elősegítsék a magyar forradalom elnyomását.

Egyes történetírók később megkísérelték a horvát és szerb rétegek reakciós szerepét azzal mentesíteni, hogy a magyar forradalom vezetői a horvát és szerb érdekekkel szemben nem tanúsítottak kellő megértést, megfosztván a horvátokat és szerbeket nemzeti jogaiktól még a forradalom ideje alatt. Az ilyen történetírás azonban lényegében nem felel meg a tárgyilagos és pártatlan tudománynak.

1848-ban a kis magyar nemzet alapjaiban rengette meg az öreg feudális Európát. A magyar forradalom a magyar történelem legdicsőbb oldala volt és maradt is és egyidejűleg egyike az emberiség felszabadító harcairól írott történelem legszebb oldalainak. A magyar forradalom, bár elfojtották, egy új kor kezdetét jelenti a magyar nép történetében és egyike volt azon korszak nagy történelmi eseményeinek, amelyek lehetővé tették az új társadalmi viszonyok kifejlődését Európában. 1848 után, azaz a magyar forradalom után is — a reakció győzelme ellenére — Európa nem maradhatott többé olyanak, amilyen volt.”

Igen, ezt mondta Gyilasz a tárgyilagosság hangján. Kimondta az igazat, hogy megtisztítsa saját nemzete történetét a hamisításoktól, félreértésektől, illuzióktól.

S mit kapott a jugoszláv népfelszabadító harc a magyar vezetőkől, milyen történelmi értékelést?

Ezt semmiesetre sem kapta meg.

Röviddel a Tájékoztató Irodás nyilatkozat megjelenése után 1941. március 27-ének alábecsülését magától Rákosi Mátyástól, aztán, ahogy a magyar vezetők egyre jobban elmerültek a Tájékoztatóirodás ingoványban — kapta végül a Rajk perben azt a szörnyűséget, hogy a jugoszláv népfelszabadító harc vezetői voltaképpen imperialista ügynökök voltak a harc kezdetétől, sőt Gestapo ügynökök. Hallgatva ezt a per-tákolmányt az ember önkéntelenül megkérdezheti: szóval a Gestapo, jugoszláv földön önmaga ellen harcolt, partizánsapkás jugoszláv hazafiak útján?

Pedig nálunk mindenki nagyon jól tudja — a magyarországi vezetők is jól tudják — hogy ez a belülről indult küzdelem szabadságharc volt, a JKP által irányítva — de még milyen! Abban a reménytelennek látszó időpontban indult, amikor, a szovjet népeit kivéve, sehol Európában nem mukkant egyetlen nép sem a német csizma alatt. A világ haladó erőiben vetett hitnek és bizalomnak pompás kifejezése volt ez a népharc, Jugoszlávia Kommunistá Pártja által vezetve a jugoszláv munkásosztály, a parasztsággal összefogva a falvakban és városokban optimista hittel adta véréit, erejét a nagy ügyért, a népszabadságért, megmutatta, hogy így is lehet.

A crnagorai nép nagy költője Petar Petrovics Nyegos mondja egy helyen a „Hegyek koszorúja”-ban:

Bármely kicsiny hegyen áll az ember
Messzebb lát, mint más a domb tövében.
Én is kissé többet látok, mint ti
Jó, vagy balsors adta is ezt nékem.

A jugoszláv munkásosztály vezetői népünk sorsának irányításában „magasabb hegyen álltak” tovább láttak, mint azok ott a domb tövében. S a nép elfogadta tanítását — jó vagy balsors adta, mondták — hiszünk néktek és veletek megünk.

Keressük ezt a magyar államférfiút, aki a fenti tényeket Jugoszlávia népei javára leszögezi — de nem úgy, hogy a népet a vezetőitől különválasztja.

Elismerik-e ezt a világossabban látást valahol is a magyar vezetők a jugoszláv szabadságharc vezéreiről?

A gyűlés ifjúsági szónoka erről így beszélt:

„Rákosi fogadott bennünket és odavezetett a nagy térképhez, megmutatta az országot és azt mondotta: mi a síkság miatt nem vezethettünk partizánharcokat és nem fejthettünk ki ellenállást. Nem beszélt a reakció által jobban félrevezetett magyar tömegekről, nem mondta egyetlen szóval: hiába, ti keményebbek voltatok, a ti vezéretek ott volt a helyszínen, olyan vezéretek, mint Tito. Rákosi elfelejtette egyszerre a magyar földrajzot is, a Bakonyt, Vértest, a Csert, a Mecseket — és azt, hogy a Bácskában, Bánátban nincsenek hegyek, de fegyveres harc itt is volt a megszállók ellen.”

A közönség — ó mily gyengéⁿ elkoptatott szó azok megjelölésére ott a széksorokban — a népgyűlés közönsége velem a felszólalóval. S amikor az kereste a kifejezést a magyar vezetők eljárásának jellemzésére bizony belekiáltottak:

— Opportunista, na!

Egyek voltak azzal, ami elhangzott; mintha ők mondták volna. A névtelen ott a szürke sorokból a hajdani hatodon kapált kukorica parasztja s a város hajdan gyármarta dolgozója.

*

Várnai Zseni, a magyar proletárok költőnöje — akinek „Levél katonafiához” című versére még jól emlékezünk, hiszen a „Ne lőjj fiam, mert én is ott leszek” jelszava volt az őszirózsás magyar forradalomnak — Jugoszláviából visszatérve 1948 elején verset írt „A jugoszláv hegyek között” címmel. A vers két utolsó szakaszát itt közöljük:

Így harcoltak a hegyek is
a kemény óriások
a hegyi nép örök bajtársai
nagy örök partizánok;
roppant tüdejük sípjain
a szelek orgonálnak
s hallottam szárnycsapásait
a szabadság dalának.

Kihajoltam az ablakon
és szemem pillantása
köszöntéssel felrepült
a hegyek homlokára
S láttam, amint a napkorongon
Szinte aranyból verve
Úgy ragyog széles mellükön
Mint Tito érdemrendje.

Ha a költő, aki pár hetet töltött Jugoszláviában és versében a népfel-szabadító harcot bogozva a verssorok közt ringó képeiben egy hasonlathoz jutott, amelyben még a napkorongot is Tito érdemrendjének látja csillogni a hegyek széles mellén — ez annyit jelent, hogy ez a név öbenné is úgy alakult ki, mint az ellenállás jelszava; hogy itt bérc és harcos, fegyver és Tito egyet jelentenek.

S ha a magyar költő most itt ezen a helyen, ezen a gyűlésen elmondhatná ezt a versét tisztán és változatlanul meghallaná, Tito nevé-nél a felcsendülő tapsot. Meghallhatná azt, amit akkor is hallott, hogy nálunk a bérc, a fegyver, a harc és Tito egyet jelentettek és egyet jelentenek ma is. A költő lelkesen építette bele versébe a népnek sőt a tájnak, a hegyeknek a népharcok hőisével való elválaszthatatlanságát — milyen badar kívánság most ettől a néptől, amely nemcsak a harcost, hanem az építőt is megismerte vezetőjében — azt kívánni, hogy elvlassza őt önmagától.

Neki egy elvillanó kép az egész, ahogy maga mondja „Én árnyképét őrzöm már a nagy szabad hegyeknek” — mibennünk azonban úgy élnek a dolgok valóságosan, lelkünkbe beépítetten. Mi nemcsak értelmünkkel hadakozunk a hazugságok és az árulás vádjá ellen — amit tisztán bizonyított ez a gyűlés is — hanem egész érzelmi világunkkal. Ez t az akcenciát nem tudtuk beleírni abba a határozatba.

*

Vajdasági költőknek, Laták Istvánnak van egy verse a vajdasági magyaroktól, régi vers ez még 1945. januárjában íródott:

... Riadtan, tudatlan topognak szerteszét
S ügyetlen tárja ki mind a dolgos kezét
E nép negyvennyolc óta nem élt szabadon
Nehezen kél fásult szívében a vígalom
Tétova: nem vádol, nem kér és nem tervez
Lassan eszmél fel, hogy szabadsághoz ért.

A verset a költő ezekkel a szavakkal fejezi be:

Itt kell talpraállni a testvérepekkel
S építeni, jó vajdasági magyarok.

Értsük meg: a költő nem azokhoz szólt, akik világosan felismerve az új világot egész érzelmiükkel és értelmükkel csatlakoztak ahhoz; nem a Petőfi brigádban véruket hullató fiainkhoz szólt ez a vers, hanem a helybentopogókhoz, a nehezen ébredőkhez, akik lelkületben, lendületben, észhezterésben elmaradtak az élenjárók mögött — mi tudjuk, hogy mennyien voltak, azt is tudjuk, nemcsak az ő hibájuk volt mindez. Igen ezeket a tömegeket kellett izzásbahozni, ezeknek kellett a szocializmusról beszélni. Milyen felmérhetetlen érték volt akkor a felénknyújtott baráti jobb. A dolgok félreismerése folytán megtett minden hibás lépés megölte volna akkor a lelkekben pisllákoló fényt — az olyan hibás lépések, mint Csehszlovákiában például.

Kinek köszönhattük mindazt, hogy jól történt minden és helyesen történt?

A Pártnak és Titonak. Akiik a szocializmus távlatát adták meg a vajdasági magyarnak is.

Azért döbentenek meg bennünket a rágalmazó hangok odaátról: Ti nem is akartatok soha szocializmust.

Mi nem a tiltakozás tényének örülünk és harsonázunk, nekünk fáj, hogy a szocialista országok között egyenjogúságért folytatott elvi harcunkban ilyen helyzetre került sor. Ellenben örülünk annak, hogy a vajdasági magyarság, a vajdasági magyar dolgozó ma már nem „riadtan és tudatlan topog szerteszét”, hanem eljutott az öntudat olyan fokára, amelyben felismeri ki a barátja. Örülünk annak, hogy a barátságról valott fogalmát nem variálja, nem köti helyzetéhez. Örülünk, hogy dolgozik és alkot a közös hazában és ezzel a munkával, mindennél elsöpröbben tanúsítja, hogy ami itt folyik, az valóban a szocializmus építése.

Vajdasági magyar közélelt munkások, a Népfelszabadító háború harcosai és a szocialista építés élharcosainak értekezletén elfogadott

Határozati javaslat

A Magyar Népköztársaság kormánya, vakon alávetve magát a Szovjet Szövetség kormánya vezetőinek, a magyar nép érdekeivel ellentétben rendszeresen azon mesterkedett, hogy megbontsa a baráti és szövetségi viszonyt a JSzNK és a Magyar Népköztársaság között.

A magyar kormány engedelmesen fejet hajtva Szovjet Szövetségbeli urai előtt, s ugyanakkor a horthysta-sovinista revizionizmustól vezérrelve, a Tájékoztató Iroda határozatát felhasználta a maga ellenséges tevékenységére a szocializmus hazánkbeli építése ellen.

A Magyar Népköztársaság kormánya rendszeresen megszegte a gazdasági egyezményeket. Széleskörű ellenséges propaganda-tevékenységet fejtett ki Jugoszlávia törvényes kormánya, népei s a hazánkban fennálló rendszer ellen. Hazánk hivatalos képviselői Magyarországon ki voltak téve a nemzetközi joggal ellenkező durva támogatásoknak. A Magyar Népköztársaság kormánya felhasznált minden alkalmat, hogy hátrányosan megkülönböztető eljárást tanúsítson a JSzNK képviselőivel szemben. A beográdi diplomáciai képviselő tisztviselői és a magyarországi állambiztonsági szerveket utasította, hogy hazánk integritása és biztonsága ellen irányuló kémkedést és diverzáns cselekményeket szervezzenek. Ez a kormány menedéket nyújtott szocialista hazánk néhány árulójának és minden téren támogatta ellenséges munkájukat. A magyarországi jugoszláv nemzeti kisebbségtől szisztematikusan megvonták jogaikat és különleges rezsimnek vetették alá. A Magyar Népköztársaság kormányának ellenséges tevékenysége odáig jutott, hogy nyíltan megszegte a békeszerződést s általa, hogy felmondta a jóvátételi szállítások teljesítését, visszaszámzartatási bizottságunk kiutasításával pedig szentesítette Horthy hordáinak bácskai fosztogatását. A magyar kormány vezető emberei, akiket sovinizmus és gyűlölet tölt el a szocialista Jugoszláviával szemben, s számos kihívást szerveztek határunkon, nem riadva vissza attól sem, hogy saját katonáik életét is feláldozzák.

A Magyar Népköztársaságnak mindezek az eljárásai ellentétben álltak a fennálló gazdasági, együttműködési, barátsági, kölcsönös segélynyújtási és szövetségi szerződések betűszerinti értelmével és szellemével.

E hazánk elleni ellenséges tevékenység vonalán és engedelmesen végrehajtva a Szovjet Szövetségből kapott utasításokat, a Magyar Népköztársaság kormányza még tovább ment. Példátlan bírósági botrányt szervezett, megrendezve a budapesti kihívó jellegű pert. Ez a per kompromittálta a Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatását, s a Szovjet Szövetség kormányának és a neki alárendelt kormányoknak lehetővé tette, hogy tovább folytassák a szocialista Jugoszlávia ellen irányuló, semmivel sem indokolt ellenséges eljárásaikat. A magyar kormány is felhasználta ezt a pert, hogy formálisan is felbontsa a barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződést, amelyet már régebben is minden lépésben lábbal tiport. Ezzel a cselekedettel teljes mértékben kifejezésre jutott a Magyar Népköztársaság kormányának háborús uszító tevékenysége.

A Magyar Népköztársaság kormányának vezető emberei elsősorban a magyar népnek okoztak hatalmas kárt a magyar nép és Jugoszlávia népei közötti barátság és együttműködés ellen irányuló romboló tevékenységükkel, amely barátság és együttműködés a JKP, a JSzNK kormánya és személyesen Tito elvtárs állhatatos munkájával jött létre.

A Magyar Népköztársaság kormánya a szocialista Jugoszlávia ellen irányuló számos becstelen és ellenforradalmi eljárásával megmutatta, hogy erkölcsileg milyen mélyre süllyednek azok az emberek, akik közönséges eszközévé válnak a SzK(b)P Központi Vezetőségbeli és a Szovjet Szövetség kormánya-beli revíziónisták kezében, s különösen legutóbbi háborús uszító cselekedetük megmutatta, hogy milyen messze állnak Magyarország dolgozó népétől.

Magyarország vezető emberei ennek a megfontolt ellenséges tevékenységnek első napjaitól kezdve megkísérelték, hogy befolyást gyakoroljanak reánk, vajdasági magyar nemzeti kisebbségre. Megkísérelték, hogy szétzúzzák a magyarok és Jugoszlávia többi népének létrejött testvériségét és egységét. Arra törekedtek, hogy demobilizáló hatást gyakoroljanak ránk, magyarokna a szocializmus hazánkbeli építésében való részvételünk tekintetében való részvételünk tekintetében. Arra törekedtek, hogy eszközként használjanak fel bennünket jugoszlávellenes és ellenforradalmi mesterkedésükben és szocialista hazánk, a JSzNK ellen akartak fordítani bennünket.

Ezek a szégyenletes kísérletek teljes kudarcot vallottak, hála Jugoszlávia dolgozói erkölcsi-politikai egységének, s annak a szétléphetetlen kapcsolatnak, amely fennáll közöttünk, magyarok és a többi testvéri egyenjogú nép között. Ezt az egységet a JKP helyes irányvonala teremtette meg, különösen azóta, hogy Tito elvtárs került Pártunk élére.

Mi, magyarok, különösen az újjáépítés és a szocializmus építésének időszakában váltunk tevékenyvé, s Jugoszlávia többi testvéri népével együtt közreműködtünk közös, szabad és független szocialista hazánk megteremtésében és építésében. A jugoszláv népek fiainak vérével és csontjaival együtt a legjobb magyarok vére és csontja is és hazánk minden népének törekvésével és erőfeszítésével együtt a magyarok törekvése és erőfeszítése is beépült Tito Jugoszláviájának fenséges épületébe.

Tito Jugoszláviája olyan lehetőségeket nyújtott számunkra a sokoldalú fejlődésre, amilyen lehetőségek sohasem álltak előttünk, s amelyeket csak a szocialista haza teremthet, amelyet olyan megedződött Párt és Központi Pártvezetőség irányít, amilyen a miénk. Mi, vajdasági magyarok mindezért, valamint azért, mert a szabad, független és szocialista Jugoszláviában teljes mértékű előrehaladásunk biztosítékát látjuk, — igazi hazánknak érezzük a JSzNK-t, amelyhez ezer és ezer kapocs fűz bennünket és amelyért minden pillanatban készek vagyunk meghozni a legnagyobb áldozatokat is.

Nekünk, magyaroknak, akik a múltban nemzeti elnyomatásban éltünk, s akik ma teljesen egyenlőségűek és teljesjogú polgárok vagyunk szocialista hazánkban, — éppen nekünk megvan minden erkölcsi alapunk, hogy azt követeljük a magyar kormánytól, biztosítsa a magyarországi jugoszláv nemzeti kisebbségnek mindazokat a jogokat, amelyeket mi élvezünk Tito Jugoszláviájában.

A Magyar Népköztársaság kormányának legutóbbi háborús uszító cselekedete miatt, amellyel lábbal tiporta az ünnepélyesen megkötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést, mi vajdasági magyarok erélyes tiltakozásunkat fejezzük ki és a legélesebben elítéljük ezt a cselekedetet.

A mi válaszuk erre az: hogy még nagyobb erőfeszítéseket teszünk az Ötéves Terv feladatainak megvalósításaért, még szilárdabban tömörülünk Pártunk és Központi Pártvezetőségünk körül, még nagyobb mértékben támogatjuk kormányunk politikáját, amely küldöttségünk útján az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlésén kifejezésre juttatja minden törekvésünket és kívánságunkat. Kifejezésre juttatva tiltakozásunkat és undorodásunkat és leszögezve álláspontunkat, tisztában vagyunk azzal, hogy milyen jelentős ez a harc nemcsak Jugoszlávia, hanem a világ egész haladó forradalmi mozgalma szempontjából, amely harcban Pártunk elsőként emelte fel szavát a revízióizmus ellen, a szocialista országok közötti egyenjogú viszonyért, s ezzel magára vállalta a marxizmus-leninizmus halhatatlan eszméi védelmezőjének tisztességes szerepét.

Novisád, 1949. október 23-án.

*A kultúr- és élmunkások
üdvözlőtávirata*

**JOSZIP-BROZ TITONAK,
Jugoszlávia marsalljának**

Beograd

Ferró üdvözlötünket küldjük arról a Noviszádon megtartott értekezletről, amelyen mi magyar közéleti- és kulturmunkások a Népfelszabadító Háború harcosai és a szocializmust építő kimágasló munkások és parasztok, szívvel-lélekkel elítéltük a Magyar Népköztársaság kormányának háborús uszító cselekedetét, amellyel hiszéken és egyoldalúan felbontotta a barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződést.

Tiltakozunk a moszkvai hegemonisták e szolgáinak tettei ellen, akik minden erkölcsi alap nélkül arra merészkednek, hogy kezet emeljenek a magyar nép és Jugoszlávia népeinek barátságára, arra a barátságra, amely elsősorban Pártunk helyes politikája és személyesen a Te helyes politikád folytán jött létre. Ezzel a cselekedetükkel ismételten bebizonyították, hogy a magyar nép érdekei ellen működnek és semmi közük sincs Magyarország dolgozó népéhez.

Üdvözljük Pártunk következetes harcát, amelynek élén Te állasz, Marsall elvtárs. Ezen az értekezleten ismételten kifejezésre jutott, hogy mi elválaszthatatlan része vagyunk Jugoszlávia egyenjogú népei testvéri közösségének. Kifejezésre juttatjuk azt az elköltéségünket, hogy minden erőnket latba vetjük, szocialista hazánk, a JSzNK boldogságáért és Pártunk harcának győzelméért.

Élj soká, Tito elvtárs szocialista hazánk, a JSzNK testvéri és egyenjogú népeinek vezetője és tanítómestere!

Noviszád, 1949. október 23-án.

Vajdaság Autonóm Tartomány magyar közéleti és kultúrmunkásai, a Népfelszabadító Háború harcosai és a szocializmust építő munkások és parasztok

*Akik nem tudják mi fán terem a szemérem
avagy*

Escobár atya látványos feltámadása

*Széljegyzetek a budapesti pörnek nevezett csapnivalóan rossz,
botrányos színi előadáshoz*

(Részlet a szerző rövidesen megjelenő könyvéből)

E sorok írója nem jogászember. Foglalkozásszerűen a saját és mások képzeletének teremtményei körül tevékenykedik. S neki, úgy találja, megvan minden oka rá, hogy tisztán szakszerűen is, szakmai szempontból is szemére hányja a budapesti per rendezőinek, hogy szemmel láthatóan, szembeszökően hanyagul dolgoztak, úgy a részletek, mint a kompozíció szempontjából. Most már persze ők is tudják, amit azonban már előbb kellett volna tudniok, hogy nem olyan könnyű dolog ám megszerkeszteni egy regényceleményt. Rossz műkedvelők mindig alábecsülik a nehézségeket. S nagy nehézségeket kell legyőzni, hogy a képzelet teremtményei élethűeknek hassanak, vagy hogy avval a szép orosz terminológiával „pravdopodobie”-et érjenek el. Nehogy valaki azt higgye, hogy az orosz kifejezést azért emlegetem, hogy fitogtassam szerény nyelvismerefeimet: a budapesti per scenáristái számára az orosz kifejezés familiárisabb, mint a magyar s ezért, tisztán előzékenységből említettem meg.

Ha nem vesszük figyelembe a lehetőséget, hogy ezek a scenáristák szántsándékkal dolgoztak ilyen rosszul, a szándékkal, hogy botrányosan rossz rendezésük kompromittálja megbízóikat, ha nem vesszük figyelembe a lehetőséget, hogy ezek a scenáristák maguk is sötétben bujkáló trockista összeesküvők — ami esetleg egy jövőbeli szenzációs per alkalmával fog kiderülni — ha ettől a lehetőségtől elttekintünk, meg kell állapítanunk, hogy azok akik „kidolgozták” a pesti pert, alábecsülték a gondot és fáradságot, amit egy közepes minőségű detektív-regénynek a megszerkesztése is feltétlenül megkövetel.

De talán nem dilettantizmus és nem is sötétben bujkáló trockisták az oka, hogy ilyen botrányosan, állátszóan rosszul volt rendezve a budapesti per. A harmadik lehetőség ebben az esetben is fennáll. A Szentszéknek ősi gyakorlata, hogy olyan „igazságokat” nyilvánít ki, amelyek kihívása az emberi értelemnek. A Szentszék dogmái feltűnnek minden logikát. Miért? Azért, hogy megalázzák a bűnös emberi büszkeséget,

hog megöljék az emberben az észbe vetett hitet, az emberi méltóságot, az önállóságot, hogy megbélyegezzenek minden ellenállást a Szentszék hatalmával és tekintélyével szemben. A cél, olyan híveket nevelni, akik feltétlenül és gondolkodás nélkül engedelmesek. Ez volt a Szentszék gyakorlata ősidők óta.

Vajjon nem volt-e ez a per szándékosan, egyenesen azért ilyen átlátszóan bután megrendezve, nem volt-e ebben a perben majd minden szó, vád és önvád azért olyan csattanós arculütése minden logikának, hogy a kommunisták megtanulják, hogy igazság, logika, jog és értelem a semminél kevesebbet számít, hogyha szófogadatlanságról, hogyha a Nagy Parancsolónak a parancsairól van szó? Tudni kell a hívőknek s ha nem tudják, hadd tanulják meg, hogy minden lehetséges igazság, érdem, tanúság és minden logika ellenére Jehova teszi, amit akar és ha akarja, akkor elrendeli teljesen értelmetlen vádak és önvadak szavalását. Minden fej hadd tudja, hogy akasztófavirággá válhat. A Nagy Parancsolótól függ s csak tőle, hogy vállakon maradnak-e vagy lehulnak a fejek, bárki feje is. Miért? Azért, mert Jehova az Jehova és szolgálni kell neki, engedelemben és rettegésben — rettegésben és gondolkodás nélkül.

Ami bírósági tárgyalás neve alatt Budapesten megrendezettett, még csak detektívregény karrikaturájaként se érne feleltetést se. Karrikaturának lehet mindentféle szemmeláthatóan valószínűtlen kitalálásokkal szórakoztatni, de akkor előfeltétele a sikernek a szellemesség. Ezek a rendezők azonban, ezek a szerzők, hogy dolgoztak ők? Ha az ember csak futó pillantást vet az ő rosszul dramatiszált rossz ponyvaregényükre, minden épeszű ember csak egy dolgon fog gondolkodni s csak egy kérdést lesz nehéz eldöntenie, a kérdést: vajjon a szerzők abból indultak-e ki, hogy én, a közönség, félkegyelmű vagyok vagy pedig maguk a szerzők félkegyelműek?

Egy azonban bizonyos: alábecsülték szennyes iparuk nehézségeit. Úgy képelték, ki kell gondolni csak valami cselekményt, amely megfelel a Tájékoztató tróda irányzatának, eköré a cselekmény köré csoportosítani az alakokat, akik szófogadóan mindent „vallanak”, amit a szerzők előírnak nekik — és minden rendben lesz, hogy csak úgy ragyog.

Ami magát az elgondolást illeti, el kell ismerni, hogy ha nem is eredeti, ha csak utánzata is a moszkvai pereknek, önmagában mint elgondolás nem éppen ügyetlen — de mit ér az elgondolás! A kivitel a döntő s a kivitel az olyan kontár kezekre vallott, hogy minden kritikán alul maradt. Az elgondolás, no igen, az nemcsak hogy nem volt ügyetlen, az elgondolás majdnem kitűnő volt. Mert gondoljuk csak meg: azok a bizonyos hírhedt levelek, „elvtársi” kritika a munkásmozgalom legnagyobb élő autoritásának aláírásával, a következő lépés aztán, a fokozás, a hírhedt Határozattal a jugoszláv kommunista pártban uralkodó állapotról és aztán állandó fokozással, mindig hevesebben, mindig támadóbban, mindig kevésbé „kritikusan” és mindig inkább veszett, mindig inkább tájékozó fenyegetődzésekkel egész a diplomáciai jegyzékekig, melyek „megcáfolhatatlanul” megállapították, hogy Jugoszlávia átpártolt az imperialisták táborába, sőt mindig is ott volt, hogy az egész Népfőszabadjító háború, amennyiben egyáltalán volt valami ilyen,

puszta csalás volt, hogy Jugoszláviában végül is a fasiszta Gestapo rendszer lett bevezetve, hogy Jugoszláviában jaj a kommunistáknak, mert ott csak a kapitalistáknak és a kulákoknak nyílik minden virág, hogy Jugoszlávia az emberi haladás, a béke s általában az emberiség és különösképen a Szovjetunió és a népi demokráciák esküdt, nacionalista ellenségei kormányozzák.

Ha nem használ a baráti kritika, akkor jön a felszólítás „az egészséges elemekhez” s ha még erre se senki még a füle botját se mozgatja, akkor egyre emeltebb hangon egyre vadabban hangzik a szó, a vádak aszerint nőnek, aszerint válnak mindig sötétebbé, amily mértékben bizonyulnak hatástalanoknak — illetőleg hatásosnak, de nem a kívánt irányban, hanem ép ellenkezőleg, mert mióta ez a zenekar itt Jugoszlávia körül megzendült, az emberek, a nép itt csak még elszántabban, még makacsbabul folytatja útját, melyen a párt és Tito a vezetője.

Mármost mit lehet kezdeni ilyen megátalkodott néppel? Mit lehet kezdeni egy néppel, amely nem akar a halálba táncolni még akkor se, ha Moszkvából hangzik is a hívogató füttyszó? Erre a népre hiába apellálnak, a vad koncertnek dirigensei módszerrel változtatnak. Illetőleg a dirigens módszerelenné válik, elveszti a fejét, mérgében toporzékol és összevissza hadonászik. Hírek jelenek meg, mint például 1949. augusztus 26-ikán a Magyar Nép című napilap első oldalán óriási betűkkel, a lap első oldalának egy negyedét foglalja el maga a cím:

Náci recept szerint

TITO GYUJTATTA FEL
A PARTIZÁNKA HAJÓT

S a vastagbetűs cím alatt mintha valaki halálos lázban félrebeszélne, halmozása a szörnyűségeknek, esztelenül minden logika nélkül csak azért, hogy üvöltjön s a végén a megállapítás, hogy a Partizánkán kívül Tito még felgyújtatta éspedig pontosan augusztus 17-én

Trieszt jugoszláv ellenőrzés alatt álló övezetében a hatalmas magtárakat, ahol — s ez most már kisebb de dúlt betűkkel van szedve — óriási mennyiségű gabona veszett el, s a végén kiderül, hogy ellentétben a cikk kezdetével, ahol az áll, hogy mindezeket a kétségtelenül érdekes híreket Washingtonból jelentik, a hírek forrása „egy albán lap”.

Ez az, amit a tehetetlen düh deliriumának lehetne nevezni. Mint-hogy magában Jugoszláviában e fűlsiketítő láрма, blokád és háborús fenyegetések ellenére még mindig tovább tart sőt fokozódik a szocialista építés munkája, épülnek az új üzemek, vízierőművek, lakóházak, utak, vasutak és szaporodnak továbbra is a parasztszövetkezetek és még mindig a legkisebb jel sem mutatkozik arra, hogy ez ország népének kedve volna öngyilkossághoz, nem maradt más hátra, mint megkísérelni, hogy, mint a középkorban a bélpoklosokat, elszigeteljék a világtól többi szabadságszerető népétől ezt a megátalkodott, makacsul süket illetőleg nagyon is jól halló népet, az eretnekeknek ezt a népet. Hogy lehet ezt elérni? Azt a látszatot kell teremteni, meg kell próbálni elhívetni a világgal s különösen a jugoszláv ragálytól első sorban veszé-

lyezettett szomszédnépekkel, hogy semmiféle veszély nem akkorá veszély a világ boldogulása szempontjából, mint a szófogadatlán Jugoszlávia. Meg kell próbálni elhítenni, hogy ez a Jugoszlávia minden veszélynek a középpontja, tűzfészek, amely fenyeget mindent és mindenkit, hogy ez a Jugoszlávia alattomban arra készül, hogy rabigába döntse, gyarmatává tegye valamennyi kezeügyébe eső országot és azokat is, akik némileg távolabb vannak tőle.

Hogy lehet azonban ezt bebizonyítani, amikor az összes tények arról beszélnek, hogy ez a Jugoszlávia semmiféle megfestésülése a gonosz lelkeknek, nem megszállottja az ördögnek, hanem közönséges földi ország, amelyben nem közönséges szívóssággal építenek új, szabad szocialista életet és kultúrát a békének és a testvéri együttműködésnek mély vágyával. Hiszen egy országról van szó, mely az elmúlt háborúban minden tíz lakosa közül egyet elvesztett a harcban a háború ellen, a harcban a népek békéjéért, egy országról van szó, mely, miután példátlan nehéz harcban felszabadította magát, úgy lobog benne az építés, az építő élet szeretete és akarata, az építő cselekvés vágya, hogy csak egyet akarhat: békét és testvéri együttműködést szabad népek között a maga szabadságában.

Amit el kell hítenni, az éppen az, hogy a tények amik félreérthetetlenül így és nem másképp beszélnek, csak ördögi káprázat, szemfényvesztés és hogy ezt el lehessen hítenni a világgal, arról kell meggyőzni a világot, hogy ennek az országnak a vezetői személyszerint, jellemüknek fogva születésük óta veszedelmes, alávaló képek, mindennek és mindenkinek ellenségei, kibérelt lelkiismeretek, összeesküvők és hélpróbás árulók s lehetőleg passzionátus gyilkosok is.

A középkori perekben az inkvizitoroknak sikerült tanukra szert tenniük, akik saját szemükkel látták, hogy a boszorkánysággal gyanúsított nőszemély titokban randevura ment az ördöggel, látták, amint a boszorkány cirógatta, ölelte a sötét ördögöt, hallották a boszorkány beszélgetését az ördöggel és még azt is sikerült hallaniuk, hogy beszéltek meg a boszorkány és az ördög a vetés, a falu, a város vagy a világ elpusztításának legalkalmasabb módzatait. Az inkvizitoroknak sikerült találnia, akik megesküdtek rá, hogy láttak ilyen összejöveteleket és saját fülükkel hallottak ilyen kedélytelen megbeszéléseket.

A budapesti per rendezői arra a genialis ötletre jutottak, hogy nem fogják beérni tanukkal, akik csak közönséges halandók. A boszorkány ellen, a boszorkányok ellen magának az ördögnek, az ördögöknek kell a bíróság előtt tanúskodniuk. Magának az ördögnek kell bevallania, hogy állandó összeköttetésben volt a jugoszláv bösz lelkekkel, az ördögnek magának kell a népi bíróság előtt megjelenie és hosszában-széltében és minden részletében mesélnie a különböző titkos összejövetelekről, amik az ördög és jugoszláv állam, a jugoszláv kommunisták vezetői közt lejátszódtak. A logika a következő volt e genialis újításban: ha az ördög maga mondja, hogy ezek a jugoszláv bösz lelkek az ő hívei, barátai, régi munkatársai sőt felbujtói, mert ezek a jugoszláv bösz lelkek még az ördögnél is feketébbek — akkor nem kell semmiféle további

bizonyíték, akkor megdönthetetlenül bebizonyított, hogy Jugoszlávia minden vezetői személyisége rossz lélek, gonosztevő.

Az egyetlen probléma s ez könnyen megoldható: odaferemteni a népi bíróság elé a megtestesült alávalóságot, az ördögöt. A problémát, ezt a problémát a naiv rendezők úgy oldották meg, hogy a szerencsétlen Rajk épúgy, mint Pálffy és a többiek, mind fennszóval bizonyítgatják, valósággal kapacitálnak bennünket, hogy elhiggyük, hogy nincs bennük árnyéka se semmi emberinek, ők csak alávalók, árulók, kémek, ők maguk mondják, hogy megérdemelnek minden rosszat, megvetést és bitófát.

Így fogta fel a feladatot, a rendezés célját a magyar sajtó is, mely a per egész ideje alatt bővelkedik a „költői számyalású hangulatleírásokban”. Így például Boldizsár Iván államtitkár úr a Független Magyarország szeptember 19-iki számában két oldalt betöltő hangulatsíkcikkant s cikkantás közben szépen kifecsegi a per célját:

„Mindaz, amit az utóbbi időben a Szovjetunió diplomáciai jegyzékeiben, Rákosi Mátyás beszédeiben a Tito-klükk árulásáról hallottunk, az most megelevenedik, az elvi kijelentések dramatizálódnak, az árulás jelenetekre osztódik...”

Azután következik az ördög-propaganda. Boldizsár Iván ilyeneket ír:

„... ebben a pillanatban nyílik az ajtó, liláskék fegyőregyenruha és mögötte feketében Rajk, Pálffy, Brankov... Ahogy ezek most egy pillantással végignéznék a tárgyalótermen, gyűlölködve és mégis fölényt és közönbösséget tetteve, abban benne van egész lényük... Vajjon egyáltalán érznek-e ezek az emberek valamit?... Ez az ember itt a mikrofon előtt nyugodt és gondosan megfogalmazott mondatokban szemrebbenés nélkül vallja be... Normális emberi agy, normális lelkiismeret még felfogni se képes azt, amit ez a választékos modorban beszélő egyén (Rajk) itt felsorol és bizonyít. Tizenegy óra felé jár az idő, sokan a buffet-be mennek. Az egyik magyar íróit invitálok. „Nem tudok enni — mondja — Ha most egy falatot lenyelnék, felfordulna a gyomrom.”

Ennek a magyar írónak tökéletesen érthető az étvágytalansága, különösen akkor, ha még azt is, tapasztalatból esetleg előrelátta, hogy miket fog írni másnap a Független Magyarországon vezércikk helyén ez az ostoba, kulturálatlan Boldizsár Iván, akinél ilyen megállapításokra is akadunk. Az alcím: „NEMZETKOZI TÁVLATOK.” Így, csupa nagybetűvel s aztán a szöveg s ez nem tréfa, szószerint ezt írja:

„Az émyegésnek csak az elején vagyunk. Eddig csak azt láttuk, hogy egy ember mélyebbre sülyedhet, mint a dantei fantázia. (!) A középkor bűnősei iskolába járhatnának ezekhez az árulókhoz.”

Ebben a sefüle-sefarka megállapításban az egyetlen érdekes, hogy az államtitkár úr is a perrel kapcsolatban a középkort asszociálja, az inkvizíciót és a boszorkánypereket.

Egy másik magyar lap, a Magyar Nap szeptember 18-ikán ugyanígy az ördögpropagandában versenyez Boldizsár kollégájával:

„Rajk szinte élvezettel ropogtatja a szót: arról beszél, hogyan sikerült kétszáz építómunkást a rendőrségre juttatni. Most büszkélkedik: azt magyarázza, hogy nemcsak együttműködött Pálffyval, de utasításokat is adott neki. Büszkélkedik vele, hogy ő volt az árulók között a legaljasabb áruló, a príbékek között a főpríbék... Ez a Tito-féle, Rajk-féle politikai ábécé, a munkások és dolgozó parasztok legyilkolása, a tőkés uralom visszaállítására, dühödt vicsorgó szovjetellenesség, állati nacionalizmus.”

S aztán az ördögpropaganda a közvetlen vádlottakról átsiklik a közvetett vádlottakra. Ebben excellál a magyar dolgozók pártjának központi lapja, a Szabad Nép, mely szintén a per idején vezércikk helyén nagyban kultiválja „a színes hangulatképeket”, így például szeptember 21-ikén a kurzívval szedett a lap első oldalát díszítő „lírikus” elmélkedésben ilyeneket olvashatunk:

„Elvetemültség szempontjából nincs mit választani a Rajk-banda tagjai között: mindig az a legromlottabb, leggonoszabb, aki éppen beszél, aki éppen tanúságot tesz arról, hogy milyen vámpírok (megint a középkor!) (az író megjegyzése) tenyésznek az imperializmus büzlő mocsarában. TITO IS ILYEN VÁMPIR.”

Az eredetiben is csupa nagy betűvel van szedve az utolsó mondat s közben aztán egy kis szerény öndícséret, mely e szomorú keretek közt is ellenállhatatlanul komikusnak hat: „Tudtuk már Rajk vallomásából, hogy Rankovicsnak semmi se okozott olyan gondot, mint a magyar nép, a magyar kommunisták legjobb vezetőinek tekintélye, tudása, határozottsága, bátorsága.”

A Szabad Szó című napilap is retteg a gondolattól, hogy lemaradhatna az ördögpropaganda versenyében. Szeptember 17-én szintén lírikus hangulatcikket közöl a vezércikk helyén. Mindjárt az első mondat így szól: „A nép bírái előtt állnak most a nép farkasai... Végtelen cinizmus villózik pompán Rajk és bűntársainak szeméből... A gaztetek végtelen láncra pereg Rajk László szájából, mindent beismer, amit a nép vádirata terhére rótt. De mit is tehetne?” — kérdi a cikkíró és költői lendülettel egyszerre a nép farkasait patkányokká alakítja át és egy hihetetlen s eddig ismeretlen felfedezésre jut a patkánypszichológiát illetően. Megtudjuk, hogy a patkány tulajdonsága, hogy halála előtt ép csak hogy nem hív papot. Aki nem hiszi, olvassa el a Szabad Szó szeptember 17-iki számában az első oldalon, hogy mit tesz a patkány, ha a fogóba szorul? Szűköl és — mégegyszer számba veszi életét.”

E sorok írója eskü alatt állítja, hogy mindez vastag betűkkel így áll nyomtatva a magyar nép nehéz munkájával, a magyar nép pénzével fizetett magyar újságban. Azt is olvashatjuk ugyanebben a cikkben, hogy a cikk írójának víziói vannak: „Rajk háttal áll a közönségnek és időnkint úgy tetszik, mintha tarkójáról Tito arca meredne vigyorgón felénk.” S lírikus elragadtatásában továbbra is valószínűleg még a patkányhasonlat hatása alatt tovább fantáziál: „Rajk a népek ragadozóinak mocskos keze volt, veszedelmes kéz, mely mérget párolog... gonosztevők, akik nem akarnak egyebet, csak vétkezni, minél többet vétkezni a világ ellen...”

Ha ezek után most még valaki kételkedik benne, hogy az ördög maga áll a saját személyében a budapesti népbíróság előtt, akkor olvassa el magukat a „vallomásokat” s látni fogja hogy azok csakugyan úgy vannak megszerkesztve, hogy az ördög se festhetne magáról szörnyűbb képet, mint maguk a vádlottak.

Tehát maga az ördög, ördögök maguk vallanak először arról, hogy ők ördögök s arról, hogy a jugoszláv állam vezetői varázslók, akik velük szűrték össze a levelet. Ezzel aztán be van bizonyítva, hogy csakugyan a jugoszláv állam és pártvezetői a Sátán gyermekei, mert ime a Szabad Nép már a vádirat nyilvánossághozatala után, még a tárgyalás megkezdése előtt, már „Ítélet a nép” című vezércikkében az ördögök vallomását egyszereűen abszolút bizonyítékoknak hirdeti. „A cáfolhatatlan vádak, az ezeryi bizonyíték és terhelő adat” — így ír a Szabad Nép már szeptember 16-án a vezércikkében, melyben azt is megtudjuk, hogy Jugoszláviában „a Gestapo rendszer borzalmaait utánozzák sőt fokozzák” s hogy másrészt, ami Magyarországot illeti, ott a Rajk-perrel kapcsolatban „hatalmas pártunk bölcs vezére, Rákosi elvtárs ünneplésétől zeng az ország.”

Az egész színelőadás szerkezetében kiindulóponttul az szolgál, ami a spanyolországi szabadságharcosok franciaországi internálótáborában történt. Ez az esemény az egész épület alapja, mert Rajknak ezekben a táborokban kellett összeköttetést találnia százötven jugoszláviai szabadságharcossal, akiket a Gestapo a maga szolgálatába állított és mint a maga ügynökeit küldött haza Jugoszláviába. Az elgondolás kitűnő, teljesen a fentebb említett crescendo szellemében. Mert míg az orosz kommunista párt központi vezetőségének 1948. május 4-i hírhedt levelében még csak arról van szó, hogy a lengyel, csehszlovák, magyar, román, bolgár és albán kommunista pártok az érdemei és sikerei némikébbek, mint a jugoszlávé, itt már egy jelentékeny lépéssel tovább haladnak a fokozásban, itt már azt sejtetik, hogy a jugoszláviai spanyol harcok, akik a Népfelszabadító háborúnak a szervezésében elől jártak, akik a maguk Spanyolországban szerzett háborús tapasztalatait oly eredményesen használták fel a jugoszláviai népfelszabadító háborúban Tito vezetése alatt, ezek nem szervezték a fegyveres ellenállást, az antifasiszta háborút — a fasiszták ellen, hanem a Gestapo rendelkezésére. Ez a tézis, amely a vádiratban még csak nagy vonalakban szerepel, a pernek nevezett színelőadás folyamán szélteben-hosszában ki lesz mélyítve, fel lesz dolgozva, úgy hogy a végén, ép e perben elhangzott „vallomások” alapján — maga a Sátán mondja, hogy így van, tehát igaz, kiderül, hogy — mint a Szabad Nép szeptember 21-i számában megállapítja „Tito már a háború kezdetén a jugoszláv nép legjobb fiainak véreére vágyott. Biztos halálba küldte azokat, akik a Szovjetúnió barátai és a nép hű fiai voltak”. „Kiderült”, hogy az egész Népfelszabadító háború az ő egymillió hétszáz ezer áldozatával nemcsak hogy nem hősi epopea, hanem tisztára a Gestapo provokációjának az eredménye.

El kell ismerni és senki se vitathatja el, hogy ez a megállapítás rendkívül eredeti. Radikálisan új világitásban mutatja be nemcsak a jugoszláv Népfelszabadító háborút, hanem a Gestapot is. Ebből a megállapításból az következik, hogy a jugoszláv föld hegyei és völgyei, pa-

tekjái és árcai, erdei és rétjei azért váltak német és olasz fasiszta divíziók és usztasa-csetnik, bolgár és magyar szövetségeseik tömegsírájává, mert a Gestapo éppen Jugoszláviában titokzatos módon megfertőztetett a tömeges öngyilkosságnak égő szenvedélyével. Hogyha a jugoszláv Népfelszabadító háború a Gestapoval egyetértésben történt, ennek semmi más oka nem lehet, mint egyesegyedül csak ez: mindazok a divíziók és regimentek, akiket a jugoszláv néphadsereg számtalanszor nehéz harcokban vert és irtott, ezek rajind csak az örök nyugodalmat keresték és ravasz módon sikerült nekik, hogy az ő különös olthatatlan vágyukat ép a jugoszláv partizánok teljesítsék és pedig nem mindennapi alapossággal.

Fjodor Gladkov — akiről annakidején már Maxim Gorkij megírta, hogy nem becsüli olvasóját — Gladkov jól megértette, hogy mit kellett a budapesti pernek „bebizonyítania”, mert már szeptember 25-én azt írja a moszkvai *Literaturnaja Gazeta*-ban, hogy „már 1941-ben lelepleződött a politikai karrierista és kalandor szíve”. Ez a szív, ez Gladkov szerint a mi Titonk szíve, akiről Gladkov, a szovjetirodalomnak ez a munkása, a következő leleplezést közli: „Ő már akkor megígérte Hitlernek, hogy kapitulálni fog, ha Hitler lehetővé teszi neki, hogy ő legyen egy jugoszláviai Kvisling kormánynak a feje. A szovjethadsereg villámgyors előnyomulása porrá és hamuvá tette Tito szándékait.”

A hiba, melyet már Gorkij Maxim megrótt az ifjú Gladkovnál, enél az öregnél, e cikk tanúsága szerint, beteges méreteket öltött, különben annyira agyalágyultnak nem tartaná a saját olvasóit, hogy feltételezné, hogy azoknak elméleti képessége odáig se terjed, hogy megállapítsák: 1941-től 1944-ig, míg a szovjethadsereg megérkezett Jugoszlávia határaitra, bizonyos időbeli távolság áll fenn, mely semmiképp sem felel meg a villámgyorsaság fogalmának. De Gladkov úgy látszik, úgy okoskodott, mért kellene neki inkább számolnia a józan emberi ésszel, mint a per rendezőinek, akik mindjárt a színelőadás bevezetésében hasonló hibákat követtek el.

Ha van ördög és ha hiszünk is neki, mint ördögnek, még akkor se szabad az ördögnek olyan módon hazudni, hogy minden gyerek azonnal rajtakapja. Rajkot pedig többek között ez a balsors is érte: Rajkot és a vádiratot, amelyben Beblerről, Kosta Nagyról, Gosnyákról, Maszlaricsról és Mrázovicsról kémszervezet ügynökeiként beszélnek, akikkel Rajk a franciáországi gyűjtőtáborokban ismerkedett meg. A szerencsétlenség betetőzésére Rajk a bíróság előtt még Vukmanovics nevét is hozzáadta, Vukmanovicsét, „akit Temponak hívtak” — és Jugoszláviában felharsant a nevetés, mely elhallatszott messzire, minden országba. Kiderült ugyanis — hogy a Szabad Nép kedvenc szavát alkalmazzam — ezúttal valóban kiderült, hogy az ördög túl jól volt idomítva; szegény ördög azt gondolta, mennél több jugoszláv nevet sorol fel, annál jobb. De ebben a romlott világban hiába a jószándék. Az emberek nem hagyják, hogy mocskolják őket és még ha a Nagy Parancsoló parancsára is hazudnak a rágalmozók, itt az emberek olyan vakmerőek, hogy a hazugságra megmondják, hogy hazugság. Mondják és bebizonyítják pél-

dául, hogy Vukmánovics Szvetozár nemcsak hogy soha nem volt francia gyűjtőtáborokban, nem volt még Spanyolországban sem, sőt soha egyszer se a háború kitöréséig át nem lépte Jugoszlávia határát.

Rajkra ráparancsolták, hogy lehetőség szerint sorolja fel mindazoknak a legjobb jugoszláv kommunistáknak, katonai és politikai személyiségeknek a neveit, akik a mi harcunk idején és a népi forradalom győzelme után a külföldön is közismertté lettek. Rajk feladata abban állt, hogy e nevek viselőit egyetlen merész gesztussal a jelenből a maga emlékei vitágába ültesse át, azok közé az emlékek közé, amelyeket a spanyol harcosok franciországi gyűjtőtáboraikban szerzett. Rajk tudta Vukmánovics-Tempo nevét és a szófogadó vádlott legszófogadóbb szándékával belevette a vallomásába Vukmánovicsot is és ugyanezzel a legjobb szándékával a legszófogadóbb rágalmozónak, hozzátette Vukmánovics nevéhez a fatális mondatocskát: akit Temponak hívtak. Rajk tehát nemcsak hogy találkozott Vukmánovicsal a spanyol harcosok franciaországi gyűjtőtáborában, de még azt is tudta róla, hogy Temponak hívták. És míg Rajk Vukmánovicsot a francia gyűjtőtáborban szépen így elhelyezte, Vukmánovics elvtárs Crnagorában ül börtönben és azidőben se ő, és senki más nem is sejtette, hogy az ő nevéhez egyszer még hozzá fűzik majd a Tempo szót, mert csak 1940 óta hívják és ismerik ezen a néven.

„Történt ez 1940. októberében az ötödik pártkonferencián. Én, mint a szerb pártszervezetek pártdelegátusa arról beszéltem, hogy meg kell gyorsítani a pártmunka tempóját. Tito elvtárs egyetértett velem és mivel-hogy akkor mindnyájan illegálitásban éltünk, ő nem tudta a nevemet és ezért felszólalásában azt mondta, hogy egyetért azzal, amit Tempo elvtárs kifejtett. Így kaptam ezt a nevet.” Ez Vukmánovics Szvetozár elvtársnak a nyilatkozata, melyet e kérdésben a Tanjug tudósítója előírt.

Ami a többieket illeti, akiket Rajk megnevezett, se Bebler, se Mrázovics, se Maszlarics egyáltalán nem látták az említett gyűjtőtáborokat, tehát Rajk is pusztán rosszul elsült jóakarattal találkozott ott csak velük. Ilymódon mindjárt kezdetben veszedelmes repedések keletkeztek az egész kiagyalt épület alapjaiban. Ha ehhez még hozzátesszük a már említett tényt, hogy Rajk nem volt az egyetlen, aki a spanyolországi magyar harcosok közül életben maradt s hogy mégis mindezek a spanyolországi harcosok egész a perig semmit arról nem tudtak, hogy az ő párttitkáruk Rajk áruló volt és még Spanyolországban ki lett zárva a pártból — akkor már nemcsak a kiagyalt épület repedéseiről, hanem szédületesen ingadozó alapjairól kell beszélni.

És még valami. Figyeljük csak meg Rajknak a stílusát, a módot, ahogy kifejti és értékeli az események menétét és a politikai szituációt. Volt-e valaha csakugyan rendőrkém, azt nem tudom, de szemellátható, hogy ma illetőleg ebben a perben, mikor Jugoszláviáról beszél, a Szovjetunió felszabadító szerepéről, a jugoszláv intézményekről és politikai módszerekről, egyszerűen mintha írna vagy felolvasna valami vezércikket a Tájékoztató Iroda sajtójából — ez a Rajk százszázalékosan a Tájékoztató Iroda szemével néz mindent, a Tájékoztató Iroda következetes

ideológiai képviselője. Ő, ez állítólagos trockista, a trockistákról ugyanazzal az elméleti értékeléssel, mint államügyész korában a moszkvai perben Visinszki. Ha trockista, akkor nem érthet egyet Visinszkiel. Amikor Rajk Jugoszláviáról beszél, akkor a Tito „nacionalista és lényegében szovjetellenes politikáját” emlegeti, a jugoszláv népfrontról azt mondja, hogy „nacionalista alapelveken” épül, ezt halljuk az ő szájából, hogy „Tito politikája az Amerikai Egyesült Államok felé orientálódik”, és hogy „se Tito, se a jugoszláv kormány többi tagjai sose is akarták, hogy Jugoszláviában szocializmus legyen... kénytelenek voltak úgy tenni, mintha akarnák a szocializmust, mert számolniuk kellett a Szovjetunióval és az új népi demokratikus államokkal”, amit a Szabad Nép is meglehetősen húz alá. Magyarország ma a Tájékoztató Iroda egyik országa és Rajk, aki állítólag ellensége ennek az országnak, úgy beszél, mintha a Tájékoztató Iroda Határozatát és a Szovjetunió Jugoszláviához intézett jegyzékét olvasná fel. A Szabad Nép is így ítéli meg, mert vastag betűkkel nyomtatja Rajk vallomását, hogy Jugoszláviában „a kommunista pártnak nincs önálló független szerepe”, s ha az ember mindezt olvassa, akkor felmerül a kérdés, kém áll-e itt a bíróság előtt, vagy pedig a Tájékoztató Iroda lánglelkű orthodox propagátora, aki akárcsak a budapesti rádió szerb-horvát nyelvű emissziója, leckézteti Jugoszláviát a marxizmus helyes és a Tájékoztató Iroda szellemében alaposan megreformált tanaiból. Ez a vádlott ugyanazt állítja, amit a Szovjetunió utolsó diplomáciai jegyzékéi t. i. hogy itt nálunk üldözik a kommunistákat, hogy a mi sajtónk rágalmazza a Szovjetuniót és hogy mi egyszerűen fasiszta ország vagyunk. Az elnök is tökéletesen egyetért Rajkkal és például egy kalap alá veszi a mi szemünkfényét, büszkeségünket, a jugoszláv néphadsereget és a fasiszta fegyveres bandákat.

„Rajk: Emellett a fegyveres erő mellett terve kidolgozásánál számításba vette Tito a Nyugaton angol-amerikai zónában tartózkodó volt Horthy és Szálasi-féle katonai, rendőrségi, csendőrségi fasiszta egységeket... arra az időpontra, amikorra a puccsot végre kell hajtani, ezek az erők is rendelkezésre fognak állni.

Elnök: Mit gondol, kérem, ha magyar területre kerültek volna ezek a fasiszta és jugoszláv egységek, akkor ezek itt mit csináltak volna? Gondoltak akkor erre?

Rajk: Minden esetre a legmesszebbmenő kegyetlenkedés, mészárlás lett volna azokkal a demokratikus erőkkel szemben...”

Hogy Rajknak ez a válasza a jugoszláv hadsereget illetően még szörnyűbben, háborzongatóbban hangozzék, a rémregény szellemében a Szabad Nép ezt ijeszítően vastag betűkkel nyomtatja s ha valaki most azt mondja, hogy van ennél aljasabb méregkeverés, háborús uszítás, mesterséges, rágalmon alapuló a jugoszláv nép ellen való izgatás, hogy lehet ezt bectelenebb módszerekkel is elvégezni — állítom, az hazudik.

Ami azonban a szerzőket illeti, azoknak szemére kell vetni, hogy a kompozíció legelemibb szabályait se ismerik, mert különben nem történne az, hogy valamennyi vádlott a Tájékoztató Iroda stílusában be-

szél, kivétel nélkül mind, egyetlenegy sincs, akinél csak nyoma is volna egyéni stílusnak és „ideológiai” kisiklásnak. Például Pálffy azt mondja, hogy arra törekedett, hogy „mint Jugoszláviában, úgy Magyarországon is a párt helyett a népfront, tömegszervezet, melyben a városi és falusi burzsoázia diktál, vegye át a vezetést.” Épúgy mint Jugoszláviában. És a Szabad Nép lelkesen, igen elégedetten ezt a „vallomást” kurzívval nyomatja ki, mint amikor a tanítóbácsi piros tintával ráírja a dolgozatra, hogy kitűnő s még alá is húzza ezt a kvalifikációt. Ez a volt Horthy tiszt a Tájékoztató Iroda Határozatát citálja persze a forrás megnevezése nélkül, amikor azt mondja, hogy a magyar kommunista pártba ugyanazt a „diktátori rezsimet, bensődemokrácia nélkül” akarta meghonosítani, mint amilyen a jugoszláv pártban uralkodik. A cikkekről és beszédekről, amelyekben a mi vezetőink azt hangoztatják, hogy szocialista országok között egyenjogú, szocialista viszonyoknak kell fennállania, Pálffy azt mondja, hogy az „a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen irányuló propaganda”. És ugyancsak Pálffy „vallja”, hogy „mint ismeretes, Jugoszlávia igyekezett Albániát a maga gyarmatává süllyeszteni” és hogy Rankovics elvtárs „soviniszta politikát követ”, de nemcsak Jugoszláviában, hanem — még Magyarországon is! Rankovics ugyanis utasította volna Pálffyt, hogy „Magyarországon a magyarok közt soviniszta politikát folytasson” a jugoszláv imperialista célok érdekében. Furcsa imperializmus, amely a meghódítandó országok népeiben a nemzeti szenvedélyeket igyekszik lánggra lobbantani — önmaga ellen! Valami különös végsőig fokozott internacionalista sovinizmus volna ez pontosan fából vaskarika.

A Tájékoztató Iroda százszázalékosan tökéletes ideológusa Dr. Szönyi Tibor is, ez a vádlott is „a jugoszláv helyzetről” beszél, ahol „a pártnak az ország politikai életében nincs látható szerepe, hanem a helyét elfoglalja a népfront” — szó szerinti a Tájékoztató Iroda Határozatát plagizálja.

Ez Judin stílusa, Judin dikciója, Judin mélysége, Judin „marxizmusa”, és Judin szellemtelen szelleme — az ember azt hinné, hogy ezek a vádlottak szorgalmasan bemagolták a leckéiket. És az ember, aki ezt gondolná, nem tévedne.

Első alapvető követelmény a fantázia minden termékével szemben, hogy a közönség elfelejtse, hogy a fantázia szüleményeivel van dolga. Ez a szerző úgy érheti el csak, hogy tökéletesen ismeri témája anyagát, tökéletesen ismeri a szóbanforgó cselekmény helyszínét és idejét. A szerzőnek reális attribútumokkal kell ellátnia az ő fantáziája szüleményeit és ha a cselekményt egy térben mondjuk Magyarországon és 1945-ben játszódtatja le, akkor ismernie kell a viszonyokat ezidőben az illető országban.

Hogy jól megértsük egymást: Shakespearenek szabad beszélni a cseh tengerről, Shakespeare megengedheti magának, hogy tündéreket és kísérteteket vigyen a színpadra. Miért engedheti meg magának? Azért, mert ő ezzel nem hazudik, ezzel ő megmondja, hogy a képzelete itt a teremtő. És ez igaz.

Nem így azonban a mi kétbalkezes szerzőink, akiknek az elmeszülménye a budapesti pör címén kerül majd az emberi szégyen dokumentumai közé. Az ő feladatuk az lett volna hogy fékevesztetten nyar-

galjon képzeletük és büntettet büntetfre halmozzanak s ahol, mint például a jugoszláv államférfiaknál, a büntettet nem lehet konstruálni, ott a büntettek szándékaif költsék — ámde, ellentétben Shakespearerel, úgy, hogy ne lehessen észrevenni mennyire nincs másról szó, mint az ő termékeny képzeletükről. Ők tehát nem élhetnek a költői szabadsággal, mint amilyen például a tenger partján elterülő cseh birodalom. Az ő „csefekményük” minden tartozékának meg kellett volna őrizni a valószínűség látszatát.

A budapesti pör rendezői nem vették kellőképpen figyelembe ezt a követelményt. A helyszín hiányos ismerete, közismert tények gondtalan figyelmenkívül hagyása, minden legkezdetlegesebb logika teljes elhanyagolása s az egyes részletek kivételében mutatkozó felületességük által, maguk a szcenáristák vetik szét megszámlálhatatlanul sokszor a rendszert, melyen egész épületük nyugszik. A publikum nem hajlandó elnézésre, a szerzők magukra vessenek, ha a helyszíntől való túlságosan nagy földrajzi távolság vagy pedig amiatt, mert még nem váltak kellőképp otthonossá az országban, amely a szcenáriójuk színtere, elmarad a remélt hatás. A hálátlan publikum nem érez mást, mint undort, undorítónak találja a szemelláthatóan durva és butaságukban kiáltó kiagyalt rémtörténeteket...

A budapesti pör szcenárió-írói úgy gondolták hogy bizonyos képes természetű fordulatok előadásánál legjobb minél kevesebbet beszélni, mert akkor csökken a valószínűsége, hogy ráffakapják őket a hazugságon. Elvnek ez nem rossz, de vannak esetek, amikor a túlzott szűkszavúság bizalmatlanságot, legalább is bizalmatlanságot idéz elő.

„1945 május végén Rajk László visszatért Magyarországra. Multját sikerült ellepleznie és megjátszotta a sokat üldözött, a spanyol harcokban megedzett kommunista szerepét. A Magyar Kommunista Párt nagybudapesti titkára, országgyűlési képviselő, belügyminiszter, majd külügyminiszter lett.”

Így szól a vádirat idevágó passzusa. Multját sikerült ellepleznie. Sikerült. Ahogy a pesti kuplé szól: „Egyiknek sikerül, a másiknak nem...” Csak hogy iff nem dalról, hanem véres, igen véres kérdés tisztázásáról volna szó. Maga Rajk, aki különben órákon keresztül valóságos disszertációkat recitál arról, hogy ő az emberiség söpredékének is söpredéke, erről csak lakonikusan emlékezik meg. Sikerült lelepleznie a multját. Ennyi az egész. Semmi több. Hogyan sikerült? Sikerült.

Ha valaki ilyen filmszcenárióval akarná megkeresni a kenyerét, bizony felkopná az álla. A fantázia szüleményeinek, ha valószínűen akarnak hatni, szükségük van a kézzelfogható érzékelhetőségekre, konkrétfizálásra. Kevéssé tehetséges regényírók is tudják, hogy az illúzió érdekében pontosan le kell írniuk a cselekmény színterét, a helyet és az időt. Ezt a fajta részletezést kerülni óvatosságra, de semmiképp sem a tehetség biztosságára vall. A budapesti per című fércmű iparosai bíztak a népügyész és az esküdtek diszkrécijában. Ebben nem is tévedtek. Az egész színelőadás folyamán egyetlen esküdt se alkalmatlanokodott tapintatlan kérdésekkel. Semmiféle kérdéssel sem. A védőügyvédek is szerfölött jól viselték magukat, a vádlottakat egyszer se závarták a lelki

gimnasztikában, mely abból állt, hogy úgy mocskolják saját magukat, mintha minden emberi méltóság nélkül jöttek volna a világra. Az elnök is megmaradt szigorúan a szerepben, hogy inkább sügő, mint kérdező legyen. De ez mind csak látszólagos megoldás. A szerepek megszerkesztőinek kötelességük lett volna, hogy kevésbé takarékoskodjanak a fáradsággal és több élénkséget vigyenek bele a színelőadásba. A bíróság lehet diszkrét, de az emberi ész az átkozottan kíváncsi természetű és túlságosan diszkrét bíróság gyanússá válik, a rossz rendezés gyanúját kelti.

Tudom, a kontármunkájukat az ő megbízóik haragjával szemben azzal igyekeznek majd menteni, hogy kénytelenek voltak bizonyos tövises kérdések fölött hallgatással és sietve átsiklani. Senki se vonja kétségbe, hogy nem volt könnyű a feladatuk. Ennek ellenére a gazdák joggal fogják a szemükre vetni, hogy helyenként egyszerűen minden komolyság nélkül, könnyelműen dolgoztak, elfelejtkeztek olyan apróságokról, amelyeket mindenki ellenőrizhet és épp az apróságok jelentik a végzetes veszedelmet az ilyen merész vállalkozásoknál. Egész sor ilyen apróság közül hadd ragadjak ki egyet, Rajk vallomásának azt a részét, melyet valamennyi vádlottnak a szájába rágláltak s melyet a vádirat főmőren a következő szavakban foglal össze:

„Az amerikai kémkedés Magyarországon egyre inkább a külföldi felderítés jugoszláv kémeit, Tito küldötteit, tolta előtérbe. Aljasul visszaélve azzal a testvéri rokonszenvvel, melyet a magyar demokrácia a jugoszláv dolgozó néppel szemben táplált, Tito diplomáciai képviselői és egyéb hivatalos küldöttei attól a pillanattól kezdve, hogy 1945 elején Magyarországra tették lábukat, a legarcátlanabb módon építették ki kémhálózatukat. Elsősorban Rajk Lászlót állították szolgálatukba, akinek rendőrspicli és kém multját ismerték. Rajk készséggel adta Cicmil ezredesnek, a jugoszláv katonai bizottság vezetőjének, Mrázovics jugoszláv követnek, Brankov követségi ügyvivőnek és a hozzáforduló jugoszláv kémeik hosszú sorának a legkülönbözőbb információkat.”

Tehát „testvéri rokonszenv, melyet a magyar demokrácia a jugoszláv dolgozó néppel szemben táplált.” A dátum fontos: „1945 elején”. Ezt állítja a vádirat. De kinek higgyünk, a vádiratnak vagy a Magyar Kommunista Párt főtitkárának, akinek nem volt ilyen kedvező véleménye a magyar demokráciáról még 1946-ban sem, mert ő még 1946 szeptember 28-ikán eképen beszél:

„Feltétlenül meg kell kezdeni a magyar diplomácia demokratizálását is. (Helyeslés, taps) Ezen a téren még a kezdet kezdetén vagyunk. Pártunknak mindent meg kell tennie, hogy a régi, többségükben a demokráciával nem rokonszenvező külügyi alkalmazottak helyébe gyorsan megfelelő szaktudással és nyelvismerettel rendelkező demokratikus erők kerüljenek. Pártunknak, mely a magyar külügyi szolgálatban igen gyakran van képviselve, ezen a téren nagyon sok pótolnivalója van és ezt pótolni is fogjuk. (Taps)”

Kinek higgyünk, a vádiratnak vagy Rákosinak, aki az akkori magyar kormányban koalíciós pártként résztvevő kisgazdapárttól azt állította, hogy „a kisgazdapártban ma már többségben vannak azok, akik ellen-

zik egy erőteljes demokrácia kiépítését . . . mely megkísérli, hogy uralmát az egész országra kiterjessze." (A népi demokrácia útja, Szikra, 65. és 76. oldal).

Kinek higgyünk, a vádiratnak vagy Gerő Ernő miniszternek, aki egész másképp látja még 1946-ban is a helyzetet, mint ahogy azt a vádirat 1945-ről állítja.

„A mi diplomáciánk kevés kivételtől eltekintve Horthy-diplomácia. A legférgesebbje részben elhullott ugyan, de a törzs benn maradt. Ezen a diplomáciával, ilyen diplomáciai apparátussal nem lehet megvalósítani az új népi demokratikus Magyarország követelte külpolitikát. . . Ezen a téren is példát vehetünk déli szomszédunktól: az új, demokratikus, népi Jugoszláviától. (Nagy taps) (A népi demokrácia útja, Szikra 101. oldal).

Másik könyv, melyet a magyar Tájékoztatásügyi minisztérium adott ki 1947-ben, bőséges anyaggal bizonyítja, hogy se Rákosi, se Gerő nem látott túl feketén. A könyv címe: „Fehér könyv” és alcíme: „A magyar köztársaság és demokrácia elleni összeesküvés okmányai”. E könyvből kitétnik, hogy még 1947-ben is a legnagyobb kormányzópártok legkiemagaslóbb vezetői résztvettek a magyar köztársaság és demokrácia elleni összeesküvésben. A cél „a törvényes” kormányzó Horthy tenger-nagy visszatérése és az egész összeesküvés át volt hatva a fajvédő, imperialista magyar sovinizmus szellemével.

Miért kibebíteni a magyar kommunisták érdemeit, akik csak macskacs harc árán tudták elérni, hogy a legsötétebb reakció fészkeiktől megtisztítsák országukat? Vajjon jogos-e, hogy a vádirat az akkori magyar demokráciáról úgy beszél, mint ahol testvéri rokonszenvet táplálnak a dolgozó jugoszláv néppel szemben? Vajjon Nagy Ferenc, Kovács Béla, Dr. Donáth György, Arany Bálint, Héder János, Mistéth Endre — ezek s az effélék táplálhattak rokonszenvet a dolgozó jugoszláv nép iránt? Nyilvánvaló, hogy ez a beállítást csak a melodramatikus ellentét kedvéért kellett: fekete, legfeketébb jugoszlávok az egyik oldalon s a másikon nemes, nyíltszívű, együgyű magyarok.

Ami pedig a jugoszláv kémek hálózatát illeti, **1945-ben** és ami Cicmil ezredet illeti, akiről maga a vádirat kikottyantja, hogy Magyarországra, mint a jugoszláv katonai misszió főnöke érkezett — erről csak azt lehet mondani, hogy a vádirat szerkesztői oly hanyagok e pontban, olykevessé ismerik a helyet és időt, melyről beszélnek, hogy a gazdáik joggal vonhatnák őket felelősségre. Jugoszláv kémhálózat 1945. elején! Minek kellett akkor a jugoszlávoknak kémhálózat? Magyarország megszállott terület. A legmagasabb instancia a legfelsőbb hatalom a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, melyet a Szovjetunió, Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok, Csehszlovákia — és Jugoszlávia képviselői alkotnak. Ennek a Bizottságnak a tagjai korlátlan joggal rendelkeztek, joguk volt, hogy ellenőrizzék a megszállott Magyarország egész állami apparátusát. Azonkívül a kártérítésről szóló szerződés értelmében Budapesten székelt Szovjetország, Jugoszlávia és Csehszlovákia kártérítési bizottsága is. Ez a bizottság fel volt jogosítva, hogy ellenőrizzen minden üzemet és betétként nyerhessen minden üzem ügyvitelébe. Bármelyik e bizottságok közül, ha csak kedve támadt rá, hogy birtokába

jusson valami „titoknak”, semmi mást se kellett hogy tegyen, mint hogy egyszerűen hivatalosan követelje az őt érdeklő adatokat. Miféle „titkokat” szolgáltatott ki „a jugoszláv kémeknek” Rajk vádlott, Rajk erről így vall:

„Elnök: Milyen természetű volt ez az adatszolgáltatás? Ténybelileg mire terjedt ki?

Rajk: Kiterjedt például, — ami a jugoszláv kormányt rendkívül érdekelte — a magyar költségvetésre. Aztán a Nagy Ferenc féle, a Kovács Béla és mások által vezetett összeesküvés adataira. Megkapták tőlem a rendőrség működési- és szolgálati szabályzatát. Mindezeket, mint államtitkot kapták meg tőlem Brankovon keresztül a jugoszláv körök.”

Így sorolja fel Rajk „a titkokat”, amelyeket elárult és mi sem jellemzőbb, mint hogy azok, akik e „vallomást” megszövegezték, szükségesnek látták maguk is, hogy Rajk még hozzátegyje, hogy mindezek az adatok „államtitkok”.

Ezek szerint Jugoszlávia a föld legélhetősebb állama, olyan élhetően, amilyen még nem is volt ennek a földnek a hátán, hogy ha kémeket kell tartania sőt kémszervezetet, kémhálózatot a szomszédos legyőzött Magyarországon azért, hogy megtudjon titkokat, mint amilyen a rendőrség működési- és szolgálati szabályzata és adatokat az ellenforradalmi összeesküvésről, melyet fotókópiák kíséretében a magyar Tájékoztatásügyi minisztérium Fehér könyv címen adott ki s mely könyvet e sorok írójának is megküldték Zágrábba Budapestről a kéréssel, hogy egészében vagy ha ez nem lehetséges, akkor legalább részleteiben közöltesse a jugoszláv sajtóban... Ki olyan bárgyu, hogy fülét falhoz szorítva hallgatódzék ott, ahol tele torokból, a szándékkal beszélnek, hogy lehetőleg az egész világon meghallják?

Debreczeni József

Júliusi köszöntő

**Köszöntöm az áldott hónapot.
Kincses, gyümölcsös július, jónapot!**

**Cseresznye, kényes kertek éke,
Barack bibora, szilva kéke!**

**Köszönlek alma, rőt, nemes,
Borízű, szűz, úgy, úgy, nevess!**

**Körte, zamatok remeke,
Szamóca, kedves remete!**

**Szeder, dió, meg dinnye mind;
Ribiszke te, remek rubint!**

**Csorduljatok csak, érjetek,
Ágakon el se férjetek!**

**Kínáljatok dús véretek
És ízetek és mézefek;**

Gyümölcsök, ide nézzetek! . . .

**Testvér szület, kert szépül itt,
Már ültetjük gyümölcsseit!**

Neve: Péceli András...

(Életrajz dióhéjban)

Neve: Péceli András...

Született: Mint százezer másik.
 Robotra, láttól-vakulásig.
 Valahol, isten háta mögött
 Kölyökkorától túrta a rögöt.

Neve: Péceli András...

Foglalkozása: Földtelen,
 Apja, dédapja: Zsellér
 Jussa: Szegénység, förtelem,
 Piócahad a mellén...
 Kínzója korgó bendő,
 Csendőr, meg tisztelendő...

Neve: Péceli András...

Béres, nős, gyereke elég,
 Boldog, ha alszik, vagy részeg,
 Békében cenk ebe, lenézett,
 Ha háború van: ágyútöltelék.

Neve: Péceli András...

Született újra: Negyvenötben,
 Házra, hazára lelt a rögben;
 Jobb lett föld íze, szaga is,
 Emberré nőtt ő maga is.
 Nagy tűz kürtőjén füstbe hullt a múlt.
 És Péceli András felszabadult!...
 Negyvenhatban már traktort vezetett,
 Épített otthont, szövetkezetet;
 Vidám munkával szentelt új vetést,
 Tanult olvasást, betűvetést...
 Kalangyába így gyűlt a kéve
 Idestová öt gazdag éve
 S hatodszer szökken kalászbba mag...

Neve ma: Péceli András,

Földművesszövetkezeti tag.

Harry Schichter hű maradt esküjéhez

Ita Jován Popovics

Ezerkilencszáznegyvenegy augusztusában, amikor egész Szerbiában, sőt még Belgrád környékén is, szinte egyik napról a másikra elkezdtek a partizánegységek, különös embercsoportok vonulni az országúton és az ösvényeken. Egy ilyen csoportban bandukoltam én is a grabováci erdő felé, ahol egy partizánosztag állomásozott. Útközben utólértünk egy hozzánk hasonló csoportot. A menetelők között egy ifjút pillantottam meg. Sovány, nyurga termetű, szeplős, fehérarcú, hirtelenszöke volt és világoskék élénk szeme fölött alig látszó szemöldök rajzolódott ki halványan. Valami esőköpenyféle volt rajta, fejét pedig egy valaha divatos, de már elnyűtt kalap fedte. A két csoport-hoz tartozó elvtársak között kifejlődött élénk beszélgetésben nem vett részt, csak fintorgott, annak jeléül, hogy a beszélgetést élénk figyelemmel kíséri, azaz kísérné — ha megértené. Arcának szolgálatkész és odaadó, egyszersmind zavart és habozást eláruló kifejezéséről mindjárt megéreztem, hogy semmit sem ért a beszélgetésből. Arca rendkívül mozgékony volt: minden egyes izma úgy táncolt, mintha külön életet érne.

A tömzsi, fekete, durva emberek látszó Velja soffőr beszélt róla:

— Sok bajunk volt vele az úton. Sehogy sem tudtuk megérteni egymást; mi nem tudtuk az ő nyelvén, ő meg a miénket nem érti, ezért a parasztnak azt mondtuk, hogy néma. Állandóan kérdezni akart valamit — és mint szenvedélyes dohányzó — mindig gyufát kért, hogy rágyújthasson. Jelekkel kellett figyelmeztetnünk, hogy ne kérdezzen semmit, sőt még arról is meggyőztük, hogy a falvakban nincs gyufa. A parasztnak így is bizalmatlanok voltak vele szemben, csak nehezen engedték meg, hogy a szénában meghálhassunk. Hát még ha meghalották volna, hogy németül beszél — és hozzá még gyufát kér: Nem tudták volna, mit jelent mindez, kik vagyunk, mit akarunk. Hej, de sok bajunk volt ezzel a mi németünkkel! — sóhajtott fel tréfásan Velja és barátságosan megveregette az ifjú vállát. A német felhúzta keskeny szemöldökét és zavartan, de szívből elnevette magát, érezte, hogy róla beszélünk.

Útközben szóba elegyedtem vele. Összerezent, amikor németül szólítottam meg. Berlíni tolvajnyelven, olyan gyorsan beszélt, hogy a szavak egybefolyva hömpölyögtek — így mondott el egy zűrzavaros mesét arról, hogy a német hadseregben szabotált és ezért a katonai

rendőrség halálra ítélte, azonban betegségét szinlelve kórházba került innen pedig megszökött.

— Mert, tudod, a németek először meggyógyítják az elítéltet és csak azután hajtják végre rajta az ítéletet.

Hosszan beszélt erről, megemlítette Szkoplyét, Szarajevót, Becskereket, az ötödik hadoszlopot, amelyet gyűlöl, megemlékezett nőkről, akikkel kapcsolatba került, szólt valami kommunista nagybácsiról, Berlinben élő anyjáról és hűgáról, akik nem tudják, mi van vele. Az elbeszélte események áradatából csak azt az egyet láttam tisztán, hogy valami komolytalan, gyerekes kalandba keveredett, ami talán sértette, de nem veszélyeztette a német hadsereg fegyelmét. Olyan büszkeséggel beszélt a halálos ítéletről, mintha magának Hitlernek adta volna meg a kegyelemdőfést.

Ez a német repülő és páncélos hadnagy valóságos gyermek volt még, igazi kölyök. Tizennyolc éves fejjel került a véres és szörnyű háborús kalandba, amely — amíg a németeknek kitizedő sportnak látszott — kezdetben neki is tetszett. Tetőtől-talpig katona volt — katona, aki szereti a háborút, de nincs tisztában a lényegével.

Gyors előadása kissé elfárasztott. Ezzel a sok beszéddel akarta pótolni többnapos hallgatását. Beszéd közben mindúntalan megkérdezett:

— Érted?

Félbeszakítottam:

— És hogy érzed magad most? Érzel-e valami megkönnyebbülést, valami boldogságot, hogy megszabadultál attól a lidércnyomástól?

Rámnézett világos, szemöldöknélküli szemével és elfintorította arcát.

— Tudod, én német vagyok. Megmenekültem a haláltól, de gondolhatod, milyen érzés hetekig abban a bizonytalanságban élni, hogy mint becsstelen katonát, mint árulót agyonlőnek. Életben maradtam. De én német vagyok és másképp érzek, mint ti. Ti a saját szabadságotokért, idegenek ellen harcoltok, én azonban a saját népemmel állok szemben. De veletek vagyok és veletek is maradok. Maradok, ebben biztos lehetsz. Tudod, én az Internacionáléért harcolok — mondta és jelentősen nézett rám, mint egy gyerkőc, aki nagy szavakat mond, de nem érti igazi értelmüket.

— Élve senki kezébe nem kerülök. Gyűlölöm... mérhetetlenül gyűlölöm őket, éppen úgy, mint Ti az ötödik hadoszlopot. Gyűlölöm... mérhetetlenül gyűlölöm őket.

Nem akartam kiábrándítani azzal, hogy mi nem az Internacionáléért, hanem nemzeti felszabadulásunkért harcolunk. Megkérdeztem, mit gondol Hitler hadseregéről, összeomlik-e rövidesen. Mereven a semmibe, maga elé nézett, összeszorította keskeny ajkát és nemet intett.

— Erős hadsereg az. Nem megy az olyan könnyen fönkre, nem is züllik szét egyhamar...

E szavakból a hadseregéhez hűtlen katona szomorú büszkesége csendült ki, de a szégyenkezés is kiértett belőlük, mert elhagyott bajtársaikból hiányzott az öntudatnak és lázadásnak a szelleme, amit sokan

elvártak tőlük. De a katonai dolgok ismerőjének biztonsága is színt adott ezeknek a szavaknak:

— Féltre kell tenni az illúziókat! Ez a hadsereg már mélyen bele-gázolt a háborúba és minél súlyosabb helyzetbe kerül, annál kétség-beesettebben fog védekezni — mondta arcomat kémelve. Azt akarta látni, meglátszik-e vonásaimon a gyors és könnyű győzelem reménye.

Az úton egy fekete szörmekucsmás alak tűnt fel, vállán hanyagul átvetett puskával, bombákkal és revolverrel az övében. Az első pillanatra csetniknek látszott. Csak miután közelebb jött, láttuk meg sapkáján a nagy, vörös csillagot. A partizánok akkor még nem viselték a vörös csillagot saját jelvényükként. Ismeretlen, új érzés lopódzott szívünkbe: ez volt az első partizán, akivel találkoztunk. Magabiztos, vidám, rettenthetetlen volt, mint aki senkitől és semmitől sem fél.

Észrevettem, mily feszülten figyel Harry. Túláradó örömben megkérdeztem tőle:

— Mit szólsz, milyenek a mi partizánjaink?

Harry kissé elgondolkozott, majd fölrazva magát gondolataiból, így válaszolt:

— Nem lehet ezt az első pillantásra megmondani. De azt hiszem, megfélemlíthetetlenek vagytok: mindent mozgósítottatok a harcra és, az ellenségre nézve ennél nincs szörnyűbb!

Észrevettem, hogy még mindig második személyben beszél rólunk, még mindig „ti” vagyunk neki, még mindig nem számolt le sok mindennel, még most is „hozzájuk” fűzi valami, még nem találta meg a helyét.

Akkor még hihető volt, hogy a német katonák között lesznek olyan emberek, akik szembeszállnak majd a hitleri célkitűzésekkel, hogy lesznek majd közöttük lázadók, akik a mi oldalunkra állnak a fasizmus elleni harcban. Gyűlöljük a fasizmust, de a német nép egy részére még számítottunk; gyűlöletünk akkor még nem tett szert arra a nagy tanulságra, amit később szerzett, miután velejéig megismertük az ellenséget. Harry, a kisszámú átpártolt szökevények egyike, mellettünk döntött, elszánta magát a hitlerizmus elleni harcra, azonban még kételyei voltak, miként viselkedjék a „német néppel” szemben. Ösztönösen megéreztem, mi kínozza ennek a német gyerkőcnek a lelkét.

Megkérdeztem, mi volt, mielőtt katona lett.

— Orvostanhallgató — felelte és az orvostudományról kezdett mesélni. Már akkor sem hittem, hogy valaha is beleszagolt volna az orvostudományba, amikor pedig olyan nyelven, amely alig hasonlított Goethe és Thomas Mann nyelvéhez, arról beszélt, hogy látott egy színdarabot, amelyben az ördög megkísértette Fausztot, a varázslót, meggyőződtem arról is, hogy vajmi kevés köze lehetett a német kultúrához. Igen, Harry a hitlerizmus gyilkos légkörében nőtt fel, amelyben a német kultúra is megrokkant. Gyerekesen hencegő, kissé szélhámoskodó, de egyenes-lelkű volt — én legalább ilyennek láttam és nagyon megkedveltem, már az úton egészen közelinek éreztem magamhoz.

A században, ahol örömmel fogadták az új elvtársakat, Schichter Harry volt a kíváncsiság, kérdezősködés és kételkedéssel vegyes rokon-

szenv tárgya. A mi első németünk! Az elvtársak, különösen a fiatal parasztok, csaknem megtapogatták, mint valami különös állatot és furcsa jelbeszéddel érintkeztek vele. Ez az érdeklődés némileg hízelgett neki, igyekezett a figyelmet — különösen az elvtársnőket — magára vonni, de végül is megúnta és megkért, mondjam meg az elvtársaknak, hogy ő is olyan ember, mint a többi, hogy hozzánk tartozik és nem állatkereti példány.

— Primitívek a maga elvtársai — mondotta látszólag fölényes, csirkefogós fintorral — de ördögös fickók.

Hogy minél népszerűbb legyen a „primitív”, de ördögös fickók között, úgy ugrált, mint valami majom a fán — tótágast állt, kezén járt, puskafoásokat mutatott be, amelyek — tekintettel sudár, szinte törékeny testalkatára — bámulatba ejtettek mindenkit. Ez a vékony, fiús test ruganyos és acélos volt, megerősödött a német kiképzés folyamán és a kétéves háborúskodás erőfeszítéseiben, mialatt végigjárta és keresztül repülte a leigázott Európa majdnem minden országát.

Az elvtársak a főzsnél tudták, hogy Harryt megbízható összekötő irányította hozzánk, hogy magatartását ellenőrizték, mégsem bíztak meg teljesen benne. Nekem parancsolták meg, hogy legyek tolmács, titkos őre, hogy állandóan, de különösen a harcokban, mellette legyek. A Kócsa-osztag parancsnoka — törékeny, vékony, túlfinomult irodalmárból lett erélyes, bajszos harcos — mondta ezt nekem határozatlanul, de kötelelességszerűen. Századparancsnokunk, Radenkó, a bátor és hallgató fiatal paraszt, kissé sandán nézve rám, mint mindig, amikor valami fontosat akart mondani, így szólt hozzám:

— Mihelyt látod, hogy valami rosszban sántikál, löj!

A titkos őr szerepe egyáltalán nem volt könnyű, mert Harry valószínűleg rohant a veszélybe, fürge volt, mint a mókus, az ismeretlen terepen félig katonai, félig állati ösztönrel tájékozódott, úgy, hogy alig értem utól, néha pedig el is veszítettem szem elől.

Én azonban bíztam benne.

Az elvtársak megszerették és azóta, hogy meggyőződtek rettenthetetlen bátorságáról, minden bizalmatlanságuk teljesen eltűnt. Figyelmiztetnem kellett őket, hogy vakmerősége még nem bizonyítja azt, hogy nem meghatározott feladattal, nem mint kém és diverzáns jött közénk. Csaknem megharagudtak rám.

— Légy te olyan katona, mint ő és akkor papolj! — vetette oda nekem a többi elvtárs helyeslése mellett a kis berzenkedő Milos, aki büszke volt arra, hogy éppen ő mentette ki Harryt a kórházból.

A században lévő elvtársnők — akkor még csak néhányan voltak — szinte kényeztették Harryt, amit ő, mint valami elkapatott kölyök, tudatosan kihasznál. A hódító náci hadseregben eltöltött kétévi katonaszkodás alatt megszokta a „hódító” modort bizonyos fajtájú nőkkel szemben és nagyon csodálkozott a partizán férfiak és nők közti viszonyon. Kissé csalódottnak érezte magát, hogy nem anarchizmusra hajló romantikus bandára talált és hogy a közösségi élet előfeltétele a szinte aszkétai lemondás volt az érzéki örömről. Azonban annál inkább megbecsülte ezt az állapotot, amikor látta, hogy ez az elv nemcsak szavakban,

hanem tettekben is megnyilvánul s hogy még férj-feleség is feláldozza személyi kapcsolatait a harci egység érdekében. Elvtársnőink tiszteletet keltettek benne bátorságukkal, komolyságukkal és kifogástalan erkölcsükkel. Megérezte, hogy ezek újveretű nők, olyanok, amilyeneket ő eddig még soha sem látott, de mégis „hölgyeknek” tekintette és beszéd közben így is szólította őket. Elvtársnőink minden bajtársai szemben egyformán viselkedtek, Harry iránt még is valami különös figyelmet tanusítottak, talán azért, hogy meggyorsítsák teljes átalakulását, hogy minél kevésbé érezze magát idegennek — nagyon ellenszenves származású idegennek.

A pihenés óráiban Harry menyasszonyáról mesélt, akit talán soha sem fog látni és aki semmit sem tud róla. Az volt a benyomásom, hogy ez a menyasszony soha sem létezett, de Harry képzeletében élt, sőt a fiatal német vágyódott is utána. Beszélt nekem általában „a lányokról” is, akik ifjúi képzeletét foglalkoztatták. A fasiszta hadseregben töltött korábbi életének nyomaitól még nem szabadult meg teljesen. Mutatott néhány fényképet, amelyen a többi német katonához hasonlóan, győztesként fényképezte le magát a leigázott nép valamelyik félmeztelen asszonya mellett. Csak amikor észrevette, hogyan nézek rá, szégyellte el magát, s zavartan tette el a fényképet. Egyszer pedig összetépte és elégette valamennyit.

Egy csetepaté után, amelyben közösen vettünk részt, elárulta nekem, hogy nagyon tetszik neki az egyik elvtársnőnk. Sőt nem tudja, nem szeretett-e belé. Ez az elvtársnő magas, fekete és sötétszemű fiatal asszony volt: arcát rejtett bánat árnyékolta, ami különös szépséget kölcsönzött vonásának. Férje nemrégiben, az első harci tevékenykedések közben, egy áruzó elfogatásakor, meggonddalosan vakmerősége miatt elesett. Férjének, a szomszédos tárnavausi század politikai biztosának hősi halálát nem tudták vele azonnal. Felesége csak néhány nap múlva tudta meg a gyász hírt és sötét kétségbeesés fogta el. Megrázó és a harcban, amelybe mindenki minden áldozatra készen ment, szokatlan volt az a szólan közömbösség, amelynek teljesen átadta magát, ahogyan a titkon hullajtott könnyektől kisért szemekkel, dermedten nézett maga elé. Az elvtársak és elvtársnők igyekeztek hatni rá, hogy győzze le fájalmát, hogy öntudata segítségével emelkedjék egyéni szerencsétlensége fölé. A fiatal özvegy fokozatosan győzedelmeskedett is egyéni katasztrófája felett. Végezte kötelességét, gépelte a törzs levelezését és a környék népének szánt röpiratokat, gyakorlatozott, résztvett a beszélgetésekben és vitákban, sőt zengő, lágy hangján már énekelt is a többiekkel. Az akkor szünetelt partizándalokat énekelte; ezeken a dalokon keresztül fájalma a nép fájalmának, gyűlöletének, dacának, reményének erejével hatott. Időnként azonban, beszéd vagy ének közben megremegett és fekete, tágranyitott szeme a semmibe meredt. Mindnyájan megértettük. Férje első elesett elvtársaink egyike volt és Dára a maga bánatát még nem azonosította a sok elesett elvtárs halála felett érzet közös gyűlöletté és a győzelembe vetett hitte erősödött fájdalommal.

A többi elvtársnőhöz hasonlóan, Dára is azzal a rokonszenvvel foglalkozott Harryval, mint amelyet egy csintalan árva gyermek iránt

érezünk... De a csintalan, kedves gyermek megérezte Dára alig legyőzött bánatának varázsát és a társaságtól eltávolodva, álmodozó szemmel nézte a fiatal asszonyt. Azt már tudta, hogy nálunk tilos a szerelem. De ez a szerelem, amelyet magába fojtott, felületes természetének bizonyos komolyságot kölcsönzött. Amikor Dára futárként Obrenovára vagy Belgrádba ment, Harryn nyugtalanság és aggodalom látszott, amelyet nem tudott leplezni. A partizánkodásnak ebben az idejében, amikor a németek a hazaárulók segítségével még nem vezettek rendszeres támadásokat — nemcsak szabadabbban éltünk, mint bárki más Európában, hanem csaknem romantikus életmódot folytattunk. Váratlan támadásokkal súlyos csapásokat mértünk az ellenségre, az ütközet helyén csak halott ellenséges katonák maradtak, minket pedig a kukoricások vártak és nyájas ligetek védelmeztek. Fölöttünk volt az ég, körülöttünk a bájos Száva-vidék, halmok, szőlő, kukoricások, dinnyeföldek, paprikától és paradicsomtól zöld és pirosuló mezők — mindenütt szívünkhöz nőtt népre találtunk. Később sokkal nehezebb és keményebb ütközetek, nagyobb erőfeszítések és áldozatok következtek, olyanok, amelyeket akkor még el sem tudunk képzelni. De kezdetben mindent csaknem regényesnek éreztünk, a szabadság érzete pedig felbecsülhetetlen volt. Ebből, a szinte felfoghatatlanul szabad légkörből, amit mint saját világot hordoztunk magunkkal, mert Dára a megszállók poklába, ott járt-kelt állandó veszély közepette, anélkül, hogy elfogták volna. Arcáról és szeméről le kellett törölnie a szabad partizán erdők lehellejét, nehogy arról ismerjen rá a számtalan véreb. Amikor visszatérte az első partizán őrszettel találkozott, arca ismét a régi, szabadsághoz szokott arc lett. Harry felragyogott láttára, mintha felhők vonultak volna el lelkéről.

Harry a német tehergépkocsik elleni rajtaütésekben, a csendőrök, a Lyotics- és Nedics-pártiak elleni harcokban rendkívüli bátorságot tanúsított.

— Nix lassan, nix hátra! — kiáltással rohant előre, álló helyzetből célzott, lőtt. Emiatt gyakran megrótták fegyvelemsértésért. Elismerték bátorságát, de még nem eskedték fel. Ezekben az időkben kezdtek a partizánok felesküdni arra, hogy hívek lesznek a harchoz, az osztagokban pedig egyre szilárdabb lett az öntudatos fegyelem.

Amikor azonban az elvtársak egy új csoportja tett esküt az egész arcvonal előtt, Harry is ünnepélyesen letette a fogadalmat. Le kellett fordítanom és meg kellett magyaráznom neki az eskümintát.

Amikor felolvastam neki: „Én Harry Schichter, a német nép fia, esküszöm, hogy erőmet és életemet nem kímélve, minden feladatomat végrehajtva harcolni fogok a megszállók ellen a szerb nép felszabadításáért...” ekkor Harry zavarba jött:

— De Jován, én nem csak a szerb népért harcolok... Végül is, én... És egyszerre nekem is furcsa lett az eskü szövege: „a német nép fia” — hiszen mi, a szerb nép fiai éppen a németek ellen harcolunk! De amikor tovább olvastam: ... mert ily módon harcolok a saját és minden leigázott nép felszabadításáért”. Harry megnyugodott.

Az egész arcvonal előtt, izgatottan, kissé hebegve mondta utánam Harry, a német nép egyik ritka fia, aki erre az útra tért, az eskü szó-

vegét. A szerb népet említő szavaknál pillanatnyilag bizalmatlanul nézett rám, nem csapom-e be. Amikor a saját népéről szóló szavakat mondta ki, arca felsugárzott, kemény és meggyőző kifejezést nyert, s azzal fejezte be esküjét, hogy életét adja a fasizmus elleni harcban és soha sem lesz esküszegő.

Láttam rajta, hogy elmerengett: saját népéről gondolkozott. Nem szokta meg az elmélkedést, de nálunk megtanult gondolkozni. Láta és hallotta, mit művelnek hazánkban a német fasiszták, sőt már kezdte megérteni azt is, miről beszélnek századértekezleteinken. Megértette, hogy az öntudat dacol a fasiszta erőszakkal. Azt is látta, hogyan fejlődnek harcosaink szellemileg napról-napra. Többé nem említette, hogy elvtársaink primitívek, azt sem mondta többé, hogy ő nem állatkereti példány, mert mindinkább érezte, hogy a fasizmus német „civilizáltsága”, amelyről korábban nem gondolkozott, tulajdonképpen közel áll az állatkerthez. Minél jobban összeforrott a szerb nép fiaival, annál többet gondolkozott saját népéről. Nem volt föbbé meggondolatlanul vakmerő, bátorsága mind több értelmet nyert.

Híres és legendás lett az egész Száva- és Tamnava-vidéken, sőt másutt is. Nevét már a parasztasszonyok és a gyermekek is ismerték. Meséltek hőstetteiről, csínyjeiről és különcködéseiről. Beszéltek arról, hogy amikor repülőgép zúgása hallatszik, Harry felmászik a legmagasabb fára és onnan, a gép berregése és alakja szerint jelzi, stuka, vagy szállítógép közeledik, rejtőzködjünk-e el, vagy sem. A távcsöveket, revolvereket, géppisztolyokat és golyósórókat úgy kezelte, mint a gyermek kedvenc játékszereit, de úgy is, mint a jó katona, akinek a fegyver a legbecsesebb holmija. Az újoncnak szeretettel magyarázta a fegyverek tulajdonságait. Szeretett szépen öltözködni, szerzett hát magának nyári és téli tisztí zubbonyt, feszesre húzta derékszíját, amelyen jó pisztoly lógott — félreccapott sapkájában olyan volt, mint valami amerikai filmpiperkóc katona-figurája.

Harry már sok német katonát ölt meg, mert golyói soha sem tévesztettek célt. De még nem vívott közelharcot a németekkel a harctéren, ahol az ellenfelek teljesen összekeverednek. Ekkor következett a Száva-vidéki zászlóalj nagy frontális támadása a Nedics- és Lyotics-pártiak s a németek ellen. Éjjel-nappal tartott ez a támadás s minden úgy összeza-varodott, hogy sokan azt nem tudták, ki kerekedett fölül.

Éjszaka őrszolgálaton voltam; de mert elfelejtettek leváltani, hát bevártam a hajnalt is. A távolból egész éjjel úgy hallatszott a motorok moraja, mintha köveket görgetnének. A kutyák rémülten üvöltöztek. Az első kakaskukorékolással megvirradt a hajnal. Az ágakon, mint színes gyöngyök, esőcseppek csillogtak, a láthatár fölé a hajnalpír könnyű felhője emelkedett, a madarak pedig, felébredve, vidáman csicseregtek. Semmi határozatott nem lehetett hallani, de a messzeség mintha tompán dübörgöt volna. Ekkor a közeli faluból egy cigány rohant hozzánk és kapkodó lélekzettel, riadtan lihegte:

— Ezer német.. rengeteg tehergépkocsival... összefogdosnak mindenkit. Gyilkolnak, a gyermekek szemét vájják ki... Segítetek, elvtársak, elvesztünk...

Jelentése pontatlan, riasztó volt. Vláda, a politikai biztos összerán-
colva szelíd, sovány arcát és feltűnően hosszú bajusza alatt haragosan
rágcsálva keskeny ajkait, türelmetlenül hallgatta a megriadt hírnököt.
Láttam azonban, hogy Vládának már pontosabb értesülései vannak. Az
indulásra készülődés közben hallottam futárunk szavait:

— Itt van Kócsa.

Kócsa, osztagunk parancsnoka, Spanyolországban ütegparancsnok
volt, sokféle harcmodort sajátított el.

Mivel tegnap este esett az eső, zászlóaljunk egységei az erdőcs-
kében lévő pajtákba száilásolták be magukat. Mellettem vonultak el a
szakaszok. Más beosztásom nem lévén, az utolsó szakaszhoz csatlako-
ztam. Az ilyen harcokban a harcosok, különösen ha újoncok, nem tud-
ják áttekinteni a helyzetet és nem tudják pontosan, mi történik. A sza-
kasszal együtt vágtam át a kukoricáson. Egyszerre csak megszakadt az
összeköttetés, a parancs elmaradt, vagy a szakaszparancsnok nem je-
gyezte meg jól. Az elvtársak vitatkoztak; egyesek azt mondták, hogy
vissza kell térni, mások pedig azt, hogy előre kell menni. Tanácstalanul
álltunk. Még nem hallatszott semmiféle harci zaj, csak sikoltás és jajgatás
szűrődött felénk messziről. Ki-kikémleltem a kukoricásból a tisztásra,
s egyszer csak a távolban Harryt pillantottam meg: kinyújtott nyakkal,
leszegett fejjel, egyik kezében puskával, másikban zsinóron lógó revol-
verrel futott. Oly gyorsan rohant, mint a menyét, szaglászva, mint a
nemes vadászkutya. Szívembe kétely lopakodott. De valóban Harry
futott valahova, egyedül... tőlünk messze, a mieink nélkül.

Abból az irányból, ahol falunak kellett lennie, asszonyok fojtott
jajgatása hallatszott: a németek jönnek?...

Egyszerre csak előkerült Harry, már messziről integetve.

— Hála Istennek, hogy rád találtam, mert a többiek nem értettek
volna meg. Parancsot hozok. A mieink elfoglalták a falú fölötti állást.
Induljatok ebben az irányban balra, ott van a parancsnokhelyettes, aki
beosztja az őrzásokat. Ha szétszóródunk, a gyülekezési hely a harc
után az Ustye melletti erdőben lesz.

Egészen felhevült és vörös volt, mialatt beszélt. Sietett, de menet
közben még visszaszólt:

— Amikor berohantam a faluba és megkérdeztem, hol vannak a
németek, néhány buta asszony megijedt. Azt hitték, hogy hitlerista
vagyok, térdre estek és úgy könyörögtek, ne bántsam a gyermekeket.
Mind a három faluban németek vannak. Azt hiszem, lesz ma hadd el
hadd!

Már ment is. Eszembe jutott, hogy mellette kellene lennem. De
elszégyeltem magam, hogy gyanakodtam rá. A faluban járt, ahol né-
metek vannak. Vagy talán mégis...?

Egy önkéntes őrzárhoz kerültem, amelyet a parancsnok azzal küldött
ki, hogy járja végig a falut, de hagyja, hogy addig nem szabad
tüzet nyitni, amíg meg nem kezdődik a támadás. Több ilyen őrzárat
indult el: nem tudták pontosan, milyen feladat vár rájuk. Később talál-
koztunk a falu körüli kukoricásokban. A németek észrevettek minket és
valószínűleg azt hitték, hogy zömünk akarja őket bekeríteni. Csak a
csata után értettem meg, miből állt az osztagparancsnok terve.

Az őrárattal együtt osontam át a kukoricáson és kijutottam a kukoricaerdőnek a falu felé eső szélére. Azonnal észrevettem a németeket. Amikor már húsz lépésnyire voltunk tőlük, ők is észrevettek bennünket. Egyszerre csak közvetlen közelünkben géppisztolysorozatokat kelepelték: Harry és Kecics Bóra, mindenről megfeledkezve, harci lelkesedéstől sugárzó arccal lötték a német tehergépkocsikat. Mi továbbmentünk és miután rátaláltunk a parancsnokhelyettesre, az ütközetnek egyik fontos feladatát hajtottuk végre — tüzet nyitottunk a temetőből és magunkra vontuk az ellenség ágyútüzét, amelyből később kicsúszunk.

Csak másnap reggel találkoztunk a Drina és Grabovac között fekvő erdőben. Csak most, egy egész napi és éjszakai megszakítás nélküli tüzelés után tudtuk meg, mi történt. A főerőnk állása elleni négy egymást követő kemény roham után a németek visszahúzódtak a faluba, felkészülve arra, hogy magukkal viszik az összefogott parasztokat. Ekkor azonban hirtelen több oldalról tüzet kaptak, őrárataik mindenütt partizánokba ütköztek s ráadásul meg a temető felől is erős tüzet nyitottunk rájuk, mintha ott lenne főerőnk hadállása. A kezdetben elfoglalt állások ellen indított német támadás véres kudarcra végződött, a hitleristák csatlósáikkal együtt egy minden oldalról zárt tűzcsapdába kerültek. Alig tudtak visszavonulni, halottaikat és sebesülteiket azokra a tehergépkocsikra rakták, amelyekről már előzőleg leugráltak és szertefutottak a foglyul ejtett parasztok. Egész nap visszhangzott a környék a lövöldözéstől. Az éjszaka folyamán még egyszer fellángolt a tűzharc: a banyani század rajtaütött a malomban pihenő németeken és így az egész német vállalkozást nem csak szélvertük, hanem félig-meddig meg is semmisítettük.

Hajnalban, a harc befejeztével bevártuk egymást az erdőben. Néhány elvtárs elmaradt, már el is sirattuk őket. A faluból érkezett elvtársak német holttestekkel teli tehergépkocsikról meséltek. De lassanként visszatértek az elesetteknek hitt partizánok is, csak Harry és Kecics Bóra nem jöttek meg. Nagyon fájlaltuk, de belenyugodtunk abba, hogy ekkora német veszteség mellett nekünk is legyen áldozatunk. Ekkor azonban megjelent Harry és Kecics Bóra. Az ellenséget üldözve egészen a legmesszebb eső falvakig elkalandoztak. Valósággal megtapogattuk őket, újból összeszámoltuk elvtársainkat és amikor láttuk, hogy mindnyájan együtt vagyunk, alig tudtuk elhinni, hogy ilyen szerencsések voltunk.

Ettől fogva Harryra a gyanú árnyéka se esett. Mindörökre a miénk lett.

Éppen azért mert bátor volt, Harry nem szerette, ha az elvtársak hősiességükkel dicsekedtek. A harc első hónapjaiban, amikor még a harcosok nem szokták meg a háború és a vitézség mindennapi voltát és amikor állandóan érkeztek újoncok, minden összecsapás után hosszú meséket szöttek a hősiességről. Ilyenkor minden mesélő megölt néhány németet vagy Nédicshívőt. Saját bátorságának dicsőítésében kétségtelenül az élen járt a kistermetű, ürge, berzenkedő Miloš. Arca durva vonású volt, szeméből pedig az önelégültség fénye csillogott. Életében többféle mesterséget űzött, bejárta egész Jugoszláviát és meg volt győződve arról, hogy mindent tud. „Kultúrbiiztosnak” kiáltotta ki saját

magát és bátor volt, de túlságosan becsvágyó. Ebben az időben a parancsnokság és a legénység közötti viszony még nem volt szigorúan meghatározva, éppen ezért a századokban történtek kisebb kilengések. Milos túlzásba vitte a dicsekvést, nagyon hangos és epés volt, képes volt harc közben, az ellenség közelében vitát kezdeni a hősiességről és magához ragadni a parancsnoklást. És épp Milos segített Belgrádban Harrynak megszökni a kórházból, ő juttatta ruhához és ő utasította útba, hogyan keressen kapcsolatot elvtársaikkal. Éppen akkor találkozott Harryval, amikor a fiatal német félmeztelenül átugrott a falon. Hazavitte, átöltöztette és elvezette az elvtársakhoz. Milos könnyelhívó volt és azt hitte, hogy Harry után most majd özönlének a német lázadók sorainkba és azt képzelte be, hogy a német hadsereg egységén nagy részt ütött. Harry lekötöztetettnek érezte magát vele szemben, Milos pedig Harrytól örök hálát várt és minél inkább növekedett Harry népszerűsége, annál nagyobbak látták saját érdemét. Dicsekedései már Harry idegeire mentek. Fecsegését hallgatva, Harry néha megállt előtte és arcfintorgatás és nyelvtöltögetés közben tenyereivel a kelepelés utánózta. Milost „nagyszájúnak” nevezte és kigúnyolta, amikor megmentője emiatt megsértődött és csalódottnak látszott. Szegény Milost néha védelmembe kellett vennem, mert már túlzásba mentek kigúnyolásában. A tapasztalat élesszemű bírálókká tette az elvtársakat, Harry pedig kijeöntette:

— A harcosnak nem kell beszélnie tetteiről. A harcos hallgasson, mások meséljenek hőstetteiről.

Amikor osztagunk Ub városkát ostromolta meg, a nehéz harcban Milos két elvtárral együtt elesett. Szomorúan mondta Harry:

— Nem lett volna szabad annyira kigúnyolnom. Jó bajtárs volt... és valóban ő tette lehetővé, hogy emberré legyek.

A lelkiismeretfurdalás a többieknek is különösen fájdalmassá tette Milos halálát.

Harry figyelmes barát tudott lenni, a lovakhoz szinte gyengéd volt. Gyakran segédkezett a sebesültek kötözésénél, a sebesült lovakról pedig megható figyelemmel gondoskodott:

— Ők is harcosok — mondta.

Egy alkalommal a kozsuári erdőben leszámoltunk egy fiatal német Gestapó-ügynökkel és a rendőrségi gépkocsin vele utazó három áru-lóval. Az ítékezés a tamnavai zászlóaljnál történt, de Harry, amint tudomást szerzett a dologról, odafurakodott és azt kérte, hogy ő hajtsa végre az ítéletet.

— Fel kell őket akasztani, nem agyonlőni! — kiáltotta. Kegyetlen volt. Felemelgetve és a földre eresztve a még zöldfülű, rövidnadrágos ifjú Gestapó-ügynököt, eltorzult arccal kiabálta:

— Az ötödik hadoszlopért! Így jár az ötödik hadoszlop tagja!

A Gestapó-ügynök halálra rémülten könyörgött neki:

— Harry, te legalább megértesz, kegyelmezz nekem!

Harry még jobban feldühödött azon, hogy a Gestapó-fióka megértést követelt tőle és ráordított:

— Nincs kegyelem az ötödik hadoszlop számára!

Tettének híre megelőzte Harryt a zászlóaljnál és Harry mint a nap hőse érkezett közénk. Sok elvtárs helyeselte tettét.

— Ez aztán igen, ez nem tréfáll

Azonban a törzsnél felháborodtak Harry tettén. Meghagyták, hogy fedjem meg és mondjam meg neki, hogy eljárása nem volt partizánhoz és művelt emberhez méltó — sőt a fegyelmet is megsértette. Természetes, hogy nem a hitlerista iránti érzélgőségről volt szó, hanem arról, hogy a büntetést mint büntetést értelmezzék és még a bosszú esetében se fejlődjék ki harcosainkban a kegyetlenség érzése! Hiszen erkölcsileg felemelkedett harcosainkról volt szó, akiket a fasiszták mint primitív vadembereket akartak beállítani.

Harry először élvezte a dicsőséget, de aztán elment bekötözni sebesült lovát. Vacsoraosztáskor mellém ült. Gondtalanak látszott és evéshez készült. Figyeltem s amikor megérezte tekintetemet, megkérdeztem:

— Ízlik a vacsora, Harry?

— Miért kérdezed? — nézett rám, mintha sejtene valamit.

— Mit gondolsz Harry, méltó hozzád, a népfelszabadító mozgalom harcosához, hogy hidegvérűen kéjelegj a hóhér szerepében?

— Az ötödik hadoszlophoz tartozott és még azt követelte, hogy mint német megérintsem őt.

— Igen. Megkaptá, amit megérdemelt. A gazembereket meg kell büntetni. Minden gonosztevőt irgalmatlanul ki kell írtani. Ez azonban igazságos ítélet és semmi köze a kínzás élvezéséhez. Nem gondolod, hogy evvel lealacsonyítod magad? Mi bosszút állunk, de nem vagyunk hóhérok, mint a fasiszták.

Nagyon le volt verve. Láttam, hogyan változik meg az arca, hogyan homályosodik el a szeme. Sajnáltam.

— Igazad van. Soha föbbé nem teszem. Más a harc, más a kínzás. Igazad van, elvtárs. Ez még hitlerista nevelésem maradványa. — Megrázkodott. — Csak most borzadok, csak most érzem, milyen buta voltam, amikor arról beszéltem, hogy a partizánok primitív emberek.

Ellenálhatatlan szükségét éreztem, hogy kezemet a vállára tegyem.

— Ne szomorkodj túlságosan, Harry. Csak a módszerben hibáztál, egyébként a fasisztákat gyűlölni kell. Jó, hogy gyűlölöd őket. E gyűlölet változtatott meg, ez tett új emberré, olyan emberré, aki tiszteletet kelt. Azt hiszed, hogy a partizánok nem maradtak volna valóban primitívek, ha a vezetőség nem nevelné őket?

— Most már én is látom és azt hiszem, éppen ebben van a mi erőnk.

Azt mondta a „mi erőnk”. Megrázó volt ezt Harry szájából hallani. Közvetlenül és önkéntelenül mondta ki: „mi”. Már nem voltunk „ti”, nem voltunk idegenek.

De még néhány napig elgondolkozva járkált. Nemsokára ezután új beosztást kaptam, megváltam eddigi egységemtől, az elvtársaktól és Harrytől. Akkor láttuk egymást csak, amikor hivatalosan kerestem fel a századot.

Harry időnként rosszul megfogalmazott, de meleg, szívbőljövő német szavakkal írt levelecskéket küldözgetett nekem. A szerbet már valahogy fürte, de írott német nyelvén sem volt sokkal jobb. Egyszer a

kórházból írt, panaszkodott, hogy egy kissé megrokkant és bántja, hogy nem harcolhat. „A harc az én elemem” — írta.

Amikor kikerült a kórházból, az osztágban, amely nemcsak növekedett, hanem új és szilárdabb alakot öltött, nem találta helyét. Katonai tudása és harckészsége alapján Harryból parancsnok is lehetett volna, azonban nem tudott eléggé szerbül és mert egyénieskedő volt, nem értette meg teljesen az új, alakulásban lévő hadsereg jellegét. Sokszor meggondolatlanul előretört, nem volt tisztában a vezetőség elgondolásaival és nem értette, miért kell visszavonulni, mielőtt a katonák harcikedve kielégült volna.

Amikor az Ub nevű városba betörtünk, Harry kitüntette magát kézigránátokkal végrehajtott támadásával. Most azt várta, hogy az elvtársak teljesítik ígéretüket és rábizzák egy kézigránátos szakasz vezetését. Arról is álmodozott, hogy ez a szakasz majd valami önállóságra tesz szert.

Az Októberi Forradalom első háborús évfordulója előtt találkoztam vele ismét egy tamnava-i faluban, ahol előadást rendeztünk a harcok és a helybeliek részére.

Már akkor észrevettem őt, amikor kissé megkésve belépett a tanterembe. Egy kicsit megsoványodott, sápadt és gyűrött volt, hiányzott szokott frissessége és fölényessége. Odamentem hozzá. Sokáig szorongatta kezemet és kissé bánatosan mondta:

— Ha tudnád, mennyire örülök, hogy látlak. Az egész régi társaság szétszóródott. Egyesek politikai biztosok lettek, mások parancsnokok, te meg elmentél a zászlóaljtól. Egyedül maradtam, a régi elvtársak nélkül, egyik egységből a másikba helyezgettek.

— Ne szomorkodj, Harry! Te hős vagy, ezt mindenki elismeri és mindenki szeret. Még a főparancsnokság jelentésében is megdícsértek. De annak a régi társaságnak szét kellett szóródnia. Csodálatosan szépek voltak azok az első napok, de a partizán-romantika múlóban van, más harcok következnek.

— Tudom. Mind inkább hadsereggé válunk. Szigorúságra és fegyelemre van szükség.

— Társaságot meg mindenütt találsz!

Megsímogattam az arcát, amelyet félszeg mosoly világított meg.

— De nem vagy valami jó színben, barátom!

— Semmi. Kissé elhagytam magam. De elmúlik ez is. Harry csak Harry marad!

És valóban minden jelenlévő tudta, hogy Harry mindig Harry marad. Meglátszott ez a reája irányuló szeretetteljes tekintetekből is. Érezte a feléje áradó szeretetet, de úgy tett, mintha semmit sem venne észre.

— Meghallgattam a műsort. Már elég jól megértem. Jól beszéltek a néphez, a versek erőteljesek, mindenkit magukkal ragadnak. Figyeltem az emberek arcát, mialatt az öreg Vujadinról szóló éneket hallgatták, s még az egyfelvonásost nézték. Szinte az arcukról lehetett leolvasni, mit éreznek. Hanem szeretnék valamit mondani: többet kellene beszélni a kommunizmusról a partizánoknak és a népnek. Nem gondoldod? Miért nem beszéltek erről többet?

Hosszan a szemébe néztem. Arca komoly, érett volt, szavaiban nem lappangott többé az a sihederes hetvenkedés, amit akkor láttam rajta, amikor arról beszélt, hogy az Internacionáléért harcol.

— Te tudod, Harry, hogy a harcot a Kommunistá Párt indította meg. Ez általános népi küzdelem, a céljai is általános népi célok. A harcok közben a célkitűzések világosabbak lesznek. Mindenekelőtt a megszállóktól és az árulóktól kell megszabadulnunk. Arról pedig, amit te mondtál, akkor beszélnek majd, amikor kell és ahogyan kell. Te a saját népedre is gondolsz, nem?

— Igen. Gondolkozom, mi lesz vele. Szégyenkezem miatta, de kívánom, hogy ne veszítse el jövőjét.

— Ez a német néptől függ, Harry. Te a magad részéről megtette a kötelességedet. Hű vagy hozzánk, néped jövőjéhez sem te lettél hűtlen, ellenkezőleg, ők maguk hagyták cserben jövőjüket.

Néhány napra rá a németek megkezdték tárnavaik nagy támadásukat. Ez a vállalkozás egy része volt a szerbiai osztagaink elleni általános támadásnak. Nagy erővel törtek előre a németek: tűzérővel, légerővel és gépesített csapatokkal. Mindenfelől tompa moraj és lövöldözés hallatszott. A népet aggodalom töltötte el. Osztagunknál éppen akkor készültünk az Októberi Forradalom megünneplésére. Og-lágyenovácon kezdtük, Podgorjében folytattuk. November hetedikén a németek kiszorítottak bennünket Kocelyev városkából és a környező nagyobb helységekből. Az Oszladicból látszó dombon már a borús délelőttön észrevettem alakulatunk szaggatott, hosszan kígyózó menetoszlopait. Az utolsók között vonult vissza a törzs. Meredek hegyekre hágtunk fel, lent csak két század maradt utóvédnek.

Minél magasabbra jutottunk, annál inkább ritkultak a felhők és a köd, alattunk pedig erdős völgy terült el ködfoszlányokba burkolt falvakkal. Időérzetemet elvesztettem, nem tudtam, délelőtt van-e vagy délután. Most is végtelen szomorúság töltött el, mint mindig, valahányszor a túlerőben lévő ellenség elől el kellett hagynunk azokat a falvakat, amelyeknek népe bennünk látta megmentőjét. Szörnyű teher volt ez a lelkemen, szinte testileg éreztem. De minél magasabbra jutottunk, a világ annál anyagtalanabbnak, légiesebbnek tűnt fel, mintha valahova, a végtelen magasságba emelkednék, ahol megszűnik a nehézkedési erő. Lent sötétedett, de fent még világos volt; az a szürkület előtti különös fény ömlött el a tájon, amelyben minden csodálatosan tisztává és állászóvá lesz — és lent, a mind sűrűbb alkonyatban tüzes csillagok gyűltak ki. Az ellenség gyűjtogatott a falvakban. Hirtelen magam előtt láttam a nyomott hangulatú parasztokat, akik tudták, hogy a harcnak még nincs vége. Szomorúan néztek utánunk. Az egyre fogyó alkonyi fénytől megvilágított menetben gyűlölettől izzó új arcokat láttam, azoknak a fistalembereknek az arcát, akik a védtelenül maradt falvaktól indultak el velünk. Ezek most acélosodtak meg nemajkuvó harcosokká, bosszúállókká.

Lassanként a legmagasabb csúcsokra is rátelepedett a szürkület. A nap eltűnő sugara még egy utolsó pillantást vetett a tájra, Szerbiára — amelyet nem lehet felperzselni, sem leigázni. Valahol az előttünk

emeikedő hegyormok mögött fekszik Uzsice, ott van a főparancsnokság, amely örökdiik felettünk. A visszavonulást fedező két század minden oldalról körülvéve még harcolt. Hallgattuk a lövöldözést és azt gondoltuk: mindegyikünk kitartana így, ha rákerülne a sor.

A csetnikekkel harcolva érkeztünk el Peckáig. A szakállasok Mihajlovics Dráza utasítására akkor már megkezdték áruló tevékenységüket. Peckán tudtuk meg utóvéd-századaink sorsát. A két század harcosai kisebb csoportokban szállingóztak utánunk. Szétszóródtak, amikor kitörték a gyűrűből, de már gyülekeztek.

Ekkor terjedt el a hír, hogy Harry elesett. Senki sem hitte el, mindenki lehetetlennek, álhírnek tartotta és remélte, hogy majd csak megérkezik az utolsó harcosokkal.

A két falu között, a folyócska mellett vezető úton találkoztam egy ismerős elvtárrsal. Alig ismertem meg, annyira elcsigázták a fáradalmak és arcát sűrű borosta sötétítette el. Bogdán volt ez, annak a századnak a politikai biztosa, amelybe Harry is tartozott.

— Bogdán, maradt-e élve közületek valaki? — kérdeztem azona látszólag gondtalan hangon, amelyen a partizánok beszélgettek olyankor, amikor tudják, hogy baj van.

— Maradt bizony. De tizenöt bajtárs elesett. Én épp akkor érkeztem meg, a főrsnél voltam. Hát, a keservét, vannak a világon kutyák emberbőrben! A németeket azok a gyalázatosak, azok az atávalók, a hazaárulók vezették! Ismerik a terepet, mint a tenyerüket. Köztük voltak azok a szakállasok is, akik néhány nappal ezelőtt vendéggként látogattak meg bennünket Kocelyevón. De tartottuk magunkat reggeltől sötét éjszakáig. A mienk közül tizenöten estek el, de közülök több mint százan fűbe haraptak.

— Bogdán, mi történt Harryval?

Élményektől fáradt szeme mozdulatlaná meredt:

— Harry? Nincs többé. Saját két karomban tartottam, amikor kiszenvedett. Elhallgatott és önkéntelen mozdulatot tett. A kezére meredve folytatta:

— Láttam, amikor elesett és sovány arcát a tamnavai földbe fúrva, görcsösen tépdeseft egy csomó féltgmegfagyott fűvet. Az utolsó lehetőségig küzdött. Amikor odafutottam hozzá és felemeltem a fejét, tágranyított szemmel nézett rám, majd nagy kínnal mosolyra húzta arcát, mintha kacintott volna:

— Harry nix vissza, mi?

Bogdán elhallgatott. Azután valahonnan, egészen mélyről feltört belőle:

— Harry nix vissza! Valóban nem hátrált meg!

Harry elesett. Mozcékony, örökké nyugtalan, arca utolsó firtorba merevedett, szája megtelt tamnavai szerb földdel, amelyért harcolt, míg utolsó gondolata bizonyára az a megalázott és megvetett Németország volt, amelyet a barbárságtól felszabadítva akart látni — és egy öreg-asszony, aki hiába várja, nem látja többé fiát.

Schichter Harry hű maradt esküjéhez: a német nép ama kevés-számú fiainak egyike volt, akik ebben a háborúban valóban a német nép jövőjéért is áldozták életüket.

Este, mialatt egy elhagyott házban, a sutban hevertem, úgy éreztem, hogy Harry mellettem van. Tudtam, hogy nem sajnálta, hogy elesett, hogy másképp halt meg, mint ahogyan a német katonák pusztulnak el azokban az országokban, amelyeket le akartak igázni.

A szobába, ahol az osztag kultúrscsoportja helyezkedett el, feküdt egy köpenyen Keta. Csak nemrég érkezett meg Belgrádból, ahol illegális munkát végzett. Alig tudott kicsúszni a halálos csapdából, még tele volt borzadálykeltő benyomásokkal, de a partizánoknál felvidult és minden elvtárhoz testvériesen, csaknem anyásan gyengéd volt. Elalvás előtt, a meneteléstől és a munkától fáradtan felemelte fejét, felkönyökölt és a félhomályba meredve suttogta:

— Harry! Te drága, féktelen gyerek! Nem tudom elhinni, hogy nem vagy már közöttünk.

Álomtalanul feküdtem, tisztán hallottam sóhajtását. Hány elvtárs elesett már, pedig ez még csak a kezdet! Megszoktuk már a veszteségeket. Miért hat ránk mégis olyan szokatlan erővel Harry halála?

Különös fájdalmat éreztem, hogy ez a dacos, kedves fiú, aki soha sem volt orvostanhallgató s Goethét sem ismerte, de tudta, mit kell tennie — nincs többé. Fáj, hogy ez a gyerkőc, aki soha sem hengegett hősiességgel. — mert hős volt — de aki kissé fódított, hogy szépiése a dolgokat — fájdalom, nincs többé, nem érhetette meg a szabadságot, amiért harcolt. Enyhén gúnyolódva, de meggyőzően mondta, hogy ha eljön a szabadság, a népi milícia, vagy ahogy ő mondta, a „Cseka” parancsnoka szeretne lenni, mert a fasizmust pusztítani kell a győzelem után is. Nagyon fáj, hogy nem láthatom többé kissé szeplos, keskeny, fehér arcát, halvány szemöldöke alól fénylő világoskék szemét, nem hallhatom kissé rekedtes hangját. De végtelenül örültem annak, hogy Harry Schichter, annak a népnek a fia, amelyet mi szívből gyűlölünk, nem lett hűtlen esküjéhez, amit utánam mondott a Száva-vidéki század előtt.

Elesett és nem tudja, hogy Dára sincs többé, a csodálatos Dára, aki közömbös mosollyal ment a veszedelembé, szabad óráiban pedig körmeit és haját ápolta. Megölték a csetnikek tizenhat törbeccsált elvtársnőjével együtt. Nincs Dára, akibe titokban szerelmes volt, nincs Kecics Bóra sem, akit Harry éppúgy csodált, mint ahogy az őt tisztelte — a dacos Bóra, aki hősiessé önfeláldozás közben, az ő figyelmetlensége folytán veszélybe került szakaszát védve esett el. Nem tudja, hogy nincs többé Velja, a soffőr sem, akivel együtt került az osztaghoz, az a Velja, aki valamikor gyengeségből otthagyta a proletáriátus ügyéért vívott küzdelmet, de aki ebben, a szabadságért folytatott népi harcban jóvátette hibáit, hősiessé halt meg, haláltusájában is irányítva szakaszát.

Bizony Harry, nincs többé sok drága elvtárs és elvtársnő, akikkel együtt lelkesedtünk és harcoltunk a Száva-vidéken a felkelés első napjaiban! De téged, noha német voltál, népünk, az a nép, amelyet neked — Hitler parancsa szerint — össze kellett volna zúznod, szívébe fogadott. És evvel a szívvel, amely erősebb, mint bármikor, a te szíved is együtt dobog.

(A fenti elbeszélést a szerzőnek »Igaz legendák« című, sajtó alatt levő novelláskötetéből közöljük.)

Fiatalok

Részlet Gajdos Tibor készülő regényéből

Még mint gyermek, a kacagtató vígjátékokat élvezte János, anyja oldalán, a Polgári Kör nézőterén. Senkit sem ismert azok közül, akik kifestett arccal, különös ruhákba bújtatva ugráltak, táncoltak és énekeltek a színpadon, nem tudta honnan ered az a szép, színes fény és a zenészeket is csak sejtette, pedig azok közül jónéhányat ismert, hiszen a környéken laktak. Csak az öreg jegyszédőnéit ismerte és az öregasszony barátságatlan, szigorú arca még sokáig élt emlékezetében. Az egész épületnek volt valami titokzatos varázsa és játszótársaival együtt sokszor bámult a nagykapu résein keresztül az udvar mélyére, amelynek giz-gazzal benőtt, hiányos kövezetén mindig hevert néhány színes, megrozszant kulissza.

Most a kis mellékajton jutott az épület belsejébe, egy hosszúkás terembe. A fal mentén álló kis asztalok mellett emberek ültek. A füst vastagon terjengett a helyiségben, a távolabb ülők arcát nem is lehetett tisztán látni. Az egyik asztalnál dominókockák csapódtak élesen a viaszkosvászonnal bevont deszkalapokra, a másik asztalnál kártyások szívták idegesen a szívart, de akadt néhány sakkozó is, akik már, úgy-látszik, megszokták ezt a zajt és egykedvűen emelgették a figurákat.

A szemközti falon függő hatalmas portré szigorú arcú, kikent baszú úriembert ábrázolt, amint balkezében nyitott könyvet tartva a Polgári Kör népművelési hivatásának gyakorlására igyekszik felhívni füstbekeveredett, játékokba mélyedt polgártársait. A nagy képet azonban már az újoncokon kívül senki sem vette észre. Éppúgy hozzátartozott a teremhez, mint a kopott-zöld székek, vagy az agyonégetett hamutálcák.

Amikor János Barsi Jenővel együtt végighaladt a helységen, néhányan barátságatlan tekintettel kísérték útjukat és az egyik cvikkeres dominózó félhangosan megjegyezte:

— Jönnék már a lármázók!

Az asztaltársak szótlánul, de jelentőségteljesen bólintottak és folytatták játékukat, amely semmiképpen sem volt csendesnek nevezhető.

A két fiú egy nagyobb terembe lépett. Egy hosszú, zöld posztóval borított asztal előtt tizennégy-tizenöt széksor állt. Az asztal körül már néhányan álltak és fölfigyelték az újonnan jöttekre.

Jenő, ismerőst látva a csoportban, köszönést mormolt fogai között, János pedig fejével biccentett feléjük és Jenőt a terem hátsó sarkába, az utolsó széksorba igyekezett fuszkolni.

— Mehetnénk előre, János...

János tagadólág rázta fejét:

— Hagyd csak, jobban szeretek a sarokba húzódni.

— Gondoltam, bemutatlak ezeknek az embereknek.

De János ekkor már el is helyezkedett a kiszemelt helyen. Közvetlen utánuk még néhányan jöttek be és rövid tétovázás után leültek a hátsó sorok egyikébe. Jenő közben az asztalkörüli csoport tagjainak ismeretéséhez fogott:

— Az a fiatalember, aki könyökére támaszkodva ül a balszéken és szótlánul figyel a többieket, Tár László, újságíró. Egyébként az idén diplomál jogból és igen olvasott ember hírében áll. Tőle jobbra, az a feketehajú, nagytermetű fiatalember Póts Péter költő, valószínűleg olvastad már verseit. Mit csodálkozol? Nem látszik költőnek? Mások is így vélekednek. Inkább megtermett kovácssegédre hasonlít. Egyébként igen finomlelkű, érzékeny ember. Az a szemüveges, sovány fiú hivatalnok egy fűszernagykereskedésben. Remete Ernő a neve, nem költő, nem is újságíró, de kitűnő szervező és nagyon hasznos ember. A lányt, aki velük van, nem ismerem közelebről, de leginkább Remetével látom. Irénnek hívják. Azt hiszem, egyetemi hallgató, Beográdban tanul. De nézd csak, éppen most érkezett meg dr. Sós. Mindannyian köréje csoportosulnak. Amint látod, ő itt a központi személyiség. Dr. Sós Zoltán orvos, az ifjúság legidősebb és legtekintélyesebb alakja...

Miközben Jenő még két-három emberről adott rövid jellemzést, a sorok mindjobban megteltek. Alig állt valaki magánosan, kisebb csoportok alakultak ki, mindenki igyekezett ismerősökre találni. Az összegyűlt fiatal emberek között nem egy magakorabeli fiút látott, de voltak jóval idősebbek is, akiket nem ismert. Arra gondolt, hogy valószínűleg ezek is, akárcsak ő, megkérdeztek valakit, mielőtt eljöttek volna erre a gyűlésre. Őt Jenő hívta, de mielőtt elhatározta, hogy eljön vele, megkérdezte Tallóst. Tallóstól mostanában sokszor kért tanácsot. Amióta olyan nyíltan tette fel a kérdést, abban a „vörös” ügyben, valahogy egészen összebarátkoztak. Olyan szépen magyarázta meg a dolgokat, hogy azóta csaknem teljesen tisztában van annak a szónak az értelmével. No azért nem egészen, mert, mint Tallós is mondta, ezt nem lehet néhány mondattal tisztázni. Abban azonban megállapodtak, hogy az üzemben nem mutatnak különösebb barátságot egymás iránt. A könyvet, amelyet utóljára kapott, Gergely a lakására vitte. Odahaza nem is csináltak belőle kérdést. Semmi feltűnő nem volt a tisztánöltözött, jómodorú fiatalember látogatásában. Még édesanyja sem gyanakodott, pedig ő jól végignéz mindenkit, aki csak az udvarba is beteszi a lábát.

Tallós azt mondta, hogy elmehet — sőt el kell mennie. Ott a helye, részt kell vennie az ifjúság felvilágosító munkájában. Igaz, valami sokat nem tud, de majd tanul. Talán ezektől is tanulhat, akik az asztal körül álldogálnak.

Azok éppen abbahagyták a beszélgetést és most egymásután foglalták el helyüket. Csak hároman maradtak az asztalnál, a többiek az

első sorban ültek le. A fiatalok között is csendesedett a lárma és a tekintetek az asztal körül ülőkre szegeződtek.

Talán már meg is kezdték volna a munkát, de kicsapódott az ajtó és egy kisebb csoport lépett a terembe, amelynek lármás megjelenése az egész gyülekezet figyelmét magára vonta.

— Nézd csak, ezek már majd elkezdték nélkülnk! — kiáltott az élen haladó fiatalember, mind közül a leghangosabb.

Dr. Sós ajkán gúnyos mosoly jelent meg. Aztán bólintott, mint aki szinte várta a csoport megjelenését.

— Te, ez Szondy Feri! — szólt János a nyugodtan ülő Barsihoz.

— Igen. Meg a bandája. Mostanában el se lehet őt képzelni Czi-mer, meg még néhány hasonszőrű fickó nélkül.

Szondy közben vasfag szemüvegén keresztül kihívóan pásztázta végig rövidlátó szemeivel az asztalnál ülőket, majd négytagú csoportjával együtt elfoglalta a helyet ugyanabban a sorban, ahol János ült. Amikor észrevette a fiút, fölemelkedett és tettetett örömmel köszöntötte:

— Szervusz Máté! — Hát te is ide merészkedtél?

Az utóbbi szavak, amelyeket már kevésbé barátságosan fűzött a köszöntéshez, arra kényszerítették Jánost, hogy pirulva fordítsa el arcát Szondytól és úgy fejt, mintha észre sem vette volna a hangoskodó fiatalembert.

Az asztal körül ülők szóftanul figyelték a lármás csoport fészkelődését és látszott rajtuk, hogy tisztában vannak Szondy társaságának szándékával.

Amikor némileg mégis elcsendesültek, Póts Péter felállt, megigazította nyakkendőjét, végignézett az összegyűlteken és a kezdeményező bizottság nevében megnyitotta az összejövetelt.

— Tekintve, hogy összejövetelünkön eredményes munkát akarunk végezni — mondotta rövid megnyitójában — arra kell törekednünk, hogy minden kérdésben egységes álláspontra jussunk. Ezért kérem a megjelent ifjúságot, hogy biztosítsa munkánk zavartalanságát és felszólalásaival járuljon hozzá a meghozandó határozatok helyes és szilárd alapjaihoz.

Az utolsó mondatoknál a Szondy-csoportra tekintett — még pedig nem is túlbarátságosan, mintha éppen nekik szánta volna ezeket a szavakat.

Utána, Póts javaslatára, a gyűlés elfogadta a napirendet és dr. Sós kapott szót. A fiatal orvos felemelkedve helyéről kezébe vette jegyzeteit és hanyagul az asztal széléhez támaszkodott. Pár másodpercig a szembenülő arcokat figyelte, mintha mondanivalóját tekintetükből mértené, majd végigsímitva fénylő barna haját, beszélni kezdett.

Szavai a biztos talajon álló értelmiségi fölényével szövődtek egymásba és legkevésbé sem látszott rajta az alkalmi szónok zavara. Jegyzeteibe nem tekintett bele, inkább mintha csak arra szolgált volna, hogy jobban kiemeljék kezének óvatos, mértéktartó mozdulatait, amelyek olyan összhangban álltak mondataival, mint a karmester pálcájának mozgása a vezényelt zenészművetekkel.

Az ifjak már az első néhány mondat után figyelemmel kapcsolódtak össze dr. Sós gondolataival.

— ... a mi ifjúságunk életének kérdése nagyjában azonos egész Európa ifjú nemzedékének kérdésével. És a főkérdés nem más, mint a háború vagy béke hatalmas alternatívája.

— Elképzelhető-e nemzedékünk boldogulása egy háború felé rohanó és háborúzni óhajtó rendszerben? A felelet, azt hiszem, mindenki előtt világos: nem! A háború boldogtalanságot, pusztítást és halált hoz, ez bizonyos.

— És a béke? — tehetnénk fel a kérdést. Vajjon mit ígér? A béke, ifjú társaim, életet biztosít! És a pusztia lét akármilyen is, de mégis lehetőségét nyújt, hogy formáljuk, alakítsuk, sőt irányítsuk sorsunkat. Mert mi nemcsak életet, hanem szerencsés, szabad és reményteljes életet akarunk, amelyben elháríthatjuk fejünk felől a bizonytalansággal, sőtét holnappal, sőt éhséggel és halállal fenyegető damokleszi kardot.

— Am mindezért küzdeni kell. Az igazság verhetetlen fegyver, a felvilágosító tanítás sötétséget oszlató erejével csatákat lehet nyerni.

— Nem várhatunk és nem is szabad várjunk kívülről jövő megoldásokra. Tekintetünket ne fordítsuk arra, amerről nem várhatunk szabadságot, bármennyire is hívogatnak is, bennünket a jól fizetett álpróféták — a revízió nagy ideálokra hivatkozó, de valójában a kapitalista nagybirtokosok hírharangjai. A szabadság eszméje más oldalról világít és ifjúságunk tekintete arra kell, hogy forduljon, amerről a fasizmus és a reakció elleni kíméletlen harcot hirdetik, bárhol, bármilyen formában és bármilyen álarc alatt is jelentkezik ... Ezt a szellemet kell, hogy visszatűkrözze lapunk, amelyet most szándékozunk megindítani. Ezt a szellemet terjessze újjászervezendő könyvtárunk, amelyet meg kell szabadítanunk a háborús uszítást és gyűlöletet terjesztő ballasztól. Ez a szellem hassa át rendezményeinket, amelyekkel a néptömegek elé lépünk ...

A beszéd alatt is érkeztek néhányan a gyűlésre. Ezek nem ültek le, hanem a fal mentén állva hallgatták dr. Sós beszámolóját. Az utolsó mondatoknál az eddigi csendet mozgolódás váltotta fel, a fal mentén állók közül egyesek félhangos beszélgetésbe kezdtek. Valaki rövid megjegyzést küldött dr. Sós felé, amelyet azonban csak páran, a hátsó sorban ülők hallottak. Szondy fészkelődni kezdett a széken, majd felállt és meglehetősen zajjal kivonult a széksorok közül, hogy a fal mentén állógálókhoz csatlakozzék.

A nyugodtan ülő ifjak közül többen pisszegve utasították rendre Szondyt, de ez szemtelenül vigyorogva, szétvetett lábakkal és karbatett kézzel bámult dr. Sós arcába.

— Szondy elemében van! — jegyezte meg Jenő.

— Úgy látszik, valami botrányfelének központja szerepne lenni. Ugyanolyan, mint az iskolában.

— De itt keményebb diókba ütközik! ...

Póts Péter emelkedett fel ismét és vitára szólította fel a jelenlevőket.

— Komoly hozzászólásokkal előreviszük munkánkat. Akik botrányt akarnak, azok nem jó helyen járnak. Mi nem tűrhetjük, hogy néhány meggondolatlan tökfilkó rendőrségi beavatkozást provokáljon!

Kihúzta a léta termetét és tekintetét a békétlenkedőkre szegezve néhány pillanatra némán állt, hangsúlyozva figyelmeztetésének jelentőségét. Utána több, mint egy percig senki sem jelentkezett szólásra, míg végül egy sovány, kistermetű fiú kért szót. Helyeselte a beszámoló célkitűzéseit, de figyelmeztette a jelenlévőket, hogy a tervek megvalósítása sok nehézségbe fog ütközni.

— Egész sereg avult felfogással, rosszindulattal és társadalmi gátlással vesszük fel a harcot. Én a magam részéről vállalom minden áldozatot és remélem, így gondolják a többiek is, akik már eljöttek és sokan, akik nincsenek jelen. Akik pedig nem tolni, hanem kötni akarják szekerünk kerekét, — fejezte be felszólalását — azok hagyják el ezt a helyet, mert közöttünk nincs mit keresniük.

— Eszünkágában sincs. Jó szórakozás ez a bolsi duma! — kiáltotta valaki a felszólaló felé.

A teremben általános zúgás támadt. Többen felálltak helyükről és fenyegető szavak csattantak fel itt is, ott is. Póts Péter felugrott és az asztalra csapott. Arca piros volt az izgalomtól és látszott, hogy nehezen türtőzteti magát. Dr. Sós éppen ellenkezőleg viselkedett, egészen nyugodt, egykedvű, sápadt arcával mintha nem is vett volna tudomást az incidensről.

— Csendet kérek! — harsogott Póts baritonja. — Újra arra kérem ifjú társaimat, hogy ne üljenek fel a kihívásoknak.

A teremben csend lett.

Az egyik sarokból egy ismeretlen férfi lépett elő és az asztal felé tartott. Amikor odaért, Póts-hoz hajolt és néhány szót súgott fülébe.

Mindenki odafigyelt.

Pótsot láthatólag kellemetlenül érintette a férfi fellépése, de felállt az asztaltól és néhány pillanatra padlóraszegezett tekintettel hallgatta az ismeretlen szavait. A férfi középtermű volt, sovány — kicsit hajlott hátából hosszan előreugró nyak tartotta rákvörös fejét, amelyből két düledt, gyulladásszerű szem szinte kiugrani készült.

— Nem ismered ezt az embert? — érdeklődött János.

— Nem! Nagyon fontoskodva magyaráz...

— Figyeld csak, milyen kárörömmel mosolyog Szondy...

Jenő is arra fordult.

— Valóban... Te! Megvan! Ez csak dekli lehet!

— Dekli?

— Igen... Ja, te nem tudod... Detektív!

Közben azok ketten befejezték a magyarázkodást, az ismeretlen férfi visszahúzódott a sarokba, Póts pedig az asztalhoz ment.

— Tisztelt ifjú barátaim! A **hatóság képviselője** figyelmeztetett bennünket, hogy ha a gyűlés folyamán nem tudjuk fenntartani a rendet, kénytelen lesz közbelépni és a gyűlést felosztatni. Ennélfogva kérem a jelenlévőket, hogy bizonyos elemek kihívásait teljes nyugalommal utasítsák vissza. Folytassuk a munkát. Ki kér szót?

Barsy Jenő jelentkezett.

— Javaslom a napirend rövidítését. Fogadjuk el a kezdeményező bizottság jelentését és mindjárt válasszuk meg a vezetőséget.

A többség elfogadta a javaslatot, csak Szondy bandája tiltakozott.
— Ragaszkodunk az eredeti napirendhez!... Nem tűrjük ezt a csalást!

Senkisésem reagált az újabb kihívásukra, csak Póts Péter hangja dörögött át a termen.

— Aki engedelmem nélkül kiabál... azaz beszél, eltávolítom a teremből.

Megint csend lett.

A többség elfogadta a jelentést. Póts ezután a belgrádi magyar egyetemisták egyik csoportjának levelét olvasta fel. A fővárosban tanuló diákok üdvözölték a Polgári Kör ifjúságának kezdeményezését. A levelet nagy tetszéssel fogadták és megtapsolták. Aztán Tar László állt fel és felolvasta javaslatát.

— Dr. Sós Zoltán... elfogadják?

— Igen! — hallatszott a helyestés...

— A vörös hősszerelmes! — hallotta János Szondy elfojtott röhögését...

János volt iskolatársára tekintett. Ha Szondy ekkor feléje néz, bizonyára megijed tekintetétől. De Szondy saját szellemeségével volt elfoglalva... Arca kipirult, homlokán izzadságcsöppek gyöngyöztek. Ahogy elkiállította megjegyzését, zsebkendőjével végigtörölte homlokát, mint aki még nagy munkára készül.

— Póts Péter — hallatszott a következő név.

— Szavalni tud, amint látjuk, írni kevésbé!... Az egész csoport röhögése követte szavait.

— Hallod Jenő! — szólt izgatottan János — ezeket ki kellene dobni. Ez hallatlan...

— Szó se lehet róla, kérlek! Főlényesen kell bánni velük, őrizzük meg méltóságunkat! Ez fontos a haladás szempontjából...

— Méltóságunkat? A fene vigye el a méltóságot, én már nem bírom hallgatni...

Közben további nevek következtek.

— ... Béres Erzsébet, Jász Imre, Barta Endre, Werner Béla...

— Na lesz egy háziszidaj is... — hangzott ismét Szondy hangja...

— ... Remete Ernő és Tar László.

— Hallották a javaslatot! Van-e ellenjavaslat? — állt fel ismét Póts.

— Van! — hangzott a válasz.

Megint Szondy volt az ellenzék szószólója. Néhány lépést tett előre két kezét zsebeibe süllyesztette és arcán cinikus mosollyal végigmérte az asztal körül ülőket.

— Az én ellenjavaslatom így hangzik: az egész rózsaszín társaság helyett becsületes magyar ifjakat válasszanak. Éspedig...

— Éspedig elég! — szakította meg Szondy mondatát egy kiáltás. János már nem ült Jenő mellett. Néhány ugrásszerű lépéssel elérte Szondyt, elkapta balkarját és erőteljes lökéssel hátrataszította. Azután, mielőtt Szondynak ideje lett volna, hogy visszanyerje egyensúlyát újabb lökéssel a csukott ajtónak lökte, amely a fántorgó test súlya alatt kivágódott és a nagyhangú fiatalember az olvasóterem padlójára zuhant.

— Elfogadjátok a javaslatot? — zúgott Póts Péter hangja ugyanabban a pillanatban.

— Igen — morajlott fel egyszerre a többség hangja. Ez a néhány szó jelentett akkor sokat, mert a hatóság képviselője — Barics detektívfelügyelő előreugrott őrhelyéről és erélyesen kiáltotta:

— A gyűlést feloszlatom!

János ott állt a terem végében és szinte mindenről elfeledkezve, dühösen hajtogatta:

— Miféle méltóság!... El kell intézni a piszkokat...

Akkor már néhányan közrefogták, hogy megakadályozzák az esetleges verekedést. Barsi szintén mellette állt és a fülébe sügta:

— Mit tettél, János?

János nem tudott felelni.

A dominózók, a Tolnai-évfolyamok olvasói és a kártyások megbotránkozva dörögtek a füstös olvasóban:

— Ez hát az ifjúság... Na mit mondtunk?... Haramiák tanyáznak a Polgári Kör falai között... Botrány!... — kiáltották minden oldalról.

Csak a nagy kép hallgatott a falon és egyre a kezében tartott könyvet kínálta a társaságnak, amely tíz perc múlva napirendre tért az esemény fölött és visszamerült a maga szórakozásába.

A terem lassan kiürült, de János maradt, mert beszélni akartak vele. Amikor egyedül maradt az asztal körül csoportosuló ifjúsági vezetőkkel szemben, egyszerre úgy érezte magát, mintha bíróság előtt állna, védőügyvéd és barátok nélkül. Mert Jenő csak egyre sopánkodott és mintha szégyelte volna magát, hogy János társaságában van.

De azért bemutatta Jánost az ifjúsági vezetőknek és mentegezni kezdte a fiút.

— Már az iskolában sem bírta Szondyt, mert nagyon fennhordta az orrát... Mondtam neki, hogy ne is hederítsen rá, de hát már nem akadályozhattam meg...

János éppen közbe akart szólni, de dr. Sós megelőzte:

— Nagyon örülünk Máté János, hogy új ember került közénk. A jelek szerint harcos ember — toldotta meg olyan hangon, hogy nem lehetett tudni gúnyolódik-e, vagy csak hangsúlyozza mondanivalóját. — De nekünk fegyelmezett emberekre van szükségünk, hogy célkitűzéseinket valóra válthassuk... Remélem, fiatalember, máskor tékezni fogja vérmérsékletét...

Aztán Póts lépett János mellé.

— Tehát érti? Minden gyűlésünkön itt van a spicli... kétségbeejtő, hogy ennyire a nyakunkon ülnek... Szóval, csak azt akarom mondani, hogy máskor vigyázzon, barátom...

Haja csapzottan lógott alá, homlokán izzadság cseppek csillogtak.

— Igen, majd vigyázok — válaszolta János.

— Azért kár oly nagy hühöt csapni... végeredményben a vezetőség választása megtörtént. Még a végén úgy érzi magát ez a fiú, mintha az államvédelmi előtt állna... Arra pedig még ráér...

Ezt az a sovány kis ember mondta barátságos mosollyal kísérve szavait, aki a vitában is felszólt... Később, amikor együtt mentek el a házból, bemutatkozott. Werner Béla volt.

Amikor otthagyta őket, még hallotta Tar László hangját, amint csendes, de erősen hangsúlyozott szavakkal mondta:

— Jól be kell fogni a munkába... úgylátszik, sok a vére...

Forgott a feje, amint elhagyta a termet. A sok beszédnek megint az lett a vége, hogy ő kapott leckét... Kirchner főpénztáros képe táncolt előtte. Akkor is azt gondolta, hogy úgy kell tennie, ahogy igazságosnak érzi... Most is úgy gondolta, hogy érzelmeit kell követnie. Ekkor döbrent rá, hogy talán konok, önfejű...

Másnap, munka után a gyári úton várta Tallóst. Ahogy messziről megpillantotta, mindjárt mosoly ült ki fáradt arcára. Elébe sietett és amint kezéfgotak, Gergely rögtön megszólalt:

— Dicsekedni akar, János, igaz?

— Én dicsekedni? Éppenséggel nincs mivel. Panaszkodni akarok...

Tallós meglepetten kapta fel fejét.

— Panaszkodni? Én meg azt gondoltam, hogy a tegnapi virtuálával akar büszkélkedni...

János nem számított rá, hogy Tallós már ismeri az esetet...

— Szóval mindent tud... Lám és én még magától vártam segítséget... Magát pedig bizonyára rosszul informálták...

— Téved. Pontosan úgy tudom, ahogy történt...

— És mit szól hozzá. Helyén volt az a bíraskodás?

— Hát én nem tekintem éppen bíraskodásnak a maga cselekedetét, János.

— De nem az én cselekedetemről van szó — magyarázta János és elpanaszolta, hogyan leckéztették meg és milyen idealizálóan bántak vele.

Tallós kicsit nevetett, aztán elkomolyodott.

— Én csak a maga erélyes cselekedére gondoltam... A bíraskodás más lapra tartozik... Nem lett volna joguk fölénykedni magáival. Azok a fiúk rendes emberek, becsületesen gondolkodnak és igyekeznek becsületesen is dolgozni. De tudja, van egy kis hibájuk... Ők nem bádogosok fiai, mint maga. Polgári nevelést kaptak és a fölényesség még a gyerekszobájukból ered... Talán a nevelőnőjükkel, de lehet, hogy a szegényebb szomszéd gyermekével kezdhették. Ott, abban a társaságban nem volna ilyesminek helye, de az emberek nehezen vetik le a beléjük nevelt tulajdonságokat, bármennyi is bennük a jóakarát... De most magáról volna szó, János. Szép emberi tulajdonság a határozott és bátor fellépés, a férfias kiállás. Az az alávaló burzsu fattyú meg is érdemelte, hogy a földretaszítsák... Őszinte, szívből jövő cselekedet volt ez magától... De...! Ha eredményesen akarunk küzdeni, akkor nem érzelmeink és indulataink parancsát kell hallgatnunk... Minden lépésünket meg kell fontolni, János, mert az ellenség mindig lesben áll és várja, hogy idő előtt, vagy rossz helyen rohanjunk ki... Mi lett volna, ha néhány perccel előbb teszi meg? Az egész gyűlés dolgavégezetlenül oszlik fel... Nem? Ezért legyen az ember fegyelmezett. A fegyelem nem gyengeség... A fegyelem erő!

— Értem! — felelte a fiú kedvetlenül. — Máskor vigyázok magamra.

Tudta, hogy igaza van Tallósnak, de mégis rosszul esett neki az oktató szó. Éppen fölé várta, hogy igazolja tetteit. Csalódottnak érezte

magát. Ő is elítélte. Igyekezett megérteni és elfogadni Tallós nézetét, amely iránt mindig tiszteletet érzett, de belső énje, amelynek jól esett az a csíny... az a kis bosszú, lázadozott... Úgy gondolta, hogy Tallós mégis megsejti kítőró indulatának kulcsát... azt, hogy abban a lökésben bele volt sűrítve minden fájló bánatom visszavágása...

— Különben varj más mondanivalóm is — folytatta Tallós. Az a fizetés-ügy mostanáig húzódozott a munkáskamaránál... Nekik adjuk át az ügyet, habár nem sokat reméltünk tőlük... Persze most is olyan félemás döntést hoztak... Ami engem illet, ma megkaptam a munkakönyvemet. Holnap már be sem megyek...

János megdöbbsent. Tallós volt legfőbb támasza és most elmegy... Hirtelen gyengeség remegett át testén. Ügylátszik, hogy elsápadt, mert Tallós karonfogta és aggodalommal telt hangon kérdezte:

— Csak nincs valami baja?

— Nincs... nincs... — dadogott János és igyekezett összeszedni minden erejét. — Sajnálom, Gergely...

elébe kidolgozott két tenyerét. — Amíg mozgatni bírom őket, addig Elengedte a fiú karját.

— Engem sajnál? No, ezt ne tegye. Nézze ezt a két kezét... tárta elébe kidolgozott két tenyerét. — Amíg mozgatni bírom őket, addig nem vagyok sajnálni való. Különben pedig igazán nem első eset...

— Nem magán sajnálkozom... valóban nem sajnálnivaló ember. Azt sajnálom, hogy nem dolgozunk tovább együtt... egy helyen.

— Egy helyen nem dolgozunk tovább, de együtt dolgozhatunk, János. Sőt egész biztosan együtt dolgozunk még. Erről majd legközelebb beszélök magával. A gyárban egyébként a kancsal Mátyáshoz forduljon, ha valami mondanivalója van. Szereti a tréfát, de rendes ember — fejezte be Tallós a beszélgetést.

Aznap este, amíg János az elhagyott kis mellékutcán Annára várva sétálgatott, egyre Tallós szavai motoszkáltak fejében. Igaz, hogy ő is megintette magatartásáért, de ez egészen más hangon történik. Tallós barát és nem beszél felülről az emberrel... Érdekes, jónéhány esztendővel idősebb, de sohasem érezte fölényét... Úgy beszél vele, mint ember emberrel...

Valamelyik toronyban hatott ütött az óra. Az utcára teljes homály borult, csak valahol a távoli sarkon égett egy lámpa. Fénye egészen szűk körben bírkózott meg a ködös sötétséggel. Az udvarokban néhány későn kopaszodó fa még makacsul suhogtatta fonnyadt, sárgán világító leveleit.

Itt, ebben a sötét utcában találkozott mostanában Annával. Ez a rákényszerített bújódsi valami különös élményszerűséget adott találkozásainak és romantikusnak érezték barátságuk fejlődését. Ha csak tehetne, virággal várta Annát. A lány szerette a virágot és mindig örült neki. Annának általában tetszett, ha úgy udvarol neki, ahogy felnőttekhez illik. Most egy krizantémszálat tartogatott kezében, amelyről tudta, hogy a Barsi-ház kapuja előtt eldobódik, mivelhogy krizantém nem nőtt Barsiék kertjében, a lakásba pedig máshonnan került virágot nem vihették be Anna. Egyszer egy kis csokor jázmin adott a lánynak és amikor az öreg Barsi meglátta, nehéz volt a kimagyarázkodás. Na-

gyon óvja Barsi úr a leányát... Jóllehet, ha másról volna szó, nem lenne olyan nagyon szigorú... De vele, Máté Jánossal, bizony nem egyezkedik... nem nyugszik bele az öreg sehogysem.

— Először virágcsokrot hozol, azután selyemharisnya következik és végül a ridikül jön sorra — dörmögte akkor az öreg. — Egy tucát zsebkendőt vehetne a gavallérod, azután kétfelé oszthatnátok...

Már tíz perccel elmúlt hat. Türelmetlenkedni kezdett és sétáját egész rövid távra szűkítve, egyre a kivilágított utcasarkot kémlelte.

Végre meglátta a lányt. Fiús félcipője már messziről kopogott a kövezeten, amint lábait fűgén szedve sietett feléje. Rövid kis kabátkája a vállára vetve libegett, lámpafénytől csillogó, vállára omló haját sötétkék kerek sapka fedte. János nagyon szerette elnézni Annát így, a lámpafény sejtelmes világításában. Ilyenkor angyali szépnek látta. Amikor már csak néhány méternyire kopogtak léptei, Jánosnak észbejött, hogy Anna esetleg szándékosan várakoztatta meg. Hátha mégis műveletlen, faragatlan fickónak tekinti... Az alatt a néhány pillanat alatt, míg a sötétben feléje közeledett, százféle feltevés cikázott át agyán. Most biztosan csak azért jött, hogy megmondja... De mégsem... Lehet, hogy csak képzelődik, hiszen semmi oka... Vagy az apja is megtudta... Jenő sem mindig megbízható barát...

Amikor végre ott állt előtte, még mindig nem tudta, mi lesz. Kezét sem nyújtotta a lány felé, annyira úrrá lett rajta a várakozás feszültsége.

— Itt vagyok... hallotta azután Anna sietéstől lihegő szavát.

Égy pillanatig mindketten mozdulatlanul álltak, de Anna hirtelen elkapta János kezét és megszorította. A fiú abban a kezében szorongatta a krizantémot és érezte, amint a meleg ujjak végigsímítják a tenyerét, majd megérezve a virágot, lassan visszahúzódnak. A krizantém már ott volt Annánál, magához szorította és fölnezett a fiú arcába.

— Annal — kiáltotta János ujjongva, mint aki nem is meri elhinni, amit lát. — Hát nem haragszol?

Anna pajkosan meglökte Jánost:

— Hogy haragudnék? Ugyan mire is gondoltál, János?

Most már annyira felszabadult, hogy karjai közé kapta a lányt, megemelte és megforgatta maga körül. Azután letette és mielőtt még bármire is gondolhatott volna, ügyetlenül megcsókolta.

Ez volt az első csókjuk.

Arcukat egymáshoz szorítva hallgattak még néhány pillanatig, aztán Anna lassan kibontakozott, megigazította hátracsúszot sapkáját és egészen halkán mondta:

— Te János, jól tetted, hogy a földhöz vágtd azt a Szondyt... Megérdemelte.

Jánossal forgott a világ. Nem olyan könnyű elviselni egyszerre annyi szépet, jót. Gyönyörű ez az élet! Itt áll előtte ez a kis angyalka, aki hirtelen mindent, mindent széppé tett. Még Tallósnál is... mindenkinél, mindenkinél jobban megérthi...

— Anna. Ezt sohasem felejtem el.

A csókot? Vagy a szavakat? Nem, mindent együttvéve. Az a negyedóra, amely akkor sétájuk közben eltelt, az első szerelem minden báját kibontotta számukra. Ilyen perceket csak fiatal, tisztaszívű szerelmesek élhetnek át. Mintha szárnyuk lett volna, úgy haladtak egymás mellett és a szavak úgy símogatták lelküket, mint a legfinomabb bárony.

— Ezt a virágot ma azért sem teszem a temetőbe. Csak azért is beviszem magammal és magamnál tartom holnap reggelig.

— A temetőbe? — csodálkozott a fiú. — Milyen temetőbe hordod az én virágaimat? Erről még nem beszéltél...

— Na, ne gondold komolyan. Az öreg miatt nem vihetem a szobába és így, amikor hazamegyek, az egyik bukszus tövéhez teszem a virágaidat. Ott hervadnak el, onnan viszi szét a szél, vagy mossa el szirmaikat az eső. Nem volna lelkem akárhová eldobni őket... Ez hát az én virágtemetőm, János.

Változó világban

(Második rész)

Írta HERCEG JÁNOS

A pusztá népének elmaradottságáról még a városban is tudnak nevettező eseteket mondani. Valaki azt meséli, hogy egy évvel a felszabadulás után kint járt, s ott a nép még nem tudott a nagy változásról. Sőt annyira elmaradottak voltak, hogy forintban számoltak, mint Ferenc Jóska idejében. A forintot elhiszem. A zombori piacon egészen a második világháború kezdetéig forintba számoltak a szállási asszonyok. Bár a régi monarchiában a forintot még 1892-ben kivonták a forgalomból s helyette a korona lett a hivatalos fizetési eszköz, a nép erről az „aranyalapról” nem akart letérni. Terményei árát maga szabta meg, s ha a kereskedők dollárban és svájci frankban csináltak számadást, miért ne csinált volna ő forintban. Két korona volt egy forint s később két forint egy dinár. Mi volt az oka ennek a ragaszkodásnak? Bizalmatlanság? Valószínűleg. De hogy a pengőt hogyan számították forintban és a mostani dinárt, az rejtély.

A felszabadulást pontosan tudták. Nemcsak a napját, hanem az óráját is. Sok minden figyelmeztette őket erre. Elsősorban az a hatalmas vágy, hogy mikor lesz már vége a háborúnak. A pusztáról is hiányozták emberek. Nem sokan, mert Fernbach a cselédeit felmentette a katonai szolgálat alól, de a fiatalok közül azért többen bevoztak.

— Már hogyan tudtuk volna — mondja egy öreg béres — két héttel előbb meghalt a naaccságos úr, aztán a méltósága gyűtt pakkolni. Magára maradt a birtok. A méltósága ugyan mondta, hogy ő nem so-
kára lesz oda, mert majd megfordul a dolog, de azt mink már nem hittük. S akkor tényleg gyűttek a partizánok és az oroszok.

De hogy a felszabadulás csakugyan felszabadulás lesz-e, azt nem tudták. — Jönnek a szerbek! — mondta a pusztá népe sugdolódzva még amikor javában állt a háború. Vigyázni kellett, nem volt szabad kételkedni a német hadsereg győzelmében, mert a méltósága, aki gyakran jött autón Újvidékről, hogy megnézze rendben van-e minden a birtokon, nagyon megharagudott volna. De a környező szállásokon szerbek élnek s a pusztá népe velük mindig jóbarátságot tartott. Már az első világháborúban is tőlük kapták a híreket. Akkor is azt mondták: — Gyűnnek a szerbek. — Közlésüknek most is valami ilyen értelme volt. A partizánok és az oroszok világosították fel aztán őket a

nagy társadalmi változásról. Akkor hallottak először Titoról s Sztalin neve is akkor vált ismertté előttük. De hogy elsüllyedt, eltűnt a régi világ s új élet kezdődött a helyén, azt sokáig nem tudták felfogni. Egy bizonyos volt: a birtok gazda nélkül maradt. A partizánok azt mondták, hogy most ők az urak a pusztán, már mint a nép. Nem hittek nekik. Aki mindig cseléd volt, nehezen hiszi el, hogy egyszerre ő lett az úr.

— Hogyan lehetnének mink urak, gondoltuk, amikor egyik kanász, a másik kocsis, se írni se olvasni nem tudunk. Az oroszok azt mondták, hogy ők már régen elkergették az urakat, most itt is elkergeti majd a nép. Hát akkor, ha ott sincsenek már urak meg itt se lesznek, akkor mink se vagyunk urak.

A fogalom nehezen tisztázódott. Az orosz katonák már elfelejtették, hogy harminc év előtt mit jelentett számukra az úr fogalma. Mire megcsinálták a maguk forradalmát, felépítették országukat addigra elfelejtették, hogy mit jelent a régi értelemben urnak lenni. Jó időbe telt, amíg a pusztá népe megértette a helyzetet.

— Persze, közben fogyott a jószág és a munka nem ment úgy, ahogyan köllött volna. Nem tudtuk mi lesz velünk. Aztán kigyűltek a városból, megmondták, hogy ez a birtok most az államé, mink pedig csak dolgozzunk úgy, mint eddig. Igazgatónak is kijött valami fiatalember, tanító vagy mi vót. Akkor lassan megindult a munka és megnyugodtunk.

Nem hiszem, hogy azért, mert megértették és élvezték az új helyzetet. Most az igazgatónak megtett tanító lett „úr” a szemükben. Végre eljött valaki, akire hallgatni kellett, aki felelősséget vállalta, aki helyettük gondolkodott. — Csak tudott volna parancsolni, — mondja az egyik kocsis, — de azt nemigen tudott. Puha ember vót, pápaszemet hordott. Mesélte ő, szegény, mindég, hogy majd milyen lesz az új világ. De nem mondta elég keményen azt hitte iskolába van és a gyerekeknek beszél.

A Fernbachok aztán tudtak parancsolni. Utóttek is, ha kellett. — Már aki hagyta magát, — szólal meg egy fiatal kocsis. Az öreg kovács, Dudás Pista bácsi meséli, hogy katonás hangon szerettek parancsolni. A nagyobb hatás kedvéért sokszor még németül is. — Pláne a fiatalúr, ha jókedvében vót, a végén pedig megkérdezte:

— Verstanden?

— Fer! — mondtam, mert három évig közös huszár vótam, érteitem a regulát. No akkor rendben vót, De meg nem ütött engem se. Félt, hogy könnyen úgy jár majd, mint az öreg Váry, Kulán, amikor szegény voltam és pofonvágt a kocsisát. Az úgy ütötte fejbe a járomszöggei, hogy mindjárt ott maradt.

— Engem se ütött meg — mondja a fiatal kocsis, a Hegedüs és netyken kihuzza magát — pedig ugyan hirtelen járt a keze. Én, amikor ütni akart, csak curukkoltam két lépést és odaszóltam neki: — Meg ne üssön, hájja, mert hamar megcsókolja az oltári szentséget! Egyszer tudom, mintha máma lett volna, ganét hordtunk Kis-sztapárról. Hajnalban kezdtek a munkát, de csak mindég kergetett, időt se adott a frusztukra. Hanem volt ott a kanális mellett egy csárda. Úgy dél felé oda

bementünk. Párszor üzent, hogy gyűjünk már, aztán estefelé maga állított be:

— Itt lopjátok a napot, az anyátok jóistenit! — kiabálta és föl-emelte a meggyfabotját, éppen énrám. Kirugtam magam alól a széket, fölálltam és csak annyit mondtam csendesen:

— Rágyujtom a kastélyt, ha megüt. — Szó nélkül kiment. Akkor aztán cihelődünk mink is.

Az öreg Fernbach naccságos urnak szólítottatta magát, a fiatal meg méltóságosnak. A pusztán, ha szó kerül róluk, ma is így emlegetik őket. Az ellenállás megvolt bennük, megütni nem hagyták magukat, s ahogy Hegedüs kidüllesztett mellet áll, hát hihető is, hogy rágyujtotta volna a kastélyt, ha megüti, s Dudás Pista bácsi most már reszkető kezében is meglódult volna a kalapács. Nem dicsérik a Fernbachokat. Némelyikük nyíltan megmondja: — Nyuzták a szegényembert. — Ki nyuzta? — kércem. — Hát a naccságos úr is meg a méltósága.

Ez volna hát az elmaradottság egyik jele? S az, hogy a mostani igazgató feleségét is nagyságos asszonynak szólítják? Bizonyosan. Mert hiába mondjuk, hogy ez a megszólítás már kiment a divatból, ők csak mosolyognak. — Hát Rozikának mondjuk, mintha béreslány lenne? Vagy drugaricának? — Pedig az igazgatóné nem haragudna sem a Rozikáért, sem a drugaricáért. Falun nőtt fel, gombosi lány, szegény munkásszülők gyereke. De most ő az igazgató felesége, „első asszony” a pusztán, hát valahogy meg kell neki adni a tiszteletet. Az igazgatóval közvetlenebbek. Az szerb ember, szerbül beszél velük s a szerb nyelvben a választékos titulus már évtizedek óta megfakult. De nálunk magyaroknál, ügylátszik hiába újjul a lélek, változik a szellem és körülötünk az egész világ, nyelvünkben, mozdulatainkban még ott van a jobbagyok, zsellérek, cselédek alázata. Aki azt állítja, hogy itt a pusztán nem vettek tudomást a nagy változásról, a felszabadulásról, valami igazat is mondott. Beleilleszkedtek ugyan az új társadalmi rendbe, alkalmazkodtak az új élethez, a magukénak vallják és elfogadják előnyeit is, de aki nem ismeri őket, az hajlandó elhinni, hogy nem változtak, hogy még mindig a régi pusztai cselédek. Maradiság volna mégis? De az alázat, a meghunyászkodás nem engedte volna szembeszállni őket, nem engedte volna meg a sztrájkokat tíz esztendőn keresztül minden aratáskor. Fernbach Péter 1906-ban képviselő volt már de ennek ellenére az ő birtokán is sztrájkba léptek az aratók. Pedig kormányrendelet alapján a csendőrség nyomban letartóztatta a sztrájkolókat, a képviselő munkásait bizonyára még jobban szorongatták, mégis a birtokos volt kénytelen engedni, s megadni a követelt bérjavítást.

Nem magatartásról van hát szó, hanem modorról. Az alázat, az engedelmisség elfűnt az idők folyamán s ami megmaradt belőle, az csak a látszat. Így, mostani megnyilatkozási formájában talán udvarias-sággá lett itt a pusztán is, ahol pedig vaskos káromkodások röpködnek s a kultúra valóban hiányzik. Ha hihetetlennek tartották a nagy változást és bizonyítalanul érezték magukat benne, senki se csodálkozzék. Annyira rajtuk kívülálló okok szabták meg életük folyását, hogy — ha olykor szembeszálltak is — végeredményben bele kellett törődniük: nem tőlük függ, hogy mi lesz velük.

— Ott van az isten fölöttünk — az mindent lát és mindent számon tart. — S ez nem vallásosság, hiszen templomba nem jutottak el, legföljebb a házasságuk napján és keresztfelén. A karácsony, a húsvét éppen olyan napok voltak mint a többi; a jószág enni akart, a trágyát is kellett hordani alóla, csak délután volt pár óra szabad idejük. Az a nagyobb hatalom volt az isten, amelyre a szegény, árva gazdasági cseléd rábízta magát. Mit tehetett volna egyebet?

Kiszolgáltatottságukból eredő tájékozatlanságuk, az, hogy írni-olvasni nem tudtak, gyakran egészen kómikus helyzetekbe sodorta őket. Példának álljon itt mindjárt az egyik béres esete. Ő maga mondja el, ahogy vándorlása során Kati néni konyhájába betért. Kicsi, vékony emberke, alig lehet több negyven évesnél. Hangos, jókedvű.

— Hogy honnan gyűvök, Kati néni? Hát Morovicáról! Bejártam én már, hajja, az egész pusztai világot. Voltam én Bajsán, Dubokán, még Topolyán is, mégse tudjam semmit csinálni.

— Hát mi a bajod, fiam? — kérdi Kati néni.

— Az, hogy nem vagyok többet Kiss, hanem Borbély. Ezen már nem lehet segíteni. Az egészet a magyarok csinálták velem. Az a vörösbajszú jegyző, hogy nyelje el a föld, ha él még szegény feje.

— Most már megint mér vagy Borbély? — érdekli Kati néni, aztán Jóska öregbéres rendre elmondja mi történt vele, hogyan változott meg akaratán kívül negyven éves korára a neve:

— Kiss József voltam mindég. Úgy szolgáltam a katonaságot lent Szerbiában, a katonakönyvemben is az van: Kiss József, a cselédkönyvem is úgy van kiállítva és mind a tíz gyerekem is Kiss. Nahát mit csináljak, ha Kiss vagyok, verje meg a nehézség! De begyűttek a magyarok, akkor mindentéle bizonyítványok után köllött szaladgálni, még apám meg öregapám körösztlevelit is ki köllött váltani, hogy hát nem vagyok zsidó. Akkor mondta az a jegyző, azt mondja, maga nem Kiss József, hanem Borbély. Mivel a szülei nem voltak törvényesen megesküdve és az anyja neve Borbély, csak amikor született, rosszul jegyezték be a nevét. No akkor négy évig Borbély voltam. Persze, csak a bizonyítványok után, mert Kissnek hívott engem mindenki: Kiss Jóska. Meg református voltam, mert azt mondta a jegyző, anyám az volt. Jó van mondom, egye meg a fene. Név — név. Az egyik apám neve, a másik anyámé, egyik se idegen. De hát hozzáragad az emberhöz a név és az írások se egyformák mind. Az upravnik is azt mondta, hogy lehet az, hogy valakinek kétféle neve van? Mondom, muszáj; most már kiigazítani. Hát azt mondják, nem lehet. Már az anyakönyvben így van kiigazítva. Azt mondják, csináljak kérvényt a minisztériumba. Hiába mentem mindenfelé, mind csak ezt mondták. Dehogy csinállok én kérvényt! Most már csak Kiss maradok én, ha a papiroson más is van írva, nem igaz? Ha úgy kérlik, hivatalosan, hát ott a papíros, olvassák el, emigy meg Kiss. Akinek nem tetszik, tegyen róla A fiam traktorista, az majd megszokja, hogy Borbély lett belüle.

— Ne mérgelődj már, — nyugtatja Kati néni — mindegy az, hogy minek hívják az embert. Én is csak tudtam mindég, hogy Jóska vagy és az is maradsz. Úgy, ahogy én Kati voltam mindég, most meg Kati néni. Ki bánja, hogy mit írnak be az igazolványba...

De az elmaradottsággal együttjáró babonát hiába keressük náluk. A beteget sem javasasszonyok kezelik. A kuruzslás, a ráolvasás a szomszéd gazdag parasztnál szokásos. Nevetve mesélik, hogy az egyik zsíros paraszt úgy akarta kikezelni a reumáját, hogy kilenc napon át minden este két kiló szalonnát, egy kiló vaját és egy nagy fehér cipőt vitt a városszéli kereszt alá. Aztán hétszer megkerülte a keresztet s hét özvegyasszony nevét mondogatta, miközben a javasasszony a kukoricásból leste, mikor megy már haza, hogy elvihesse a szalonnát és egyebet.

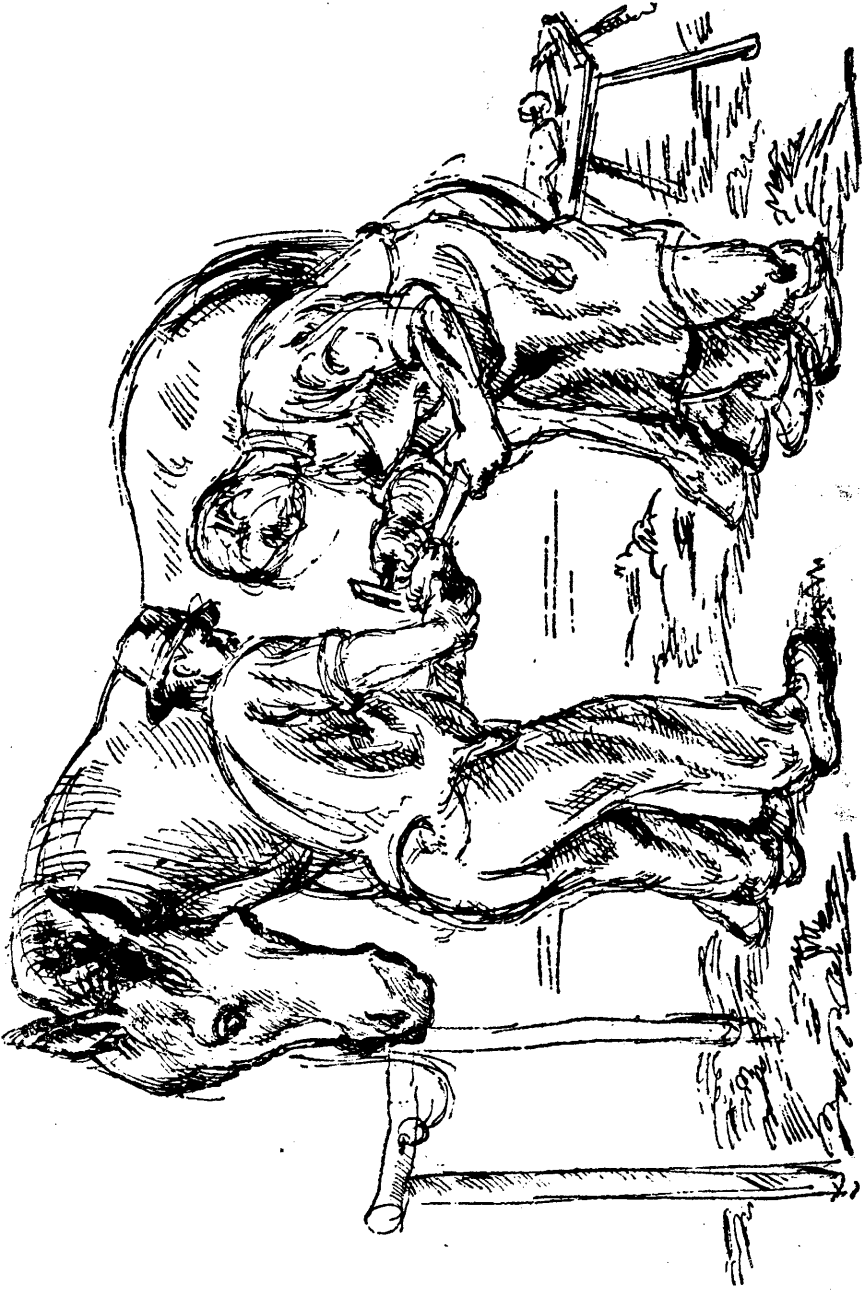
— Anyyira tudatlanok? — kérdem.

— És fukarok. Leginkább a fukarságuk miatt buták is. Pedig a doktor meg a patika nem tett volna ki annyit, mint a szalonna, vaj és kenyér kilenc napon át, dehát megszokták a kuruzslást.

Az öreg béreasasszony, aki ilyen megvetően nyilatkozik a babonáságról lakása ajtaja előtt ül a kopár cselédudvaron és visszeres lábát kenegeti. Hatalmas, erős asszony. — Már tíz év előtt méteres voltam — mondja nem kis büszkeséggel — most biztosan megvagyok százhusz kiló. Fájnak a lábaim. Mindég fájnak. De nem is csoda. Mit gondol, ilyen nagy test ezeken a fáradt csikókon. Muszáj majd megint bemenni a doktorhoz.

S általában, ha valakinek valami baja van, először megkérdezi Katica nénit, a kovács anyját, mert az okos asszony s ért az ilyesmíhez, aztán bemegy az orvoshoz. Ha nehezebbre esik járnai, a birtoknak kötelessége kocsit adni. Mind arra hivatkoznak, hogy harminc éve fizetik a betegsegélyzőt, nagyobb pénzt fogtak le nekik doktorra, patikára, mintha saját költségükön kezeltették volna magukat. Ez is egy része volt kevés joguknak, persze hogy ragaszkodtak hozzá. A betegnek kimélet jár és bizonyos fokú gyengédség. De talán mégis a kocsi volt a legvonzóbb, amit az uraságnak állítani kellett. Már ezért érdemes volt betegnek lenni. Bizony, kiabáltak a régi világban a kastélyból, gyakran az orvos is azzal küldte vissza a beteget, hogy meghülésen kívül semmi baja nincs. Ezért csak az igazán komoly befeg merészelt kocsit kérni. S amikor a nyöszörgő beteget feltették a kocsira, a körülállóknak szánakozó érzésébe bizonyos irigység is vegyült. Nem akárki lehet beteg, nem akárkinek fogat be az uraság! Ha a betegsegélyző nem lett volna, talán ők is vajákossággal próbáltak volna segíteni magukon. Így azonban a kezelésen kívül még a jogukhoz is ragaszkodhattak. Nemcsak az urasággal szemben, hanem a betegsegélyzőben is. Ennek a ragaszkodásnak, persze, nem mindig volt meg az eredménye. — Úgy bántak ott régen a szegény munkásemberrel, mint az állattal. Egyszer majdnem megbicskáltam az egyik doktort — mondja egy fiatalabb kocsis, — mert úgy tépte le rólam a kötést, hogy mindjárt kifakadt a vérem és a csillagokat láttam. Csak tudtam volna a karomat emelni, — teszi hozzá nevetve — de azt is éppen bicska járta átál...

Ez a hetyke, legényes hang nem őszinte. Ez a nép soha sem támadott, hanem védekezett. Még olyankor is, amikor szembeszállt, a nagy sztrájkok idején s bármikor, ha a jogáról volt szó. A felszabadulás után ellenséges elemek is betévedtek a puszta, fenyegető hangon beszéltek a pusztá népéről azt mondták, hogy ez a magyaroknak nem

Ács József: Kovácsnál

felszabadulás. Akkor is a védekezés kényszerhelyzete nyitotta ki a szemüket. — Egyenlőség van! — adták szájról-szájra s most már ők léptek fel ellenségesen a hangos atyafival szemben. — Akkor már tudtuk, hogy ez a dolgozók szabadsága.

Kultúrálatlanok? Természetesen. Mikor került egy könyv a kezükbe, ha némelyikük tudott is olvasni, vagy akár csak egy újság? Idejük se lett volna az olvasásra. Dolgoztak látástól vakulásig s a petróleumlámpa sápadt fénye mellett csak vacsorázni lehetett meg pár szót váltani. Aztán már fáradtan dőltek az ágyba. Már aki ágyban aludt. Legtöbbje az istállóban vagy kint a karámban a nyáj közelében.

A birtok vezetősége az utóbbi két esztendőben állandó harcot folytatott az írástudatlanság ellen. Fürjes András bácsi volt a tanítójuk. Esténként összeszedte őket s íratta velük a betűket. Ez a Fürjes András kisgyerek kora óta Fernbachnál szolgált. Először ostorosgyerek volt, aztán igás lett, majd béres és végül gazda. Most ő a birtok, a kétezer hold intézője. Megfogadta, hogy az idei május elsején nem lesz írástudatlan a birtokon, s megalakítják majd a szakszervezeti kultúracsoporthoz is.

Már csak három asszonynak kell vizsgáznia s akkor csakugyan nem lesz több írástudatlan a pusztán. A három asszony között van Kati néni is, a menza vezetője. Csodálkozunk:

— Hát maga, Kati néni, eddig nem tudott se írni se olvasni?

— Nem én. De tudja, most úgy félek. Nem voltam én soha törvény előtt. Soha engem ki nem hallgatott se bíró, se csendőr. Most faggathatnak öreg fejemre. Milyen az a vizsga? Már kérdeztem azokat, akik voltak. Csak azt mondják: majd beleizzad Kati néni. Maga biztosan volt már vizsgán, sokszor is, ugye. Nagyon nehéz az?

Megvizgasztalom, hogy nem nehéz. Majd jóindulattal lesznek iránta. Csak azt nézik, ki mit tud. Ha valaki semmit se tud, akkor megbukik. Kezdi előlről. De se meg nem szidják ezért, se meg nem büntetik.

— Egész éjjel ébren voltam. Este sokáig néztem a könyvben a betűket írni is próbáltam. A nevemet azelőtt már olyan szépen le tudtam írni, olyan egyformák voltak a betűk, se kicsi se nagy, éppen amilyen köll. De tegnap este sehogyse ment. Se az írás, se az olvasás. Már a szemem is fáj, lefeküdtem. Hajnalban kicsit elszunnyadtam, de csak furt a betűkkel volt bajom, még álmomban is. Úgy táncoltak, mintha emberek lettek volna. Az m betű akkora lett mint egy marha és gyűtt felém...

A vizsga a birtok központi igazgatóságában volt. Délután, amikor üresek az irodák, nehogy zavarják a vizsgázókat. Az egyik szobában egy íróasztal mellett ott ül Kati néni, fekete selyemkendő van rajta, apró fehérbabos blúz. Bizonyára ez a legszebb ruhája, ezt őrzi az ünnepekre, vagy ha meghalna, hogy legyen miben elfemetni. Kezében kikeményített zsebkendőt szorongat keskeny, sápadt arcán nagy lázrózsa ég. Mellette fájós lábával a százkilós Verka néni ül ugyancsak ünneplőbe öltözve. Arcán patakszik a verejték, folyton törölgeti s riadtságát a hangjával próbálja elnyomni. Szünet nélkül beszél, egy pillanatra sem áll be a szája.

— Télen köllött volna ezt a vizsgát tartani. Akkor az ember pihenőbb. Nekem a lábom se fáj úgy télen, mivel a vér akkor lassabban jár az emberben. De most? A kocsi is összerázott, meleg is van, az ember csak mindég legyezné magát. Az embernek az esze is kifárad ilyen melegben, pláne még ha a kocsi is kirázza. A karom is olyan nehéz, alig bírom fölemelni. Muszáj, hogy eső lesz. Elkelne, bizony!

A harmadik jelölt a legfiatalabb közöttük. Negyvenkét éves. Erős, csontos asszony. Ő piros ruhába öltözött és folyton nevetgél. Nem beszél senkihez, csak nevet, halkán, majd hangosan, ahogy Verka néni meséje kívánja. Nevet és a homlokát törölgeti.

Megérkezik a tanító, a tanügyi hatóság kiküldöttje, itt van már András bácsi is az irodában, ugyancsak izgatott. A vizsgázók előtt ott fekszik írkájuk és az ábécés könyv. Megkezdődik a vizsga.

— Szund Katalin! — szólítja a tanító és Kati néni, aki lehajtott fejjel, ölbeejtett kézzel ül, most kicsit felemeli a fejét és halkán azt mondja:

— Jelen. — Nyilván András bácsi tanította erre a „jelenre”. Úgy gondolta, hogy ezzel akkurátusabb lesz a cílog. S Kati néni maga elé húzza az ábécés könyvet, zsebkezdőt szorongató balkezét felteszi az asztalra, jobbkezeének görcsös mutatóujjával pedig segít csaknem könynyező szemének felfedezni a betűket. Erősen szótárolva olvas: An-tal ír, — s a többi szöveget, ahogy rendre következnek. A tanító rászól Verka néniére, hogy hagyja már abba a beszédet, mert különben nem hallja Kati néni hangját. A pirosruhás menyecske belekuncog a zsebkezdőjébe. Kati néni rendületlenül olvas. Nem izgatja sem a beszéd, sem a harmadik asszony nevetése. Tudja, hogy az is határtalan idegességében nevet. Ő csak a tanító hangjára figyel, s ha az azt mondja lapozzon, akkor lapoz és tovább birkózik a betűkkel. Mi tagadás, az olvasás nehezen megy. A betűk sehogyse akarnak szavakká összeállni.

— Hát hányszor olvastuk már ezt? — szól oda András bácsi a sarokból, mert rösteli, hogy tanítványjaival ilyen nehezen megy az olvasás. — Már tudtátok fejből is...

Az írás kicsit jobban megy Kati néninél. A nevét hibátlanul és egész gyorsan leírja. A számolásban meg pláne semmi hiba nincs. A szorzásban akadozik, de az összeadás meg a kivonás vigan megy. — Mennyi nyolc meg kilenc? — kérdi a tanító és Kati néni hamar ráfeleli, hogy tizenhét. — És ha tíz tojásból elveszünk hatot, mennyi marad? — Négy tojás — mondja Kati néni és ezzel az ő vizsgája befejeződött.

— Haskovics Verka — szól a tanító — most maga olvasson!

— Jó van, majd megpróbálom. Nem tudom megy-e? Ha pápaszemem volna, akkor biztosan könnyebben menne, s ha nem volna olyan meleg. Már húsz év előtt rosszul láttam, már akkor alig tudtam a fűt befűzni, de sohase jutottam hozzá, hogy pápaszemet vettem volna. Arra sohse volt pénz.

— Nocsak! — nyomja meg a hangját hátulról András bácsi és a szemöldökét is összevonja, mire Verka néni nekiveselkedik. Nézi a könyvet, fölemeli egészen a szeme elé tartja, aztán meg kinyújtott kar-

ral messziről próbálkozik vele: — Á —nyögi ki végre, majd hosszú szünet után megint prézsmítál:

— Hiába na, ha táncol a szemem előtt. Tiszta feketeséget látok, semmi mást. Nem hiszik talán, de így van, ha mondom. Aztán ide nagyon be is süt a nap. A táblán jobban látom, mert az fekete, a betű meg fehér rajta. De így papíron nehéz, pláne amikor írni köll, s az András azt mondja, akkora legyen a betű, mint a babszem. Hát ki bírja azt ilyen vén fejjel? . . .

A bizottság nem firtatja tovább a dolgot Verka nénivel. Még a nevét kell leírnia, s amíg a harmadik asszony vizsgázik, addig nagynehezen el is készül vele. nehéz elolvasni, de Verka néni azért megkönnyebbülten lélezkzik.

Móricz Margit, a harmadik tanítvány, féloldalt ül az asztalnál és még mindig a nevetéssel kinlódik. —A teremtésit neki — mérgeledik hátul András bácsi és dobant a lábával. Erre Móricz Margit elkezdi olvasni: — Egy alma leesett a fáról — Sári itt a fele — Jani már jól olvas — Jobban olvas, mint Lajos. — Móricz Margit is jól olvas, nem fogolja a szavakat, hanem mondja folyékonyan. Az írás is jól megy nála, a számolásban sincs hiba.

A tanító befejezi a vizsgát. Először András bácsival fog kezét és fejezi ki elismerését, aztán az asszonyokkal. Kati néni az első osztályos anyag ismeretéről tett tanuságot, Móricz Margit jelnetkezhet a harmadik osztályos vizsgára, Verka néni pedig hát tanuljon még, gyakorolja az olvasást, a betűvetést és ha lehet, vegyen pápaszemet. Mi is kezét fogunk az asszonyokkal, Móricz Margit csendesen sírdogál és valamenyenien meghatottak vagyunk.

Valaki arról beszél, hogy nehéz a százados mulasztásokat egyszerre jóvátenni, de majd leküzdjük a sötétséget, az elmaradottságot és elvisszük a tudás fényét, a kultúrát minden hajlékba. Mert kultúra nélkül nincs szocializmus, már pedig minden dolgozó azt építi.

Az asszonyok lehajtott fejjel állnak, a nap hőseihez illően, de amikor Verka néni meghallja, hogy negyven éven túl már nem kötelező az írástudatlanság leküzdése, hangosan méltatlankodik:

— Akkor mér köllött nekünk, öreg lovagnak, annyit kinlódni? Se a szemünk, se az eszünk nem erre való már. Meghaltam volna én úgyis, ha nem tudok olvasni. A fiaim majd elolvasták volna, ami nekem köll, mint eddig is.

Kinyomakodik az ajtón és a másik két asszony követi.

Hogy gyermekkorukban miért nem jártak iskolába, azt kár is volna megkérdezni. Nem törődtek ilyesmivel. Sem az uraság, sem ők maguk. Mert iskola ugyan nem volt a birtokon, a város is messze fekszik, de a gradinai szálláscsoportban régen működik iskola. Az is megvan ide vagy három kilométer, de pusztán ez nem nagy távolság.

— Cipő köllött volna ahhoz, meg ruha. Esőben, sárban, télben nem mehet akárhogy a földeken át, gyalogutakon. Meg aztán ifthon is köllött. Már amikor iskolás lett volna, megkereste ifthon a kenyereét. A fiuk malacokat őriztek, a kislányok libát és segítettek mindenben. Az iskola meg csak vitte a pénzt. Ceruza, könyv, írka. Nem ingyen adták azt.

A szegényember a gyerekeivel segít magán. A sokgyerekes családok itt is könnyebben éltek. Amíg a szülők az uraságnak dolgoztak, a gyerekek viseltek gondot a saját gazdaságukra. A gazdasági cselédeknek mindig volt tehén és disznótartásuk, liba kivételével baromfit is nevelhettek. Ahol sok volt a gyerek, ott szépen boldogultak. Ott volt a legtöbb malac, a legnagyobb szaporulat. A gyerekek etették a jószágot, terelték a legelőre, tisztították az ólat. Anyjuk aztán bevitte a tojást, baromfit, tejfölt, túrót a piacra. Ha kicsit felnőttek, már rendes konvencióc cselédek lettek és amíg maguk is nem alapítottak családot, a szülőket segítették.

— Aki mégis iskolába ment, — mondja egy öregasszony — az már nem volt az anyjáié. Az akkor már csak a városba akart menni inasnak. És többet sohse került vissza. Amit ott tanultak, az nem kedveltette meg velük a pusztai cselédéletet. Voltak tanítók, akik le is beszéltek a gyerekeket arról, hogy a pusztán megmaradjanak.

Egy Valentin Cecilia nevű tanítónőt emlegetnek, aki sokat törődött a pusztai gyerekekkel. Eljött ide rábeszélni a szülőket, hogy írassák iskolába a gyerekeket, az uraságra is hatni akart, de az kutyába se vette, amit mondott. — Ki tudja hun vónánk, ha apáink hallgatnak rája, — mondják — de az is lehet, hogy így jobb. Valahol elkallódtunk volna a nagyvilágban.

Ez a bizonytalanság vonul végig egész életükön. A huszas években Kanadába csalogatták őket és Délamerika más államaiba, ültetvényekre. Nagy téma volt ez akkor, de rászánni magát azért senki sem merre. Pedig jó híreket is kaptak. Csonoplyáról, Kerényről sokan mentek szegény németek. Volt közöttük nem egy, aki jól összeszedte magát. — Tán mégis jobb, hogy nem mentünk, sóhajtot az egyik s aztán így fejezi be: — máma már jobb!

A munkások nagy része magyar. Azelőtt is az volt. Nemcsak a Fernbach birtokán, hanem mindenütt a Bácskában, sőt Szlavóniában és a Szerémség uradalmaiban is. Ha aztán egy pusztán meglepedtek, nem mozdultak ki. De ezek a magyarok mégis tökéletesen beszélnek szerbül, olyikuk még németül is. Nyugat felől a Lugumerszkiek és Csicsovacsziak szálláscsoportjai fekszenek, kelet felől Gradina, a bunyevácok nagy és népes szálláscsoportja, azon túl pedig Csonoplya és Kerény, ahol azelőtt a német lakosság volt többségben, délen Zsárkovác és Sztapár, ahol megint szerbek laknak. A velük való érintkezésben sajátították el nyelvüket. Eljártak a szállási multságokra, prélókra és búcsúkra a közeli falvakba. Ha mulatnak, a szerb nótá éppoly gyakori, mint a magyar.

Népi sajátosságokat, hiába keresnénk. Az asszonyok viselete az a semleges, úgynevezett mesteres viselet, amilyen Bezdánban, Mileticsen, Horgoson és másutt hordanak a többfelől összeverődött népek. Az asszonyok nem himeznek, nem fonnak, szőnek, még kötni is alig látta őket valaki. Se kenderük nem volt se gyapjújuk az ilyesmihez. Készen vették, ami kellett s csak varratni vitték valami paraszt-varrónőhöz. A férfiak öltözete is olyan, mint a szegény munkásemberé. Lábbelijük bakancs és bocskor.

Próbáltam emlékezetükbe idézni a béres-dalokat. Azt, hogy be-
szegődtem Tarnócára bojtárnak, meg a másikat: Béres vagyok, béres...
— De nem tudták, csak a fiatalabbak hallották rádióból valamelyik fa-
luban. Egy boglya aljában ülünk estefelé, munka után. Én köszörülöm
a hangomat népdalokra, betyárnótákra. Még az utóbbiak közül néme-
lyiket utánam zümmögik.

— Hát maguk nem szoktak énekelni? — csodálkozom.

— Nemigen, hajja. Ha még pálinka van vagy borital, akkor vala-
hogy, akkor olyik elkiáltja magát. Hanem azt a nótát tudja-e: Márvány-
kőből van a Tisza feneke... Az ám a jó nóta. — S azt aztán együtt
daloljuk.

Ezt a nótát az első világháborúban tanulták. A többi is, amit tud-
nak, főleg katonanóta. Az asszonyok, persze, több dalt ismernek, gyak-
rabban is énekelnek talán. A férfiak, ha ráérnek és összeülnek este va-
lamilyik istállóban, inkább mesélnek. Legnagyobb élményük a kato-
naság, a háború. Erről beszélnek egész életükön át. Ki-ki a maga élmé-
nyeiről. A régi emlékekhez már újak csatlakoznak. Vannak olyanok,
akik mindkét világháborút megjárták és fiatalok, akik résztvettek a Nép-
felszabadító háborúban is.

— Mijük vót maguknak? Manlikkerük vót! Ajsi valami? A pikavac,
az aztán a puska. Egy pikavac többet ér, mint tíz manlikker. Az ember
avva nem is ért rá lüni, csak mindég tőfögetni köllött.

Ez a becsmérés nemcsak az elavult harcászati eszközöknek szól,
hanem a régi világnak általában. A fiatalok szabadabbak voltak, kötet-
lenebbek a háborúban. Elbeszéléseikbe az élmény meséje mellé ma-
gyarázatot is adnak. Ők már tudták, hogy miért harcolnak. Ezért az
öreges nem is keverednek a fiatalokkal. — Ezek mán nagyon kitanul-
tak, — mondják. — Mink fiatal korunkban az öregektől tanultunk. Most
meg mán úgy van, mintha nekünk köllene tőlük tanuni. Változik a vi-
lág, hiába...

Változik bizony. A birtok vezetősége nem elégszik meg azzal,
hogy aki nem tudott, az megtanuljon írni. Megindította a kultúrmunkát is.
Május előtti héten egyik este értekezletet hívtak össze az irodában,
mert más helyisége a birtoknak ilyen célra nincsen. Bent az irodában
vagy negyven-ötven legény és leány volt, kint az oszlopos verandán
pedig az öregek ácsorogtak.

A városi kiküldött arról beszélt, hogy meg kell vetni az alapját egy
könyvtárnak. Aztán ki kell jelölni egy állandó helyiséget olvasóterem
céljára. Lehetőleg olyat, ahol színpadot is lehet felállítani. Mert nem-
csak olvasni kell, hanem színdarabot is játszani, sőt dalárdát is szer-
vezni. Lehet, hogy komoly tehetségek is akadnak majd köztük, akik
a pusztán kívül is szép eredményeket érhetnek el.

A hosszú beszédet néma csendben hallgatták végig. Hogy a ve-
randán is megvan az érdeklődés, azt a csend és a cigaretták parazsa
árulta el. A beszédhez az igazgatón kívül nem szólt hozzá senki. Sem
a fiatalok, sem az öregek. Hiába nógattuk őket. A fiatalok kaptak né-
hány színdarabot, egyfolyvónasokat s rögtön olvasni kezdték őket.
Akkor az öregek szétszéledtek.

A darabok elolvasása után már beszédesebbek lettek. Már arról tárgyaltak, hogy melyik darabot adják elő és ki milyen szerepet vállaljon. Nusics Analfabétáján jót nevettek, de nem fűzték műsorra. — Megharagudnának az öregek, — mondták. — Azt hinnék, hogy ki akarjuk gunyolni őket.

— Volt egy ilyen darab, — mondja egy ondolálthaju leány — az jobb volt. Arról szólt, hogyan tanult meg a Rozi néni írni. Annát sirni is lehetett. Azt én tavaly Zomborban láttam. Nagyon szép volt.

Tekintettel kell lenni a „közönségre”, megértjük hát a primadonna-jelölt aggodalmait. Talán vegyük akkor Kocsics darabját, amelyiknek „Borz a bíró előtt” a címe. Piroska hátrasímítja hullámos haját és felnevet:

— Jaj, azt ne. Az olyan furcsa, hogy a borz elkezd beszélni. Ki hiszi azt el? Olyan valami igazi színdarab kellene.

Piroska szempontjaival nehéz megbirkózni. S nemcsak egyedül ő vallja ezt a véleményt, hanem a többi lány is, akik láthatóan a hatása alatt állnak. Mert Piroska Mileticsen járt iskolába, gyakran bemegy Zomborba, Szabadkán is volt már. Tekintélye van a többiek előtt.

— Hanem ez szép. A gulyás. Irta Móricz Zsigmond. Ez igazán jó darab. Én játszánám benne a bárónőt. Mit gondol nagyságos asszony?

Az igazgatóné „nagyságos asszony” helyesel. Ha most már a csordásgyerek elvállaja a gulyás szerepét, akkor a színdarab gondját elvesztették. De a gulyásnak kiszemelt fiú még nem nyilatkozott. A szoba sarkában ül éppen és az igazgatóval sakkozik.

Röviden elmagyarázzuk Piroskának, hogy mit akart az író ezzel a kis jelenettel kifejezni, s hogy ennél fogva mit kell belőle kiemelni. A bárónő nevetséges figura, ez természetes. Piroskának azonban nem az.

— Ó, dehogy! — feleli már a bárónők éneklő hangján. — Nem muszáj azon nevetni. Lehet azt komolyan is játszani.

Hiába vitatkozunk, Piroska megköti magát. Akkor ő inkább nem játszik. Ő ezt már így képzelte el s különben is van egy vadonatúj krepdesin ruhája, az nagyon passzolna a bárónőhöz. Mindenáron vonzó jelenség akar lenni a bárónő szerepében. Csak nem bolond, azt mondja, maskarát csinálni magából, hogy mindenki nevessen rajta és majd még csufolják érte. Ezek után a többiek sem akarnak ilyen bárónőt játszani. Nem tudni, a szolidaritás miatt, vagy azért, mert szintén attól félnek, hogy a műsoros est után is sokáig nevetnének még rajtuk. Legyen hát boldog Piroska a krepdesin ruhájával, csak tanulja meg a szerepét, aztán a próbákon majd meglátjuk.

— De ez csak egy kis színdarab, — rémüldözik a rendezéssel megbízott igazgatóné — mit adjunk majd még? Énekszámot?

Ezt az indítványt mindannyian örömmel fogadják. — Maca néni meg harmonikázzon! Jó. — Mert más hangszer nincs a pusztán. A bog-nár felesége. Maca, szépen harmonikázik. Meg is becsülik érte, még a szállási mulatságokra is ő járt azelőtt muzsikálni. De most nem hajlandó játszani. Harmonikáját eladta, mert a múltkor, amikor egy mulatságról jött ladikon a csatornán át, befordult a vízbe és nagyon meghűlt. Így ez most egy újabb gond.

A darabok elolvasása után már beszédesebbek lettek. Már arról tárgyaltak, hogy melyik darabot adják elő és ki milyen szerepet vállaljon. Nusics Analfabétáján jót nevettek, de nem fűzték műsorra. — Megharagudnának az öregek, — mondták. — Azt hinnék, hogy ki akarjuk gunyolni őket.

— Volt egy ilyen darab, — mondja egy ondolálthaju leány — az jobb volt. Arról szólt, hogyan tanult meg a Rozi néni írni. Annát sirni is lehetett. Azt én tavaly Zomborban láttam. Nagyon szép volt.

Tekintettel kell lenni a „közönségre”, megértjük hát a primadonna-jelölt aggodalmait. Talán vegyük akkor Kocsics darabját, amelyiknek „Borz a bíró előtt” a címe. Piroska hátrasímtja hullámos haját és felnevet:

— Jaj, azt ne. Az olyan furcsa, hogy a borz elkezd beszélni. Ki hiszi azt el? Olyan valami igazi színdarab kellene.

Piroska szempontjaival nehéz megbirkózni. S nemcsak egyedül ő vallja ezt a véleményt, hanem a többi lány is, akik láthatóan a hatása alatt állnak. Mert Piroska Mileticsen járt iskolába, gyakran bemegy Zomborba, Szabadkán is volt már. Tekintélye van a többiek előtt.

— Hanem ez szép. A gulyás. Irta Móricz Zsigmond. Ez igazán jó darab. Én játszánám benne a bárónőt. Mit gondol nagyságos asszony?

Az igazgatóné „nagyságos asszony” helyesel. Ha most már a csordásgyerek elvállaja a gulyás szerepét, akkor a színdarab gondját elvesztették. De a gulyásnak kiszemelt fiú még nem nyilatkozott. A szoba sarkában ül éppen és az igazgatóval sakkozik.

Röviden elmagyarázzuk Piroskának, hogy mit akart az író ezzel a kis jelenettel kifejezni, s hogy ennél fogva mit kell belőle kiemelni. A bárónő nevetséges figura, ez természetes. Piroskának azonban nem az.

— Ó, dehogy! — feleli már a bárónők éneklő hangján. — Nem muszáj azon nevetni. Lehet azt komolyan is játszani.

Hiába vitatkozunk, Piroska megköti magát. Akkor ő inkább nem játszik. Ő ezt már így képzelte el s különben is van egy vadonatúj krepdesin ruhája, az nagyon passzolna a bárónőhöz. Mindenáron vonzó jelenség akar lenni a bárónő szerepében. Csak nem bolond, azt mondja, maskarát csinálni magából, hogy mindenki nevessen rajta és majd még csufolják érte. Ezek után a többiek sem akarnak ilyen bárónőt játszani. Nem tudni, a szolidaritás miatt, vagy azért, mert szintén attól félnek, hogy a műsoros est után is sokáig nevetnének még rajtuk. Legyen hát boldog Piroska a krepdesin ruhájával, csak tanulja meg a szerepét, aztán a próbákon majd meglátjuk.

— De ez csak egy kis színdarab, — rémüldözik a rendezéssel megbízott igazgatóné — mit adjunk majd még? Énekszámot?

Ezt az indítványt mindannyian örömmel fogadják. — Maca néni meg harmonikázzon! Jó. — Mert más hangszer nincs a pusztán. A bogárnár felesége. Maca, szépen harmonikázik. Meg is becsülik érte, még a szállási mulatságokra is ő járt azelőtt muzsikálni. De most nem hajlandó játszani. Harmonikáját eladta, mert a múltkor, amikor egy mulatságról jött ladikon a csatornán át, befordult a vízbe és nagyon meghűlt. Így ez most egy újabb gond.

— Jaj, hát még a szinpadról sem beszéltünk! — kiált fel az igazgatóné és ezen az egész társaság nevet. Persze, talán mégis a szinpadról kellene először gondoskodni. A park végében egy nagy tornyos épület áll. Falait ugyan jobbról és balról vasrács helyettesíti, amelyben régen üveg volt, mivel ez volt az uraság télikertje. Itt tartották el télen át az agavét, pálmát, leandert. Ha most beépítik a falakat, nagyszerű kultúrházuk lesz. Belefér több, mint száz ember. Ezen aztán percekig lelkesednek.

Kultúra? Igen. Itt is lesz kultúra, ahol azelőtt soha sem volt. A mag még kicsiny, de egészséges földbe vetik és gyorsan kihajt, az biztos. S az öregek, akik csak dolgoztak, akiknek a kedélyvilága borús volt és nyomott, mint eső előtt az őszi fáj, akik nem termeltek ki semmiféle kulturális értéket, a munkán kívül semmit sem láttak, a nagyvilágról is csupán a háborúban szereztek tudomást, ahol ugyancsak szenvedni kellett és meghalni is, — az öregek, mielőtt eltávoznának ebből az életből, látni fogják, élvezni fogják a változó világ szép eredményeit. A kultúrát is. S akkor talán majd úgy érzik, hogy mégsem éltek hiába.

Erre gondolunk és lelkesedünk a fiatalokkal együtt, amikor a kibickek hangos örömmel jelentik, hogy a csordásfiú nehéz küzdelem után egy bástyával és paraszttal mattot adott az igazgatónak.

Élő víz

Irtó Majtényi Mihály

Vérvörös „kipper” nyeli az út porát. Erős, ormótlan jármű, eleje — motorháza — akár a traktoré, hátul azonban a kocsiderék olyan, mint egy szűkülő nagy száj: arra épült, hogy földet, cementet, építőanyagot nyeljen és amit elnyelt, elfuvarozott, egyetlen billenéssel kiadja megint. A gépesítés diadala, száz kubikostalicskát pótol, szállítás is jól használható; most éppen tejet visz nagy kannákból a monostori szövetkezetből a táborba. Fiúk és lányok pattanak fel rá, oldalt, lovaglólülésben, a kannák mellett és elől a sofőrnél, a motor tetején, egész a hűtőig. Türelmes jószág, játszva viszi a nagy emberfüntöt, vérpíros színe még hívogató is: gyertek mlnei többen, elbírlak benneteket.

Ez már a vizek birodalma: amerre haladunk. Az út maga töltéshát, Duna-föltés, a régi csatorna töltése, aztán réti út egészen közel a víz partjához, sok hepe-hupa — a „kipper” széles talpa azonban mindenen átvergődik. Égő lángoló gömböt gurít a nap az égen, mintha nyár dereka lenne, pedig a naptáron szeptember 7-ikét pipálják ki mára az irodák mélyén.

Nádas és vízinövény bőven akad Monostor körül, még pompástol-lazatú aprókócsag is megbuktatja fejét a nád szélén, zsákmány után kutatva; a közeli Dunaágból húzódot erre. Söhajtozó vadászok fegyvercsövet tisztítanak és patronjaik mellől kócsagról álmodnak bizonyára — olyan nehéz találkozni vele. Itt a kipper tetején lovaglólülésben tovahuppanó fiatalok érzéketlenek a ritka látvány iránt. Van nádas és sás, benne béka és madár, mindez természetes díszlet számukra, melynek harmóniáját eszükben sincs megbontani, részekre bontani, különösen úgy, hogy sörétes fegyvert durrogtassanak.

A nagy vizek birodalma ez, amelynek egyszeregye, hogy az ár néha feljön a töltés széléig, terjed és dagad, vissza akarja hódítani mindazt amit az ember elvett, elrabolt tőle. De az ember szívós és makacs s most a harc évszázados birkózásában új szakaszához érkezett: át akarja állítani itt a vizek útját s be akarja fogni egységes vízrendszerbe a hatalmas tájat a Dunától a Tiszáig és onnan, Bánáton át a Dunáig megint.

A monostori tábor a mechanizáció egyik erődje, amelyből kiindul ez a roham.

Hosszú fabarakok szokott képe; zöldszínű sátrak egész sora egészíti ki a tábort. A sátrak őszre eltűnnek, akkor újabb barakksor tölti be az így támadt űrt és hézagot. Deszkaalkotmányban pompás új villanyge-

nerátor, hatalmas póznákon ötszázas és ezres égők, estére kigyullad a fény és eloszlatja a sötétséget ebben a hajdan elvarázsolt bezdán-zombor-monostori háromszögben, ahová azelőtt csak szúnyogok jártak, lakmározásra s legfeljebb zergeoltas szolgabírák, sörétes puskával. Reggel kocsik zörögtek, földjére igyekvő földművesnéppel, juhászok ballagtak nyájuk után, este pedig örök volt a sötétség.

Mióta kigyulladt itt a villanyfény, az egész táj hatalmas jelenésre vár. Százszor és örökké hallok a szót, hogy nagycsatorna. Duna—Tisza—Duna csatorna. Itt víz majd el az útja, a bezdáni vámpalota alatt lesz a torkolata és innen indul befelé, a középbácskai táj irányába.

*

Három kölyökkutya hancúrozik a felsöpört, tiszta térségen: az elmult váltás emberei nevelték őket és hagyták örökül az utánjövőkre. A távolban valóságos földhegy feketélik.

— Ott arra — mutatják a tábor emberei — ott dolgoztunk, de elhúzódtott a munka másfelé, keletnek, nyugatnak.

Most jó félóra járás mindegyik munkahely, de nem indulunk még arra, előbb lelkileg fel akarok készülni a látványra.

... Másfél évszázad előtt a feudális korban a monostori Duna-ágon a hajdani osztrák armádia fehércabátos katonái és láncrafűzött kincstári rabok vágta ásót és kapát a földbe és megkezdték Kiss József csatornájának ásását. Aztán lepergett közel egy század: nyolcvan esztendő előtt a kapitalizmus toldozgatott és foltozgatott itt s igyekezett minél többet megtenni abból, amit Kiss József alkotott, bőséges profitalkalmat látva a hajdani kezdeményezésben.

Mindez a régmúlté, de az idők mélyén akkor is csodálatos lehetett a kortárs pillantása a készülő víziútra, a csatornára. Most tanu lehetek én is, láthatom a szocializmus gépesített munkájának első nyomait, láthatom hogy alkot maga a nép, láthatom az új nagycsatorna megszületésének első pillanatait. Nem sietek még a földhányás mögé, csak fülelem az esti csöndben a gépzúgást, a rohángászó feherkocsik lármáját, bámulom a nagy fényességet ott keleten, ahol megkezdték az éjszakai váltást a kotrógépek. Innen belülről, az építőhelyről, a ma emberéből kiindulva szeretném megvilágítani ezt a pillanatot.

Kigyullt a villanyfény a tábor műhelyében, cseng a kalapács. A földbesüllyesztett benzinraktárba hatalmas teherkocsiról szivattyúzzák a folyékony hajtóanyagot, a benzint és a naftát. A munkáját elvégzett délelőtti váltás emberei csellengenek; a nagybarakban mormolás: ott tanulnak a fiatalok, az ifjúsági brigád emberei — ezekből kerül ki az új gépkezelő személyzet. Fehérvörös, fehérbóbitás asszonyok, a szakács-sereg a vacsorát készíti. Szállítmány érkezett Bezdán felől, a másnapi ellátás.

— Holnap borjúhúst eszünk — hallok a konyha körül.

A borbélyműhelybe rendre ballagnak szépészetre a brigádisták. A falon kézzel írt plakát értekezletet hirdet estére. S fent az árbócon leng a zászló az esti szellőben — nem kerül le soha onnan, mert 24 órán át dolgozik a tábor, valaki mindig dolgozik: nappal az ásós-kapás-

talicskás sereg éjszaka ezek leállnak, de a gépek és kotrók akkor is dolgoznak, továbbdolgoznak Jupiterlámpák és fényszórók mellett.

*

Olyan ez a kékeszürke nyárvégi alkonyat itt a síkságon, mint az érett, ízes gyümölcs: pillanatok, percek kérdése — tudom — és lepotyog a napszak magas koronájáról, behull az éjszaka ölébe. Benne van az egész táj nosztalgijában az is, hogy lepereg csakhamar a nyárutó is az évszak nagy fájáról és elnyeli a leelkedő őszi marcangoló harapása — hogy a napszakok és évszakok egymást nyelik és megadják az idő múlásának örök rotációját. Szerencsére, ezek az emberek itt körülöttem mentesek a köldöknézésnek ettől a fajtájától; munkás a munkán ha alkonyatkor leáll jóízűt vakarózik és megelégedett pillantást vet maga körül az aznapi eredményre. Ezeket egészen másfajta rotáció hajlja és józanságuk jóleső.

— Ma sem maradtunk szégyenben — mondják a munkáról bevonulók és ez többet ér mint egy zsák nosztalgia, akárhogy erőlteti azt rájuk a táj megalkonyat. Farkasétvággal ülnek vacsorához és beszűremkednek kisebb csoportokban azok is, akik délután pihentek; a fiatalja futballmérkőzést játszott, az öregebbek szurkoltak nekik, de csak kevés izgalommal. „Ezek is a miéink, azok is, kinek szurkolniuk ugyan?”

A frontbrigád most tempós bácskai parasztokból áll. Sztapáriak. Az a falú, amely a tárka és sokféle bácskai ember tengerben már a múltban is igyekezett valamit megvalósítani az ittélő népek festvérségéből, amely csak 1944 óta lehetett maradéktalan valóság. Százéves távlatban őrzi és ápolja ez a falu a szomszédos Doroszlóval a megértő, szegény-paraszti festvérséget szerbek és magyarok között, akár Bécs, Budapest vagy Beograd urai hintettek gyűlöletet közéjük.

Százan jöttek el a brigádba, sztapáriak.

— A fiataljaink másfelé is járnak, az autóúton és Új Beogradban. Dolgozunk otthon is keményen, szövetkezetünk is van. Sztapár nem hagyja magát!

— Hát azt tudják-e — kérdezem — mivégből ez a munka itt?

Talán megbántottam őket, érzem hangjukból a sértődést.

— Ha nem tudnánk, nem jöttünk volna... Volt nálunk előadás a csatornáról több is, megmagyarázták

— Hogy mi a szárazság, azt mi tudjuk legjobban, parasztok — avatkozik bele egy őszhajú öreg. — Mi tudjuk mi az öntözés, azt is tudjuk, én még láttam a régi rizsföldeket Pekla-pusztán, pedig az csak a régi csatorna volt, amelyik a vizet adta hozzá. De ez itt egész tiszányi. Álljon csak oda a mederbe, ahol a kotró dolgozik, majd meglátja. Ez aztán munka! Az ember nem is győzi, csak a gép.

Egyvégből mondja és a néhány szó emberöltöket ölel át. Benne van az egész harc a vízzel és a — vízért. Benne van a száraz, hélsóvány esztendő s óvórgása az eső után, a víz után s hogy megkísérelték már félszázad előtt az öntözést, a rizstermelést ezen a tájon: a régi csatorna azonban nem volt képes megteremteni ezt az öntözést, a kapitalista termelés rendszertelensége még kevésbé. Benne volt az egész öntözési probléma a pár szóban és a csodálat az új, hatalmas víziút iránt.

Víz és öntözés, ez az ami a parasztembert az egészből megfogta. Vagyis a lényeg. A lényeg amiért a csatorna felépül.

Az emberek rotációja itt körülöttem nem a nosztalgiáé. A kihányt kubikról beszélnek. S valami Akermanról.

Akerman... Már délután hallottam ezt a nevet, valami óriás lehet közöttük mert csak úgy hányja a köbmétereket. Hallottam a szót a technikusok száján is, a főmérnök jelentette, hogy Akerman még mindig dolgozik.

A kétséget sürgősen el kell oszlatni. Akerman gép. Óriáskotró. Két testvére is van: Pedershaab és Osgood nevű. Azok fényét látom ott keletnek, most is dolgoznak.

Jár a kanál a sztapáriak kezében. Hogy ők ne tudnák mi a csatorna? Kapájuk, lápátjuk, talicskájuk a kiásott földtől sáros. A földtől amit kihánytak hogy megszülessen a nagycsatorna. A Dunától a Dunáig.

*

Villogófogú fiatal technikus biztosan ül a „klipper” tetején mint a jó lovas. Ő kalauzol.

Kukoricaföldek között kanyargunk, nyári úton, egyenetlen talajon, magasból idelátszik a hatalmas megműszitott földterület enyhén kanyargó vonala, bevágások és árkok tarkítják; az egész olyan, mint egy nagy színpad, amelyen most rendezik el a táj kellékeit, a vizet és a töltést. Egy helyen, vagy száz méter hosszú, hatvan méter széles víztábla, partján három óriásgéppel. Mint az őskori szörnyetegek, úgy nyújtják csápjaikat az iszapba. Hernyóalpon nyugszanak, forgatható vagónszerű házikójukban — messziről látni — emberek nyüzsögnek.

A kotró ott vesztegel a vízparton. Az már talajvíz ott az árokban, talajvíz, amely háromméteres mélységben mindenütt jelentkezik. A kotró előbb szárazon kanalazza a földet — vagy kézierővel kubikoltak a dolgozók a mederben, előzőleg — aztán felbukkan a víz és előnti lassan az egész terepet.

Most kezdődik a nehezebb munka: a gép hatalmas csápjá a víz fenekén kotorászik. Karját előbb magasraemeli, aztán hirtelen lecsap a mélybe, a víz színére és sokmázsás ormányát benyomja az iszapba. Utána megint felemelkedik az ormány, feltűnik a tartály és magasbalendül terhével. A kipper — most látni csak milyen fürge — rohanva jön és alááll. Az ormány megcélozza a gépkocsi derekát, pár percig a levegőben kalimpál aztán enyhén leszáll a mélybe s belebillenti tartalmát, a földet, sárat, iszapot a vérvörös kocsiba. Az felbűg és elindul a nehéz talajon, viszi a terhet odébb a cöveksorig, és odaborítja: töltés készül, csatornatöltés a kiásott földből.

A töltés azonban nem a víz szélén van, hanem sokkal odébb. Ott lesz a csatorna partvonala.

Most pillantom csak meg a másik oldalon is a cöveksort, az a másik part. S mi itt botladozunk a hepe-hupás mélységben, a leendő csatorna fenékvonalán. Csak éppen lejjebb kell majd szállni a gépeknek, hét méter mélységbe.

Hét méter mélységig kell kikotorni a földet, az iszonyú sok földet. Hét méter mélységben, 100—120 méter szélességben és 240 kilométer hosszúságban. A Dünától a Tiszáig és onnan megint a Dunáig.

Az ember ott áll a két cölöpsor között, a közepén valahol és érzi milyen kicsiny. Mégis ő valósítja meg az egészet. Az ember és a gép hatalmas összefogása. Kotrógépek egész sora készül gyárainkban, kezelésükhöz szakember kell és hatalmas káder nevelődik. Ifjúsági és frontbrigádok mozgósításával óriási területen lehet előkészítő munkákat folytatni; ez azonban még mindig nem a csatorna.

A szárazkotró-gép csak négy métert képes kiásni, iszapot a mélyből kiemelni, utána megszűnik a tudománya. Új módszer kell, új eljárás ha mélyebben akarunk a földbe hatolni. Ez a hidromechanizáció.

A Szovjet Szövetségben és a nyugati nagy csatornaépítésekénél már alkalmazzák. Lényege egy dupla munkát végző kettős gép, a hidromonitor és a hidrorefuler.

A monitor a vízben dolgozik és egyszerűen szétmálasztja a további három méteres mélységben a talajt — tiszta élő homok az ott a víz fenekén — a szétmált talaj aztán vízzel keveredik. Ezt a fele-víz, fele-sár masszát aztán a refuler hosszú csöveken lassan kiszivattyúzza. Így szűlelik meg, nehéz és összetett munka eredményeként a széles csator-

Ez a folyónyi széles meder, az új csatorna jelenti tervszerű egységbe szervezett vízgazdaság elindulását nálunk, ez a vízgyűjtés végzi el új nagy termelési és tájorganizációs szerepét, magyarul: ezzel öntözünk, ezen vezetjük el a belvizeket, hajtjuk az erőműtelepeket — tehát közvetve ezzel világítunk és hajtjuk a gépeket — és ezen hajóznak majd.

*

Volt itt egy legenda a tejjel mézzel folyó Bácskáról és Bánátról. Televényről és acélos búzáról, szép lovakról és kövér disznókról, híres kenderről, komlóról, cukorréparól. A mi emberünk, ha ilyesmit hallott, kissé megmerevítette nyakát és öntelten mosolygott.

Ez az öntelt mosoly jól állt az elmúlt századok emberének, aki mocsárból és pusztaságból valóban nagyot alkotott és teremtett. Munkája viszonylagos jólétet hozott — persze, igazságtalan elosztásban. Nemzetgazdasági szempontból ez a vidék valóban jelentős tényező lett — de senki sem vette észre azok közül, akik öntelten mosolyogtak, hogy tépelt dicsőség leveleit nyújtogatják a világ felé. Hogy lendült a kerék és a hajdani állítólagos Kánaán dolgozója egy helyben topogva csak ismétlőmunkát végez, megismétli jobb-rosszabb formában azt, ami örökségként reámaradt. Tartja a termelés színvonalát, de nem jut előre egyetlen lépéssel sem, akár a terméshozam növeléséről, a termelés észszerűsítéséről vagy a termelési költségek csökkentéséről volt szó.

Az új társadalmi valóság hamar kitapogatta ezt a fájó pontot. S fel is vetette mindjárt a kérdést: szabad-e ezt az önteltséget, megelégedést fentartani, szabad-e erre felépíteni új mezőgazdasági termelésünket?

A válasz csak az lehetett, hogy nem.

A közelebbi vizsgálat kiderítette, hogy terméseredményeink európai és világviszonylatban — számbavéve a jó földet — gyatrák, hogy a jó földet még jobbá lehetne tenni; hogy az ember nem harcol eléggé

az elemekkel és nem küzd, elsősorban, a szárazság ellen, — az ármentesítést, azt úgy-ahogy a múltból átvett alkotásokkal valamennyire elvégzi — kiderült, hogy két hatalmas folyónk, amely tartományunkat érinti millió és millió köbméter vizet zúdít át a Vajdaságon, de ez a víz nem a miénk, csak rosszabbik értelmében — amikor rombol. S hogy valójában semmi sem történik annak érdekében, hogy a vízáldás életető erejét a termékenység növelésére használjuk. Pedig ez a két medence, a bácskai és bánáti olyan alapvető klimatikus bajokkal küzd, amelyek szárazabb esztendőkből valóságos sorscsapást jelentenek — ha elfogadjuk ezt a szót és meghajlunk a természet erői előtt. A júliusi forráság ugyanis olyan hőséget zúdít a két medencére, az egész tájra, amennyi az észak-afrikai vidékeknek is elegendő lenne.

Lehet-e ez ellen védekezni?

A kérdés elhangzott, a válasz is hamar: lehet. Megsokszorozhatjuk öntözéssel a terméseredményt, megsokasíthatják a nálunk termelt növény és gabonafajtákat — ez a válasz hozta meg a nagycsatorna tervét. Hogy aztán egy ilyen vízmű, az egységes vízgazdasági rendszer keretében, amelyben az ember korlátlan úra a víznek, energiaforrás és hajózható út is, az természetes velejárója a fejlődésnek.

Egyelőre 180.000 hold földet akarunk öntözni az új csatornával, ez a lényeg. Emelni akarjuk a terméshozamot, azt akarjuk, hogy mezőgazdaságunk az új szocialista rendszerben ne a múlt gyenge munkamódszereiben gyökerező eredménnyel szolgálja a közösséget, hanem nagyvonalú és korszerű fejlődésen menjen át.

Mind ezt el kell mondani annak, aki látja az épülő új csatornát, tanúja a kezdeti, mozgosító munkának. Nem elég elismételni, mint a plakát adatait, hogy 240 kilométer hosszú lesz az új csatorna, hogy száz méter széles és hét méter mély vízgyűjtőmedence a vizet keletnek — ugyanakkor adósunk marad a válasz: miért és mire kell a nagy folyók szomszédságában még egy víziút? S ha látom a dolgozók lendületét, leírom önfeláldozó munkájukat, beszámolólok a küszöbönálló nagy megmozdulásról, a gép és ember összefüggő lendületéről megint csak erre a „miért”-re kell válaszolni.

A nagy dolgok mindig egyszerűek, lényegüket egyszerű átvenni a köztudatba és magyarázni. Azért kell az új csatorna, mert sokkal több termést akarunk, jólétet akarunk. És a mi földünket alapvetően akkor állíthatjuk a korszerű mezőgazdasági termelés szolgálatába, ha öntözünk. Már pedig olyan terület öntözéséhez, mint amennyit tervezünk, rengeteg víz kell, egész folyó, amely éppen nyugat-keleti irányban szeli át földjeinket, kihasználva a gravitációt. Ennyi az egész.

*

Aki a nagy számjegyek és nagy célkitűzések gigantikus arányainak magasságából száll le a rész munkához, a munka kezdeti szakaszában — mintha egy épülő hatalmas palotából csak egyetlen, egymásharakott téglasort látna — rendszerint csalódik. Aki azonban alulról, a fundamentum téglasorának perspektívájából veszi szárnyára a születendő arányokat és apró részekből teszi össze a hatalmas alkotás egészét, annak sokkal tisztább, erősebb, valóságosabb képe van.

Ami itt elénk tárul, pártucat kép a csatornaépítésről, néhány gép, párszáz ember, egyetlen tábor élete és eredménye. De a nagy mozgósítás pillanatában egymásbarakhatjuk ezeket a mozaikkockákat az egész csatornavonal mentén, hiszen ilyen lesz mindegyik táborhely élete. Láthattuk ezt a fokozódást az ifjúsági vasútvonalon, az autóúton és sok más munkánál, milyen is ez ha a teremtőlendület ráveti magát ötven és száz kilométerre, mikor egész seregek indulnak harcba, gépek túrják földbe ormányukat; ásó, kapa, buldozser, teherkocsi, hidromonitor — benzín, olaj, villanyáram és főleg az ember, ezersok ember összefognak: ez már a csatorna az igazi nagycsatorna, amelynek vérpörös vonalát annyi sok térképen láthattuk végigfutni. Az már hömpölygő, áramló víz széles ágya maga, partján épülő erőműtelepekkel, széles csatornahálózattal, önlözőcsatornák szövevényével, étellel és valóssággal, mozgással; élő vízzel a csatornaágyban, élő és áramló hullámtengerrel, amelyet alkotóink dolgozóink munkájának eredménye ömleszt a pusztán, a földeken végig.

— A Dunán rakodunk — mondják a kettes frontbrigád tagjai, azok, akik Bezdánban dolgoznak és az építkezési igazgatóság udvarán táboroznak.

A Dunán rakodnak, ezer és ezer barakkalkatrészt, gépet amelyek uszályon érkeztek. Vasútvonal útját kanyarítják, rendes nyomtávú vasútvonalát a monostori építőhely és a csatornatorkolat felé, ezen érkezik majd a teméntelen sok anyag.

A főmérnök elmondja, hogy a Testvériség és Egység útvonalról, az autóútról megkapják az ott felszabaduló gépesítés 60 százalékát. A szakdari tó és a csatorna az induló év két leghatalmasabb közmunkája. A technikus meséli, hogy Potporánynál lehordják a vízválasztó dombot, hogy szabaddá tegyék a csatorna útját a Bánátban a Duna felé.

Igen, így alulról, a munkát végzők távlatából a tényleges eredményekből is meg kell konstruálni a kibontakozás arányait. A zágrábi kiállításán tizezrek láthatták azt a száraskotró-típust, amelyet már sorozatosan gyárt a gépiparunk. Láthattuk felvonulni a rotációs földvájó gépet, gépiparunk ötetes találmányát. A Dunán már kipróbálták a hidromonitort és annak komplikált szívószerkezetét, a refulert. És adott jelre talpra állt utó is az évszak nagy fájáról és elnyeli a leselkedő ősz marcangoló minden, megindulnak a brigádok is az ország leghatalmasabb közmunkájára, a Duna—Tisza—Duna nagycsatorna építésére.

*

Tömeget látok mozogni, egész emberraj dolgozik a pompás nap-sütésben, a dombhegynyi töltésvonalon. Valaki előkerül, a másik utoléri és elhagyja, van aki lemarad. Messziről mozgó pontok csak, a mögéjük hányt föld azonban egyre növekszik. A gépek csikorgó zaja, a motorok puffogása, a kotrók csápkarjának örök emelkedése és süllyedése tempót diktál a rohangászó gépkocsiknak és a tömegnek amely a csatorna vonalat egyengeti. Ezt látom máris.

Öreg juhász ballag ősi kampósbotjával, messze a nyája mögött; amikor szűrt vállára vette hajnalban, még hűvös lehetett. Fejét most arrafordítja, a dolgozók felé és nézi a növekvő domboldalt, amely a

mult héten, mikor utoljára errelegeltetett még nem volt meg. Szeme megszokta, hogy arra a három nyárfa irányban síkság van — most dombhát takarja az egész képet. Megszokta, hogy a szűnyogszigetnek s a Dunaágnak kell kerülnie, ha itatni akar — most víz csillog a mélységben a hajdani síkság helyén — majd itt itathat nemsokára.

Most rajzolják a fájba a csatornavonalat.

Az ember átformálja a fájat, ennyi az egész. Mint ahogy az életet is átformálta.

A mellettünk elbaktató öregjuhász nem gondol arra, hogy amit most lát, az: történelem.

Nem véres csaták emléke — amelynek szintén tanúja lehetett itt, pár év előtt a bezdán—zombor—monostori háromszögben — hanem a békés építésé.

Idehozták a megfélemezett, korlátok közé szorított vizet és tovább ömlesztik a bácskai és bánáti síkságon, hogy éljen, éltessen, hogy életet adjon.

KULTÚRÉLET

Új kultúra útján...

Hazánkban, a szabad nemzetek szabad hazájában megszokott tény, hogy minden vidék kultúrája azt a nemzeti jelleget viseli, amely nemzet számára legnagyobbat a lakosságban. Ezért könnyen megértjük, hogy a kb. 70%-ban magyar lakosságú Bácska Topolya kultúrmunkájának is a magyar népi kultúra adja meg az elhatározó jellemvonást. A régmúlt idők sovinizmusát elvetve és elfelejtve a járás másnemzetiségű lakosságával együtt ápolják Bácska Topolya magyarjai az új tartalmú szabad szocialista kultúrát, és pozitívértékű régi népi kultúra szépségeivel ékesítik szabad életüket.

Kulturális téren Bácska Topolya sem haladhatott előre a régi világ elnyomatási rendszerében. A régi Jugoszlávia nemzeti gyűlölködést szító kormányrendszerében itt csak néha-néha kerülhet sor magyar nyelvű színelőadásra. Ami színrekerült nem léphette túl azokat a szűk kispolgári kereteket, amelyeket holmi Szántó Gáborok adtak a maguk szolgálékú „bölcst” előrelátásában. Nem a népművelődés, hanem a népbuittás volt a cél, ennek feleltek meg az akkori tartalmatlan, selejtesértékű és rossz kabaréelőadások is. A megszállás idején sem jutott előbbre itt a magyar népi kultúra!

A felszabadulás szabad teret nyitott a kultúra mindentajta fejlődésének, de ez nem jelenti, azt, hogy az első pillanattól kezdve minden simán ment. A járás újonnan alakult tanügyi szervei, a szakszervezetek és a Népfront sok fáradozás után teremtették meg azt a néhány jelentékeny kultúrintézményt, amely elegendő biztositékot nyújt arra, hogy a város dolgozóinak kulturális fejlődése immár zavartalanul fog továbbfejlődni.

A kultúregyesületek járási szövetsége, mint a kultúrszervezetek egyik újabb típusa fokozatosan a maga felügyelete és vezetése alá veszi a kultúrmunka minden megnyilatkozási formáját és hatékony támogatást nyújt úgy a város, mint a járás falvaiban sarjadzó magyar és nem-magyar szocialista kultúrmunkának.

*

Az írástudatlansági harc a tanügyi hatóságok vezetése alatt jelentékeny sikereket mutatott fel: 249 magyar írástudatlan tanult meg írni-olvasni ez év júniusáig, az új iskolaév kezdete folyamán végzett össze-

írás és új lendületű tanfolyam-szervezés pedig arra a reményre jogosít, hogy az iskolaév végén már nem lesz magyar írástudatlan a topolyai járásban. Az írástudási-bizottság rendszeres munkájának köszönhető, hogy a javarészt magyar lakosságú Mol-Gunarason, Feketicsen és Csantavéren ma már nincs írástudatlan. Közismert tény, hogy ebben a nagy-jelentőségű harcban a néptanítók méltón vették ki részüket, amikor időt és fáradságot nem sajnálva, gyakran igen súlyos körülmények között álltak az egyes tanfolyamok élére azért, hogy népüket az évezredek sötétségéből a szocialista kultúra széles útjára vezessék. Ezzel azonban még nem mondhatjuk azt, hogy az írástudatlanság leküzdésében elértük a végcélt. Falvaink egy részében a kultúregyesületek még mindig nem kapcsolódtak be az írástudatlanság elleni harcba és ezekben a falvakban még mindig csak a néptanítókra és a néphatóságra marad minden feladata. Ezt a mulasztást sürgősen orvosolni kell.

*

Bár a népegyetem több helyen már szervezett formában tartja előadásait, munkájáról csak úgy adhatunk tárgyilagos képet, ha megállapítjuk, hogy előadóink még mindig nem készülnek fel kellő gonddal az előadásokra és gyakran megesik, hogy lapos, tartalmatlan és felületes „beszédeket” mondanak el ahelyett, hogy komoly, tudományos-értékű, érdekes témával lépnének a közönség elé. Előadókban nincs hiány, de tudásuk és eszmei-politikai felkészültségük még sok kívánnivalót hagy maga után. A népegyetem vezetősége ezért fűzze sürgősen napirendre az előadó-aktív alaposabb marxista-leninista kiképzését és szenteljen figyelmet arra, hogyan készülnek fel egyes előadók az előadásra. Az új társadalmi rendszerbe lendülő népünk nagy érdeklődést tanúsít a tartalmas és színvonalas mezőgazdasági, természettudományi és eszmei-politikai előadások iránt. Ezt az érdeklődést nem szabad rosszul felkészült előadókkal csökkenteni. Munkájukhoz nagy segítséget meríthetnek a „HID” kiadásában, „Élet és tudomány” valamint a „Korunk kérdései” sorozatban megjelenő népszerű tudományos füzetek. A jó munka példáját a főként csnogorác lakosságú Lovtyenác község adja, ahol ez év augusztusában 7 előadáson 1604 hallgató vett részt, és ahol az előadásokat terv szerint és alaposan készítik elő.

*

A műkedvelő színi-együttesek igen elterjedtek járásunkban: 12 faluban szervezetteken működnek. Munkájukban azonban még hiányzik a tervszerűség és a rendszer, gyakran előfordul az is, hogy az együttes csak azért rendez előadást, hogy pénzhez jusson. Ha ezeket a könnyen orvosolható hibákat leszámítjuk megállapíthatjuk, hogy több együttes sikeresen dolgozik, mert a nem rég lezajlott versenyen 5 szerb és 4 magyar együttes vett részt és közülök a pacséri szerb csoport Nusic „Nép-képviselő”, a kishegyesi magyar együttes pedig Dickens „Házitűcsök” című darabjával „győztes” címet és szép elismerést nyertek.

Dolgozó parasztságunknak kulturális alkotásra való hajlamának fényes példáját nyújtja a csantavéri „Pobeda” nevű állami birtok dolgozónak tevékenysége. Bár a birtok 7 igazgatósága, illetve fanyacsoporija jelentékeny távolságra esik egymástól, az ifjúság szorgalma és odaadó

munkája folytán mindenütt élénk kultúrmunka folyik. A csantavéri központi csoport most sorra látogatja a többi csoportot színelőadásokat rendez és fokozza a csoportközi versenyt.

A járás efajta kultúrmunkáját erősen gátolja az a tény, hogy az erőket gyakran szétforgácsolják olyan formában, hogy egyes falvakban külön műkedvelő csoportja van a tűzoltóknak, pincéréknek, tanítóknak, a szabóknak, a szövetkezetnek, a téglagyárnak stb. Ez gyökerében akadályozza a színvonalas színművészeti munkát és a való művészi erők teljes kibontakozását. Nem kisebb baj, hogy műkedvelő csoportjainkban nem folyik rendszeres eszmei-politikai nevelő munka, úgy hogy csak ezért a jószándékú és haladószellemű szereplők sokszor nem értik meg az általuk alakított szerep eszméit, lélektani háttérét és céljait és ferdén, tévesen alakítják szerepüket. Ezt a hibát pedig könnyen kiküszöbölhetjük, ha a csoport első olvasópróbájában a tanulásra kerülő darabot minden szemszögből, eszmei és politikai értéke szempontjából aprólékosan megtárgyaljuk és a darab írójának szándékát is szemügyre vesszük.

*

Hosszantartó és sok fáradságot igénylő munka után nyílt meg ez év március 2-án a bácstopolyai Magyar Népszínház. Munkája a felszabadulás első napjaiban egyfelvonásos színművekkel kezdődött, de rövidesen Darvas József háromfelvonásos „Szakadék” című színdarabjával lépett a topolyai magyar közönség elé és a lelkiismeretes, komoly munka folytán ezt a darabot Csantavéren és Moravicán is lejátszották. De az igazi és nagylendületű munka csak a topolyai új, modern színházterem befejezése óta vette kezdetét.

A Magyar Népszínház épülete a Népfrent és a néphatóság kezdeményezésére számos szakszervezeti üzemi csoport önkéntes munkájával épült fel. Magyar és szerb tagozattal rendelkezik, ezek rendszeresen látogatják az állami birtokokat, a termelő parasztszövetkezeteket és gyárakat, ahol előadásokat és hangverseket rendeznek.

Színdarabokon kívül a Népszínház egész estét betöltő műsoros esteket is rendez, a tömegszervezetek ünnepi akadémiáin is részt vesz művészi számok előadásával.

A színház kelléktára még mindig szegényes, aminek ma már nem volna szabad előfordulni, mert gyáraink ma már kitermelik azt a teksztill mennyiséget is, ami a művészi élet fellendítésére is szükséges. Csak a néphatóság megfelelő ellátó szervein múlik a dolog, hogy ezt a hiányt is pótolják.

Ez év márciusa, azaz a kezdet óta a Színház 16.000 néző számára 57 előadást rendezett és 27 ünnepi, illetve kultúrrendezményen vett részt.

A színházlátogatók túlnyomóan ipari munkások és városi emberek, újabban a termelő parasztszövetkezetek tagjai csoportos látogatási szerveznek, számukra esetleg külön előadást is rendeznek, miáltal fokozódik a parasztság érdeklődése a színház iránt.

A színiegyüttes tagjai között teljes az egyetértés és az összhang. A munkafegyelem is azon a színvonalon mozog, hogy az együttes min-

den tekintetben komoly feladatokra vállalkozhat. Említésre méltó a magyar és a szerb együttes testvéri összhangja, kölcsönös szolgálatkészsége és együttműködése. A Jugoszláv Hadsereg helyi garnizonja is, különösen zenei téren nyújt baráti támogatást az újonnan alapított Magyar Népszínháznak.

Az együttesek minden este tartják próbáikat, mivel a tagok egyelőre még műkedvelői alapon működnek és csak a napi rendes munkájuk befejezése után szentelhetik magukat a művészi életnek, mégis a próbák a komoly nagy színházak színvonalához mérhetőek.

*

A járásban 11 könyvtár van 8145 könyvvel, havonta átlag 329 olvasóval, de az elolvasott könyvek száma sokkal nagyobb, mert csak a topolyai könyvtárban havonta kb. 600 könyvet olvasnak el. Az olvasók zöme diák. Az ipari és mezőgazdasági munkások még nem látogatják a könyvtárakat kellő számban. A könyvtárak legközelebbi feladata vándorkönyvtárak szervezése és könyvkiállítások rendezése. Ez utóbbi formája a könyv terjesztésnek máris igen szép eredményeket mutat, mert az idén rendezett nyolc könyvkiállításon kb. 4500 könyvet adtak el kb. 90.000 dinár értékben. A Topolyán, Pacséron, Lovtyenácon, Feketicsen, Kishegyesen, Csantavéren és más helyeken rendezett kiállításokat a falu apraja-nagyja meglátogatta és barátságot kötött a könyvvel.

A működő könyvtárakban a korszerű szépirodalmi könyvek vannak leginkább forgalomban és ezek hiánya érződik a legjobban. Ezek között pedig a prózai írások vannak előnyben a versekkel szemben.

*

A közeljövő feladatai közé tartozik, a Kultúregyesületek járási szövetsége és a tagegyesületek közötti szoros kapcsolat megteremtése és kifejlesztése, hogy azúton a Szövetség nyújtani tudja azt az elengedhetetlen segítséget, amelyre az egyesületeknek fejlődésük ezen szakaszán óriási szüksége van és amelyet nyújtani tud.

Toma János

Néhány szó a vajdasági román kisebbségről

Vajdaság népei között talán a románok tették meg a legnagyobb ugrást a tegnaptól a mába. Főleg paraszti nép voltak még nemrégiben is és alig néhány évtizede még csak, hogy a néhány írástudó papon kívül, akik egyúttal tanítók is voltak a felekezeti iskolákban, alig akadt értelmiségi soraikban. (Ma középiskoláik és lapjaik vannak, folyóiratokat adnak ki és megindult könyvkiadásuk is. Ha gyermekcipőkben halad is még talán a bánáti román kultúra, feltétlenül lehet ma már bánáti román kultúráról beszélni.

Az egykori feudo-kapitalisztikus magyar vajdasági »kultúrfőlény« éppen arra hivatkozott »kultúrmissziójának«, kulturális »hívásának«, elhivatottságának érvekkel való alátámasztásában, hogy a románok is oly alsóbbrendű nép, amely kultúrateremtésre alkalmatlan, hiszen arra sem volt képes, hogy saját — úriosztályt termeljen ki magából. És valóban, a román nép, hatalmas többségében, századok során át parasztnép volt. Helyesebben — jobbágnép, mert nemesei, abban az országban, amelyben a nemesség magyar nemesség volt, a magyar nemesség soraiban találtak támaszra a román jobbágság osztályharcával szemben és rövid idő alatt el is magyarosodtak. A román, az »oláh« jobbágságot jelentett és osztályharcos voltukra mutat az a körülmény, hogy »vad oláh«-nak tisztelték meg a feudális urak előtt hajbókoló kultúra-teremtők.

Jobbágyok, zsellérek és szökött kóborok, kurucok voltak évszázadokon át Erdély és Bánát románjai és az ő soraik közül kerültek ki az olyan harcosok, mint Pintye Gligor, aki Esze Tamásékkal közös fronton a kurucmozgalom jobbágszárnyát képviselte. Nem első eset volt ez persze, hogy felkelt a román jobbágy vagy szökött, szabad paraszt, kóbor hajdú a grófok ellen. És nem első ízben és nem is utoljára harcoltak ekkor közös fronton a felkelő magyar paraszttal. Hiszen már az első nagyobb szabású parasztmozgalom idején, 1437-ben, Budai Nagy Antalék együtt haladtak és együtt harcoltak a román népi harcosokkal az »Unió« egyesült urai ellen. Dózsa seregeiben is akadtak románok szép számmal 1514-ben és újra fegyvert ragadtak a román jobbágyok és hajdúk az itt 1594-től vagy 1606-ig és talán azon túl is tartó »tizenötéves háború« idején. Itt főleg a szerb kóborokkal, szabad hajdúkkal tartották a fegyverbarátságot és nagy részük volt abban, hogy a bánáti felkelés ideiglenes sikereként egész Bánát felszabadult a törökök és a hűbérurak hatalma alól. De volt bizonyos kapcsolata ezekben a harcokban a románságnak Erdély uraival is és Erdély magyar népével is.

Szivárogtak át a román jobbágyok, hasonlóképpen az egykori orosz kozákokhoz. Bánátban a török időkben, hogy itt a mocsaras nádasok területén talán megőrizhetik kóbori szabad paraszt mivoltukat, de telepítették is át Bánátba a románokat a jobbágyi munkaerő kérdést megoldandó török hűbérurak, szpanik és későbbi csitluk-urak, csitluk-szahibok is. Persze nem csupán a török telepített Vajdaságba románokat. Telepítettek mindazok, akik az áldott termékenyséű földet munkaerő és lakosság híján nem tudták kihasználni a maguk számára, a nép ellen. Csakhogy oly szörnyű nyomorban, kiszolgáltatott elnyomatás alatt élt az akkori román jobbágy, mert azzá törték újra az egykori kóbort is, hogy ha éppen szervezett osztályharca, lázadásra, felkelésre nem futotta erejéből, egyéni osztályharcot folytatott a XVIII. században megindult paraszti földek kisajátításának idején, amikor katona is, tisztviselő is, nemes is, kereskedő is őt szípolozta és őt űzte el földjéről — nem beszélve az államról, amely tör-

vénivel elősegítette az ú. n. birtok-kikerekítést a parasztok rovására. Bánát forrt és a románokat, mint nemzetet, teljes egészükben »útonállóknak« neveztek ki. Állandó volt a harc és sokszor került sor szervezettebb mozgalmakra is. A fenyegető agrárforradalmat leszerelni akaró állam bizonyos engedelményekre kényszerült, de leginkább csupán — felkelések után. Így került sor II. József bizonyos reformjaira is az állandó örvénylés és főleg a nagyszabású Hória-Kloska-Krisán vezette román—magyar parasztfelkelés hatása alatt. Mert Hória és Kloska románjai ez alkalommal is együtt harcoltak a környék magyar népével.

Hóriaékat kivégezték, de alig pár év múlva Bánát románjai újra harcba állottak, most a szerbekkel karöltve, a bélacrkvai Kruscica környékén. Arra gondolnak, hogy az éppen folyó Első Szerb Felkelés céljait megvalósítják Bánátban is: felszabadítják a jobbágyot és szabad paraszti életet teremtenek.

1848-ban egymással szemben állanak a harci frontok, de bizonyos, hogy nem a román nép hibájából. És a dunavölgyi népek együttthaladásának talán legfőbb harcosa éppen ebben az időben a román Balcseszku.

A XIX. század második felében a kapitalizmus betör Bánátba és meghonosodik a bánáti román falvakban is, most sem adva meg a lehetőségét annak, hogy magasabbra emelkedhessen a román paraszt, hogy kiemelkedhessen mármár hagyományos nyomorából és szellemi sötétségéből. A jobbágy felszabadult, szabad paraszt lett, de többnyire földnélküli szabad paraszt és a paraszti szabadság sem volt teljes a feudális csökevények országában. A feudalizmus maradványai, a tőkés rendszer betörése a falura, a nemzeti elnyomás, a bankok uzsorapolitikája, a papok nébuttító vezetése szószerkről és a felekezeti iskolák magasan a nép fölött álló katedráiról, megtették a magukét. Nehéz volt a harc e bonyolult szövvény ellen és a nemzeti harc élén, amely akkoriban napiranden volt, a némileg kifejlődő polgárság képviselői állottak. azok, akik a népre támaszkodva, igyekeztek kiharcolni — egyúttal a nép kizsákmányolásának jogát is. Ebben az időben ugyan még jelentenek (Mocsonyi) bizonyos haladást, de csakhamar a népellenes áramlatok vezetői lesznek (Vajda-Voevod, Maniu, Goga). Ilyen körülmények között a nép tovább éli szinte vegetatív életét. A föld körül forog minden gondolata, a föld körül, amelyet csupán egyeseknek, kapitalistává fejlődő falusi gazdának, sikerül megszerézni, de amely állandóan kicsúszik a dolgozó paraszt kezei közül. Talán sok a gyerek, gondolják sokan, részeire töredezik a kis földecske emiatt és — meghonosul Bánátban is az egyke-rendszer, sőt akadnak hirhedt mérgező Baba-Anujkák is, akik kihasználják ezt a helyzetet. Kell a föld és kell a munkaerő — és már 12—13 éves korában lefoglalozzák a lányt a korai férjhez-menésre. Persze sokszor az is előfordul, hogy idősebb a lány, mint kiskorú férje — mert az apósnak van szüksége munkaerőre.

Meg volt még ebben az időben a nyoma a nyomortól védő nagycsaládnak, de az egykori közösség emlékeit őrizte a »móba« is, a közös munka, különösen aratás idején, vagy szénagyűjtéskor. Közös vígasság volt ennek is a vége, mint ahogy vígan folyt, ének és mesemondás közben, a fonó is, mint ahogy vígan voltak — ősi emlékek, közösségi emlékeik felújítása közben — a vasár-napi uccai tánc idején is, a »zsokon«.

Templomba nem igen jártak, hacsak nem nagyünnepkor. A vasárnapi templomba járást ráhagyták az öregekre. De nem csupán a templomkerülés jelezte lázadó kedvüket továbbra is. Voltak falvak, amelyekben egy-egy éjjelen kigyulladt akár tíz szérű is, mert a béres, a zsellér, egyelőre egyéni bosz-szúvá alakítva a benne dúló osztálygyűlöletet, tíz-tizenöt kóclabdát is készített, paraszat és doboz gyufát ágyazva belé, hogy azt azután, mint valami tempiro-zott bombát, esti sétája közben el-elhajítsa egy-egy oly szalmakazal felé, amely vérszívó kulák udvarán, szérűjén állott. Nem volt ritka eset az sem, hogy valamely éjjeli folyamán késszúrás következtében elvérzett egy-egy kakastollas, fe-hérkeztűs, nép ellen harcoló csendőr.

Ezen a fokón állott a falusi román a századforduló táján. És még azután is csupán lassan haladt előre.

Ebben az időben a körülbelül 2 millió nyolcszázezer főre rúgó erdélyi és bánáti románság körében csupán 6 értelmiségi akadt minden ezer között és a házaknak több, mint négy-ötöde sárból vert falból állott. A parasztok felének nem volt igavonó állata, kocsija. Viszont a polgárság fejlődőben volt és a falusi

Grigorescu. Román parasztlaszony.

gazda-rétegen túl magában a mai jugoszláv Bánátban is hat román tőkével alakult pénzintézet állott több mint négyszázezer korona alap tőkével. Középsiskola összesen is csupán 16 állott az egész Monarchia területén, a tanárok ezekben is főleg papok voltak és mindössze 2735 »bojár« (földesúr) és kulákgyerek látogatta ezeket Erdélyben, Bukovinában. Bánát területén viszont egyetlen középsiskola sem volt. Nem voltak itt társadalmi-kulturális szervezetek sem, hiszen az »Astra« is csupán 1923-ban, a régi Jugoszláviában alakult meg. Újság sem akadt román nyelven és nem jelentek meg könyvek sem Bánátban román nyelven. A magyar szociáldemokrata párt román nyelvű lapja, az »Adaveruk« Lugoson, Bánáton kívül jelent meg, habár terjesztették természetesen itt is. Nem csoda, hogy Maniu hiába agitált az első világháború idején a Monarchia mellett (mint később a magyar és az orosz forradalom ellen), a román nép a front helyett inkább az Aranyági Erdő zöld káderének soraiban akart harcolni. Sokan azok közül, akik ezt nem teheték meg, öncsonkítást követtek el, hogy ne harcoljanak a gyűlölt ellenség oldalán.

A román burzsoázia a régi Jugoszláviában együtt haladt a nagyszerb hegemónista burzsoáziával saját népe ellen harcolva és ezzel megkönnyítette és hozzá is járult a román nemzet elnyomásához a nemzeti vonalon is. Míg a román értelmiség számos tagja kénytelen volt Romániába menekülni, a román nép fölött 43 pap gyámkodott, ugyanazok a papok, akik a bánáti román bankok részvényeinek is jórészt urai voltak. A papok bankárkodtak, a parasztság pedig eladósodott ezekben a »nemzeti« bankokban. Az egyedüli kultúregyesület, az említett »Astra« sovinszta politikát folytatott és így csak természetes, hogy hamarosan a hitlerista agitáció fészkevé vált és többek között a hírhedt romániai legionárius vezérnek, Hória Szimának is menedéket adott. A megszállás idején kis önkéntes alakulatokat toboroztak és rajta voltak, hogy ezeket a keleti frontra küldjék.

A fasiszta mozgalmat erősítették azok tanítók is, akik az 1935-ben Jugoszlávia és Románia között megkötött iskolai egyezmény alapján jöttek át Bánátba. 23 elemi iskola nyílt meg akkor román nyelven és román nyelvű alгимnázium Versecen 163 tanulóval.

Ha a papok és asztrások a fasiszták oldalán igyekeztek is harcba vinni a román népet, a nép Jugoszlávia Kommunista Pártjának szavára hallgatott és hozzáfogott a harc megszervezéséhez a faszizmus ellen. Tudatában voltak annak, hogy mind nemzeti, mind társadalmi felszabadulásukért küzdenek a Párt zászlaja alatt. A bánáti románok nagy áldozatokat hoztak a népfelszabadító harc és népi forradalom idején. Csupán a számos ifjút említjük meg, akik az akkori börtönökben szenvedtek, csupán Gutu Aron (Gucu), Jepcea Lázár (Zsepca) mártírhálálára utalunk, csupán Petru Albu-Macra (Makra) hősi halálára hívjuk fel a figyelmet, aki mint a délbánáti Kerületi Pártvezetőség tagja esett el 1941 őszén Pancsován.

Ma a románok teljes mértékben élvezik a népi forradalom vívmányát, a nemzeti szabadságot. Alkotmány biztosította jogaival élve a románság megindult a nemzeti kultúra megteremtésének és terjesztésének útján, hozzáfogott annak a kultúrának a megteremtéséhez, amely formája szerint nemzeti, lényegében, tartalmában pedig szocialista és általános emberi.

Az összesen 60 ezer embert kitevő románság tagjai közül 4203 földnélküli család részesült földben. A helyi, városi és járási népbizottságok munkájában számarányának megfelelően számos román vesz részt. FNRJ népi Szkukstinájában egy román képviselőt választott be a nép, míg a Szerb Népköztársaság Szkupstinájában négy, Vajdaság Szkupstinájában pedig nyolc népi vezető képviseli a románságot.

Ha a régi Jugoszláviában csupán 23 román nyelvű elemi iskola működött 37 tanítóval és 2150 növendékkel a verseci alгимnázium mellett és ezek is csupán 1936 után, ma 32 az elemi iskolák száma, mert ott is megnyílt a román elemi iskola, ahol összesen is csupán 20 román nemzetiségű tanuló van, 75 tanító 3425 tanulóval foglalkozik ezekben az iskolákban. Ha a gyermekkereteket nem is említjük, ma az egykori egy alгимnázium helyén öt alгимnázium működik, Versecen viszont román főгимnázium áll fenn és csupán itt 750 növendék sajátítja el román nyelven az általános emberi kultúrát. Versecen román tanítóképző is van,

amelyben egyelőre mintegy száz a tanulók száma. Míg az újvidéki Tanárképző Főiskolán 10 román készül jelenleg tanári pályájára, a belgrádi egyetemre 60 hallgató iratkozott be. Az egykor jórészt írástudatlan nép körében számos analfabeta tanfolyam működik és 1950-re megszűnik közöttük az írástudatlanság.

A sajtó is egyre fejlődik. A »Libertatea« (Szabadság), a románok politikai hetilapja, már 1945. májusa óta megjelenik, eleinte, mint a Vajdasági Román Kultúrsvövetség, majd mint a Vajdasági Népfrent lapja. A »Libertatea« hatezer példányban jelenik meg, ami annyit jelent, hogy minden tizedik román megveszi. Ez nagy szó, hiszen tudjuk, hogy a román nép nem volt saját sajtójához szokva. Egyelőre arról van szó, hogy hetenként kétszer jelenjék meg a lap, de komoly remény van rá, hogy nemsokára napilappá lehet fejleszteni.

Kéthetenként jelenik meg és már 1946. novembere óta a »Bukuria pionierilor«, a Pioníröröm, és szintén 4200 példányban. A pionír szervezet folyóirata.

1946-ban jelentek meg a bánáti román írók első irodalmi próbálkozásai nyomtatásban. Irodalmi egyesület alakult akkoriban, amelynek tagjai az írókon és újságírókon kívül főleg a diákság köréből kerültek ki. Az egyesület »Lumina« néven működött (Világosság) és maga köré gyűjtötte az új írókat, akik — munkások, parasztek és fiatal értelmiségiek — az új helyzetben nem félnek többé íróttollat ragadni, hogy esetleg még kezdetleges irodalmi formába öntsék azt, ami már régtől forrt bennük. Egyre-másra jelentkeznek a költők és a prózai írók. Ezek első kísérleteiket a »Libertatea« irodalmi mellékletében, a »Libertatea literara« (Irodalmi szabadság) lapjain hozták nyilvánosságra. Azután az egyesület Almanahot ad ki és népi naptáraiban is közli az új írók alkotásait. A »Lumina« számos felolvasó-estet rendez falvakon is, amelyeken az új írók felolvassák írásaikat. 1947-ben Versecen megjelent a »Lumina 1947« című irodalmi folyóirat és ezzel az irodalom újabb nagy lépést tett előre. A »Lumina« ma újra megjelenik mint a Kultúregyesületek Szövetségének irodalmi és társadalmi folyóirata 2000 példányban, mintegy 80—100 oldal terjedelemben számonként. Ez óriási dolog és valószínűleg nem sok oly kis nép akad, amely irodalmi próbálkozásainak elején úgy indulhat, hogy a körülbelül 15—20 ezer házból 2000-ben olvasóra és buzditóra talál.

A könyvkiadó tevékenység természetesen még kezdetleges. Eddig — ha csupán a vajdasági román kisebbség irodalmi tevékenységét tartjuk szem előtt — az 5 tankönyvön kívül 3 verskötet és 2 eredeti színdarab jelent meg. Kiadtak természetesen számos gazdasági, politikai és kulturális tartalmú könyvet és broszúrát; ezek száma körülbelül 35 lehet. Jelenleg rendezik Versecen sajtó alá a parasztköltők antológiáját, egy elbeszélés-gyűjteményüket és egyúttal négy verskötet is kiadásra vár. Ezek a versek az új Jugoszláviát éneklék meg, mint a szocialista építés hazáját.

A népi kultúra is erős iramban fejlődik. Ma 25 énekkar 20 zenei egyesület, 34 műkedvelő színpad, 30 népi-tánc egyesület terjeszti a szocialista kultúrát. Ehhez járul az eddigi 37 könyvtár; ezek főleg a falvakban működnek és adnak tömegesen jó könyvet a parasztek kezébe. Hiszen eddig is már 100.000-en felül van a könyvvállomány. A 34 műkedvelő színpad mellett Versecen a minap állandó népszínház kezdte meg működését. A román kulturális eredményekre felfigyelt már a vajdasági közvélemény is. Így a műkedvelők versenyén Újvidéken résztvevő román csoport előadásait 42 ezer ember hallgatta végig.

A román nemzeti kisebbség a népi forradalom vívmányainak alapján állva mint azelőtt, ma is egyként harcol, a bárhonnán induló háborús fenyegetések ellen. Tömör sorokban áll a bánáti románság a Párt mögött, annak Központi Vezetősége mögött és ennek az érületének és harci készségének nem csupán gyűlésein adott kifejezést. Amióta Jugoszlávia népei kelet felől jövő támadásoktól is védeni kénytelenek hazájuk függetlenségét, azóta a románság, különösen pedig a román ifjúság, még erősebb lendülettel vesz részt a szocializmus építésében és már számtalanszor kitént az építési versenyben. Nagy lelkesedéssel állnak be a románok a szövetkezeti harc arcvonalába is, hogy kiépipítsék a szocializmust a falun. A számtalan termelőszövetkezet sorában különös jelentőségre tett szert, mint élharcosa a szocializmus építésének, a kustilyi, glogonyi és a vojvodincii szövetkezet.

A románok kihasználva a forradalmi vívmányok által nyújtott lehetőséget, hatalmas léptekkel haladnak a jövőbe vezető úton.

FIGYELŐ

Tolsztoj Leó

Meghalt Tolsztoj Leó. Művészi munkásságának az egész földkerekségen ismert fontossága, a nagy gondolkozó és igazsághirdető világhíre — egyik is, másik is — a maga módján az orosz forradalom világgraszoló jelentőségét tükrözi.

Tolsztoj Leó már a jobbagyság idején feltűnt, mint nagy művész. Zseniális műveinek sorozatában — amelyeket több mint fél évszázados irodalmi tevékenysége folyamán alkotott — főleg a régi, a forradalomelőtti Oroszországot, a falu, a földesurak és a parasztok Oroszországát mutatta be, amely 1861 után is félféudális maradt. Oroszország történelmi életének ezt a korszakát ábrázolva, Tolsztoj Leó olyan nagy kérdéseket vetett fel, olyan magas művészi színvonalra emelkedett, hogy művei a világirodalom művészi alkotásainak élvonalába tartoznak. A forradalom előkészítésének időszaka egy olyan országban, amelyre a hűbériség nyomása nehezedett, hatalmas lépést jelentett az emberiség művészi fejlődése szempontjából — mert Tolsztoj lángesze világitotta meg ezt a korszakot.

Tolsztojt, a művészt még Oroszországban is kevés ember ismeri. Küzdelemre, harcra van szükség az olyan társadalmi rendszer ellen, amely embermilliókat taszított sötétségbe, rettegésbe, rabszolgasorsba, nyomorba — szocialista forradalomra van szükség, hogy Tolsztoj nagy művei valóban mindenki tulajdonává váljanak.

És Tolsztoj nemcsak művészi alkotásokat adott, amelyeket a tömegek mindenkor nagyra értékelnek és olvasni fognak, ha — lerázva a földesurak és a kapitalisták igáját — emberi életmódot teremtenek maguknak — Tolsztoj rendkívüli erővel tudta kifejezni a korabeli rendszer által elnyomott tömeg hangulatát, hatalmas megjelenítő készséggel ábrázolta a földretiport tömegek helyzetét, elemi erővel adott hangot elégedetlenségük és tiltakozásuk ösztönös érzésének. A nagyjából az 1861—1904. évek közötti korszakhoz tartozó Tolsztoj — mint művész, mint gondolkozó és igazsághirdető — bámulatos életteliséggel rajzolta meg az első orosz forradalom történeti sajátosságait, erejét és gyengeségeit.

Forradalmunk egyik legfőbb jellemvonása az, hogy **paraszt** burzoáforradalom volt a világkapitalizmus igen magas és az orosz tőkésrendszer viszonylag magas fejlődési fokán. Polgári forradalom volt,

mert közvetlen célja a cári önkény, a cári egyeduralom megdöntése és a nagybirtok megsemmisítése és nem a burzsoázia hatalmának eltörlése volt. Különösen a parasztságból hiányzott a harc eme utóbbi feladatának tudata, nem látta, miben különbözik az a feladat a küzdelem közelebbi és közvetlenebb céljaitól. Paraszt-polgári forradalom volt ez, mert a tárgyi feltételek a parasztság alapvető életkörülményeit, a középkori nagybirtok felszámolását és a „kapitalizmus útjának egyengetését” állították előtérbe — a tárgyi feltételek a többé-kevésbé önálló történelmi akció küzdelemére sodorták a parasztságot.

Tolsztoj műveiben éppen a paraszti tömegek mozgalmának ereje és gyengesége, hatalma és korlátozottsága jutott kifejezésre. Tolsztoj tüzes, szenvedélyes, gyakran könyörtelenül éles tiltakozása az állam és a rendőrileg hivatalossá „avatott” egyház ellen a kezdetleges parasztdemokrácia hangulatáról tesz vallomást; ebbe a demokráciába a jobbagysors, a hivatalnoki önkény és rablás, az egyházi jezsuitizmus, csel-szövények és bitangságok évszázadai a felháborodás és gyűlölet hegyeit sűrítették. Azzal, hogy következetesen, szakadatlanul tagadta a földre vonatkozó magántulajdonjogot, Tolsztoj a paraszti tömegek lelkiállapotát mutatta meg egy olyan történelmi pillanatban, amikor a régi középkori földbirtok — a földesúri és az állam által „adományozott” egyaránt — végül is megtűrhetetlen akadálya lett az ország további fejlődésének és amikor a nagybirtokokat a leghatározottabb és legkönyörtelenebb módon, elkerülhetetlenül meg kellett semmisíteni. A legmélyebbről fakadó érzésekkel és lángoló lázadással eltelve bélyegezte meg a kapitalizmust — kifejezve a patriárchális paraszt minden elszörnyedését. A parasztra ekkor új, láthatatlan, megfoghatatlan ellenség tört — valahonnan, a városokból, vagy idegen országokból, amely megingatta a falusi élet mindmegannyi „oszlopát”, amely mérhetetlen pusztulást, nyomort, éhhalált, vadságot, prostitúciót, vérbajt — az „elsőleges akkumuláció” minden csapását magával hozta és amely az orosz falajba átültetve, százszorosan hatásosabbá tette a fosztogatás legújabb módszereit, amelyeket Kupon úr dolgozott ki.

Azonban a tüzes lázadó, a szenvedélytől fűtött vádló, a nagy bíráló művei ugyanakkor a patriárchálisan hiszékeny és együgyű parasztot és nem az európai műveltségű író jellemző tudatlanságról tanúskodnak — arról, hogy Tolsztoj nem látta tisztán a válság okait és az Oroszország fölött tornyosodó krízisből kivezető utat. A hűbérés és rendőrállam a monarchia elleni harc Tolsztojnál a politika tagadásává változott, odáig fajult nála, hogy „a rosszal nem kell szembeállni”, híve lett, oda vezetett, hogy teljesen eltávolodott a tömegek 1905—1907. évi forradalmi harcától. A hivatalos egyház ellen folytatott küzdelem egy új, tisztult vallás hirdetésével, tehát a tömegek újabb, megtisztultabb, kifinomultabb mákonyának terjesztésével olvadt egybe. A föld-magántulajdon tagadása nem vezette Tolsztojt arra a gondolatra, hogy az igazi ellenség, a földesúri nagybirtok és politikai hatalmának eszközei: a monarchia ellen összpontosítsa harcát, hanem álmodozó, tévelygő, tehetetlen sóhajtozásba sodorta. A kapitalizmus és a nagytőkés rendszer által a tömegekre zúdított bajok megbélyegzése a nemzetközi szo-

cialista proletáriátus szent felszabadító háborúja iránt tanusított teljesen érzéketlen állásfoglalással társult.

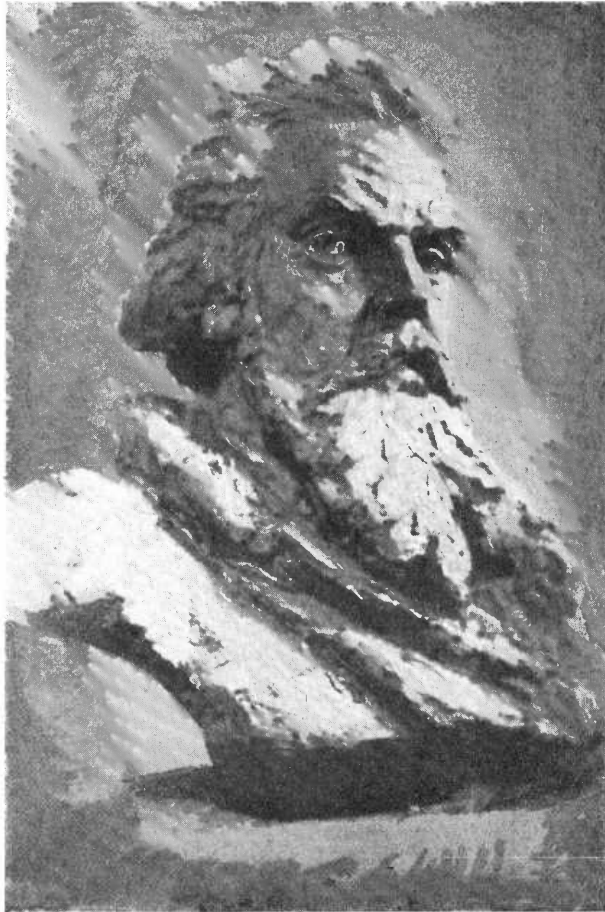
Tolsztoj felfogásában megnyilvánuló ellentétek nemcsak egyéni gondolkozásmódjának ellentmondásai, hanem kifejezői azoknak a nagyon bonyolult, ellentétes adottságoknak, szociális hatásoknak, történelmi hagyományoknak is, amelyek a reformkorszak után és a forradalom előtt meghatározták az orosz társadalmi osztályok és rétegek lételetanát.

És éppen ezért: Tolsztojt csak annak az osztálynak az álláspontjából kiindulva lehet helyesen értékelni, amely az ellentmondások első tisztázásának időszakában, a forradalom idején politikai szerepével és küzdelmével igazolta elhívatottságát, hogy vezetője legyen a népek szabadságáért és a tömegeknek a kizsákmányolás alól való felszabadításáért vívott küzdelemnek, amely bebizonyította, hogy önmegtartózkodással viseltetik a demokrácia ügye iránt, bizonyítékát adta képességeinek, hogy vezesse a harcot a polgári demokrácia (eszerint egyidejűleg parasztdemokrácia is) korlátoltsága és következetlenségei ellen — Tolsztojt csakis a szociáldemokrata proletáriátus szemszögéből értékelhetjük helyesen.

Nézzétek, milyen mértékkel mérik Tolsztojt a kormánylapok: krodilkönnyeket ontva bizonykodnak, milyen sokra tartják a „nagy írói” — ugyanakkor a szent színódust védik. A szentatyák pedig nem sokkal ezelőtt különösen visszataszító rondaságot követtek el: papokai küldtek a haldoklóhoz, hogy félrevezessék a népet, mondván, Tolsztoj „megbánta bűneit”. A szent színódus kiközösítette Tolsztojt az egyházból. Annál jobb. Ezért a vitézi tettükért a leszámolás napjaiban majd csuhás hivatalnokokkal, Krisztus zsandárjaival, a zsidóüldözéseket és a feketeszázás cári banda egyéb hőstetteit támogató sötétlelkű inkvizitorokkal fizetnek.

Nézzétek, hogyan értékeli Tolsztojt a liberális lapok. Megelégszenek az üres, hivatalosan szabadelvű, elkoptatott tanáros frázisokkal: „a civilizált emberiség hangja” — „az egész világon keltett visszhang” — „az igazság és a jószág eszméi” — stb., amelyek miatt Tolsztoj anynyira ostorozta — joggal — a burzsoá tudományt. **Nem bírják** nyíltan és világosan kimondani, mire értékeli Tolsztojnak az államról, az egyházzól, a föld-magántulajdonról, a kapitalizmusról alkotott felfogását, de nem azért, mert akadályozza őket a cenzura! Nem, ellenkezőleg: a cenzura segíti őket, hogy kimásszanak a bajból — hanem azért, mert Tolsztoj bírálatának minden tétele jókora pofon a polgári liberalizmusnak, azért, mert már az a mód is, ahogyan Tolsztoj **felteszi** korunk legfájdalmasabb, legátfozottabb kérdéseit, pocsecská veri a kaptafára készült szólamokat, az elnyűtt cselekedéseket, liberális (meg liberális-národnyák) publicisztikánk selyempapírba csomagolt „civilizált” hazugságait. A szabadelvűek mindannyian Tolsztoj mellett és a színódus ellen vannak — és, ugyanakkor... a vjehisták* mellett állnak, akikkel „lehet vitat-

* Vjehisták az 1905-ben megjelent »Vjehi« című cikkgyűjtemény köré csoportosult szabályelvűek. — A »Vjehi« a liberális értelmiség eszméinek adott hangot. — A szerkesztőség megjegyzése

ALMÁSI GÁBOR : Muszorgszkij

kozni", de akikkel meg „kell” egyezni egy játszmában, akikkel együtt „kell” dolgozni irodalmi és politikai téren. Viszont Antonije Volinszki összecsókolózna a vjehistákkal.

A szabadelvűek elsősorban azt hangsúlyozzák, hogy Tolsztoj a „nagy lelkiismeret”. Hát nem üres szólam az, amelyet ezerféleképpen ismételt a „Novo vreme” és minden hasonszórú lap? Hát mi más ez, mint a demokrácia és a szocializmus határozott kérdéseinek — amelyeket Tolsztoj vetett fel — kerülgetése? Mindezzel hát nem éppen azt állítják előtérbe, ami Tolsztoj előítéleteit fejezi ki és nem az értelmét, azt, ami nála a múlthoz és nem a jövőhöz tartozik, politika-tagadását és az én erkölcsi főkéletesedésének hirdetését és nem viharos tiltakozását minden osztályuralom ellen?

Tolsztoj meghalt és vele a múltba merült a forradalomelőtti Oroszország, amelynek gyengeségét és fehetetlenségét a lángeszű művész filozófiája fejezi ki és művei mutatnak be. Hagyatékában azonban van valami, ami nem a múlthoz, hanem a jövőhöz tartozik. Oroszország proletáriátusa magáénak tekinti és felhasználja ezt az örökséget. Az orosz proletáriátus megmagyarázza majd a dolgozók és kizsákmányoltak tömegének az államról, az egyházzól, a föld-magántulajdonról mondott tolsztoji bírálat jelentőségét — de nem azért, hogy a tömegek az én főkéletesedése és az igaz élet után áhítozzanak, hanem azért, hogy fölkeljenek és földresujtsák a cári egyeduralmat és a földesúri nagybirtokos-rendszert, amelyet 1905-ben csak kikezdttek és amelyet el kell pusztítani. Az orosz proletáriátus megvilágítja majd a tömegek előtt Tolsztoj kritikáját a kapitalizmusról — de nem azért, hogy a tömegek megmaradjanak a kapitalizmus és a pénz uralmának átkozása mellett, hanem azért, hogy életükben és harcukban igénybe vegyék a kapitalizmus műszaki és társadalmi vívmányait, hogy megtanulják: a szocialista harcosok egységes milliós hadseregébe kell főmörülniök, amely majd megdönti a főkésrendszert és megteremti az új, a nép nyomora és az ember ember által való kizsákmányolása nélküli társadalmat.

1910.

V. I. Lenin

Tudomány és földművelés

Szó ami szó, eddig nem igen ismertük Vajdaságot. Itt születünk, itt éltük le életünk javát, de ha arról volna szó, milyen is Vajdaság talaja, termőföldje az egyes vidékeken, hogyan változik éghajlata egyes kerületei szerint, milyen Vajdaság növényvilága vagy földjének összetétele, ha azt a kérdést tenné fel valaki, hány vajdasági magyar népdalt ismerünk, vagy hogyan is keletkezett egykoron itt a főkés nagybirtok, ha arra kellene választ adni: hogyan módosulnak, vagy módosulnak-e egyáltalán vagy ellenkezőleg — érvényesek-e itt is az általános tudományos törvények és törvényszerűségek — akkor nem csupán magunknak, tudománytalan egyeseknek, akiknek az ily kérdésekre adható felelet kereséssel, kutatással belődésre még nem volt ráérő időnk — de a tudomány embereinek, a tudomány képviselőinek sem volna minderre kész válasza, azok is tanácstalanul állnának meg és kénytelenek volnának megállapítani: Ha mindezt valamely más országrésszel vagy akár valamely más országgal kapcsolatban kérdezted volna, meg tudtam volna felelni, de saját szűkebb pátriámat bizony még nem ismerem eléggé.

A vajdasági tudomány még igen fiatal. Olyannyira, hogy legtöbbször nem is tud arról, hogy van vajdasági tudomány, vannak vajdasági tudósok, tudományos intézetek és igenis kutatják országgrészünket, keresik a választ a néhány feltejt kérdésre és számos általunk, laikusok által még fel sem tett kérdésre. És habár mindez csendben, szinte azt mondanám (jaj, meg ne hallják a szerény tudósok) sutytyomban, a közönség háta mögött történik, mert hiszen az eredményekről beszámoló kis füzetecskék nem igen jutnak el hozzánk, azért mégis folyik a tudományos munka, a tudósok itt járnak-kelenek közöttünk, az intézetek és intézmények, amelyek szervezik, folytatják ezt a munkát, itt működnek szemünk láttára és bizony hamaosan — ismerői fogjuk szülőföldünket — akár a távoli csillagokat, amelyekről még megállapítottuk, mikor hol fognak tartózkodni. És akkor, idestova, elkövetkezik az az időszak, amikor nem fogjuk magunkat elszégyelni, ha valaki felteszi a nem várt kérdést.

Egyik ilyen tudományos intézetünk itt végzi szemünk előtt kutatómunkáját. „Pokrajinski zavod za poljoprivredno istraživanje” van ráírva a ház homlokzatára és a kis márványlapra is a ház kapuja mellett és a hatalmas laboratóriumokban, kis iroda helyiségekben, meg a nagy-terjedésű-intézeti kísérleti és sokszorosító birtokon vagy 20—30 tudós és számos laboráns, vetésekre felügyelő szakember dolgozik és igyekszik megismerni Vajdaság talaját, éghajlatát és az egyes terüle-

teknek leginkább megfelelő, legnagyobb hozamot adó kultúrnövényeket. „Tartományi mezőgazdasági kutató intézet...” alig tudunk róla pedig Liszenkói problémákat is igyekeznek benne megoldani a vajdasági új, módosult feltételek között...

*

Sárga partos rész mellett kocsikázunk. A két pompás csődör röpili a könnyű „homokfutót”, de Rélyának, a fiatal agronómusnak, aki a kukorica heterózisán dolgozik főleg az intézeti birtokon és a laboratóriumban, egy pillantása azért odatesik a sárga parton végighúzódo szürke földcsíkra és jókedvűen felkacag: Törték a fejüket talajkutató pedológusaink nagyon, hogy mi is lehet, milyen földréteg az a szürke csík, hogy került oda a sárga lösz-rétegbe. Azt hitték, új probléma előtt állanak, — nos, elég hamar rájöttek, — a sáros disznók jártak oda napozni, henteregni, azok kenték rá a szürke sarat a szép sárga földre.

A főzelék és virágosztály mindössze tíz holdnyi kísérleti birtokára fordul be a kocsi a Római Sáncok vidékén. Már messziről pompás októberi színpompa gyönyörködtet. Mintha tarka szőnyeget terített volna valaki elibénk. Akárcsak, emlékezünk vissza, az egykori Léderer birtokon. No, lám! Lédererek és pár-ezer holdas főkés nagybirtok nélkül is van még Vajdaságban virágszőnyeg!

Fiatal lány fogad és azon nyomban magyarázni kezdi a helyzetet.

A salviák és krizantémok persze itt-ott csak szemgyönyörködtető látvány célját szolgálják, másutt elválasztanak egymástól egyes veteményekek Mert vigyázni kell ám a kísérleti veteményekre nagyon. Van nek közöttük persze önbeporzó növények is, de vannak olyanok is amelyek más növény-egyedekkel kötnének talán bensőségebb viszonyt és ezzel a kísérletező célját keresztelnék. Szét kell őket választani bizony és vigyázni rájuk nagyon, mint ahogy a kocsis szeme is állandóan rajta van a két csődörön, hogy kárt ne tegyenek egymásban. Akad olyan virág is, amelyik éppen a kísérlet tárgya és sűrű organdil fátyol borul emiatt rája, hogy a keresztelés hatását, más, terven kívüli, akarat ne hiúsítsa meg. Arrább paradicsomfajták zöldelnek, vörösiének egymás mellett. Különböző fajták ezek, szinte minden sorban más fajtájú a paradicsom, hol gömbölyűbb, hol hosszúkásabb a gyümölcs rajtuk, hol kisebb, hol nagyobb. Van olyan fő is közöttük, amelyik két kiló termést hozott az idén. Ó, pontosan jegyezte a kislány az eredményeket noteszébe, ért már hozzá szörnyen, most érettségizett pár hónapja a mezőgazdasági iskolában és már két hónapja az intézeti birtokon dolgozik. A jegyzetek alapján azután majd megállapítják, mely fajtájú paradicsom adta az idén a legnagyobb hozamot, melyik a legjobb minőségű gyümölcsöt, hogy annak a magvait ültessék el jövőre és néhány évi kísérletezés után megállapíthassák: mely paradicsomfajta adja a legjobb termést a noviszádi talajon, a noviszádi éghajlati viszonyok között. A keresztelt fajták, mondja a kislány, úgy látszik jobbak lesznek a szülőknél. Tovább kell majd kísérleteznünk hát a h-bridekkel.

Kissé távolabb különböző paprika-tövek állanak hosszú-hosszú ágyásokban. De akad itt kevés gyapot, földimogyoró, egyéb is. A kis-

lány pedig beletanul a mesterségbe és ültet és jegyez a kapott utasítások szerint. Itt-ott még persze nem tud kielégítő magyarázatot adni. Kissé pirulva magyarázkodik: még nem ismerem azért a dolog minden csinját-binját. De remélem, hamarosan komoly munkával járulhatok hozzá én is a közös műhöz.

*

A kis tizholdas veteményes mellett nagyobb birtok terül el; a mintegy 700 holdas intézeti birtokból ugyanis vagy 80 holdat igényelnek a kísérletezésre szánt parcellák, míg az eredményesen kitermelt fajták termesztésére mintegy 600 holdnyi terület jut. Tíz-húsz holdas parcellákban termesztik itt a nemesített magvakat, hogy elláthassák velük, első sorban persze az állami és szövetkezeti birtokokat. A kísérleti birtok egyes „parcellái” igazán filigránok, kisméretűek, alig 25-ször 25 méter terjedelműek. És ezeken a szűk területeken számos fajta fér el egymás mellett. Sok fajtájú búza, rizs vagy miegymás szökken száriba egymás mellett, hogy szinte csupán néhány sor jut egy-egy fajtára, mert teljesen azonos feltételek közé kell juttatni a különböző fajtákat, hogy csupán egy feltétel változzon, az amelyik éppen a kísérlet tárgya: a szem minősége, az ültetés, vetés időpontja, a trágyázás foka, „adagolása”, vagy a talaj minősége, amelyet most próbálnak ki.

Egy kis ágyásban különböző rizsfajták szöknek kalászbá. Zöld mindegyiknek a szára, levele, zöld mindegyiknek a bugája, kalásza, csak éppen három sor rizs kalásza érett, hogy már messziről kiválík ezzel ez az egyik fajta a többi közül. Mert ez itt éppen a bökkenő. Melyik rizsfajta állja majd meg a helyét a vajdasági éghajlat rövidebbre szabott nyarában. Mert rövidebb a mi nyarunk és kevesebb fényerősségű, melegű mint azoknak a tájaknak a nyara, amelyeken eddig főleg termesztették a rizst hazánkban és amelyekről származik a szem is, amelyet itt kell hozzá alkalmazni a mi éghajlatunkhoz. Koraérő fajtát kell kitermelnünk és az egyik fajta be is érett az idei hűvös, esős nyár ellenére is. Persze egy év eredménye még nem számítható végleges eredménynek. A kísérlet, a biztos szem kitermelése, még folyik tovább. Le kell alaposan rövidíteni a rizs beérési idejét, de úgy, hogy ezáltal lehetőleg ne csökkenjen a rizs hozama. Mert olyan a természet, hogy amit az egyik vonalon nyujt, szereti a másik vonalon visszavenni. Az ember harca folyik itt a természettel — ősidők óta, de már egy újabb, magasabb szakaszán a fejlődésnek.

Hasonló harcot folytat a tudomány a természettel, kissé távolabb a gyapot és földi-mogyoró parcellákon is. És hasonló a harc kissé odébb a „gumi-ültetvények” ágyásaiban. Mert az is van. Persze Brazília és más, egyenlítő körüli kaucsukfák, hevéa-fajok itt a mi pusztai, száraz-földi éghajlatunk alatt nem teremnek meg. De már a Kaukázusban megfigyelték egy fűfajtát, amelynek a gyökere kaucsuktartalmú, gumitartalmú. Ez a „sagysok” családjába tartozik. Kok-sagis, krim-sagis a nevük ezeknek a növényeknek. Különleges növényre vagyok elkészülve, mert még nem találkoztam soha a sagisok családjával. Hiába keresek azonban bárminemű különleges növényt szememmel. Csak gyermekláncfű virágzik körülöttem és itt-ott már magba megy, hogy hirtelen gyermekkorom jut eszembe, letépem a tollas-pihés termést, ráfúvok és nevetve

kérdezem meg a mellettem baktató és magyarázó Rélyát: Hány óra? Mert így kérdeztük gyermekkorunkban egymástól, mielőtt ráfújunk volna a pihékre. Rélya nevet, úgy mondja: Kutyatejnek is nevezik mifelénk, de mégsem teljesen ugyanezt a növényt. Egy családhoz tartoznak persze, de ez itt a kaukázusi kok-sagis, a gumi-pitypang, a másik ott nem messze pedig a krim-sagis. Persze van különbség a Kaukázus meg Vajdaság talaj-összetétele és éghajlata között; így akad munka ezzel a kutyatej fajtájú növényvel is, akár a földi mogyoróval, ricinus-sal vagy gyapottal is. Lám, ott a tisztá makedóniai gyapot, ott az az igénytelenebb, alacsonyabb növésű, az idei hűvös nyárban nem érlelt, nem pattantott még termést, tele még a bokra sárga virággal és csukott terméssel. Itt-ott, ha akad valahol felpattant fehér-vattás termésre, az, látja itt éppen, a lába alatt, sérült, beteg növény... ez a létfenntartási ösztön. Ha már elszáradt a növény, igyekszik minél előbb magot érlelni, hogy ki ne vesszen a fajtája. De ez a parcella, látja, már hozott vattás termést, ha nem is túlsokat még. Tavaly persze mind beérett már erre az időre. De a hűvös nyár ellenére is akad érett termés. Mert ez már éghajlatunkhoz hozzá alkalmazkodott fajta. Koránérő fajta. Tisz-tára szelekcionálás útján értük el ezt a fajtát. Kiválasztjuk évről-évre az először érett termést és azt vetjük el. El fogunk jutni a nekünk kellő fajtához.

A ricinus sem ért be mind. Pedig éppen ez is itt a probléma. Hogy lehetőleg egyszerre érjen be. Mert különben állandóan végig kell járni a vetést és állandóan szüretelni kell, hiszen olyan növény, hogy ha csak két napig hagyják is szüreteletlenül a bokron, veszít olajtartalmából. És a földi mogyoró is fontos kérdés. A legjobb fajta táblaolajat szolgáltatja, hal konzerváláshoz okvetlenül szükségünk van rá és a napraforgó amúgyis túlságosan igénybe veszi a talajt, kimeríti azt. A földi mogyoró föld fölött virágzik, de azután leviszi a virágot a föld alá és ott, lenn hozza meg termését. Meg akarjuk könnyíteni ezt a munkát a mogyorónak. Látja, itt már oly fajtát termeltünk ki, amely alig emelkedik a föld fölé és így hamarabb ássa be magát a földbe. No, persze azért a napraforgót sem hanyagoljuk el. De annyi a kártokozó féreg, a molylepke. Csak megtúrja a mag kergét és elszívja előlünk az olajat. Most, itt, látja ezt a növényt és ezt a magot itt, most hát oly új fajtájú napraforgót termeltünk ki, amelynek magpáncélja oly féreg-álló, hogy azt a moly át nem fúrhatja. Ezt bocsátjuk a nép rendelkezésére. Ez a mi ismert 4. számú napraforgónk. Különbözik szintén koránérő fajta. Jobb mint a 8-as számú. Az tetszetősebb, magasabb, de erősen kihasználja a földet...

Elsetálunk valami uborkafajtájú növény parcellája mellett. Nem tök, nem uborka. Ez a lufa, belőle készülnek a cipőtalp-betétek. „Egykori Bata-birtok Sztrumica?” — kérdezem és Rélya készségesen felel: Az. Csak itt nálunk, ő is reparatúrára szorul... Azután fűfajták parcellája elé érünk. Ez mint a földi mogyoró is Gucu agrónomus kísérlete. Arról van szó, hogy belterjes földművelésünk során talajunk egyre keményebb, tömörebb összetételű lesz, hiába lazítjuk azt fel, eke, kapa nem adja vissza annak egykori lazaságát, egykori göröngyös szerkezetét, amely tovább tartja meg a nedvességet is és jobban termő. Mért

volt egykoron láza a föld szerkezetére? Mert pusztá volt, csupa fű termett rajta. Ha pihenés-képen néhány éven át, csupán fűmagot vetünk a földbe, az újra visszanyeri szerkezetét és azután oly bő termést hoz, hogy az kipótolja a néhány évi pihenést, annál inkább, mert hiszen a fűpihenő javára szolgál az állat-tenyésztésnek és az istálló trágyázásnak is. Hát azt próbálják ki most, melyik fűfajta volna erre a célra legalkalmasabb.

Kiszlovcski mérnök veszi át a szót Rélyától. Míg Rélya fiatal, energikus telepi ember, Kiszlovcski elhagyta már ötvenedik életévét. Kék munkászubbonny van rajta, kis ideig ott áll a vetést végző munkáslányok között, akiknek munkáját egy a mezőgazdasági középiskolát most végzett lány vezeti, felügyelve a pontos munkára. A gyakorlat és a jegyzetek között nem szabad különbségnek mutatkozni.

— Most már könnyen dolgozunk, — mondja Kiszlovcski. 1945-ben még magam fogtam meg az ekeszarvát. Most már a felügyeletet sem kell, hogy magam végezzem, éppen két hónapja, hogy kijöttek hozzánk ezek a középiskolások. Hamarosan belefognak tanulni a munkába. Persze akad még kívánni való elegendő ma is. Vegyszerek, laboratóriumi eszközök. Ember sincs még elég. Kiszlovcskinak magának is van még vagy nyolc ezer apró parcellácskája. Mégis ma már van munkamegosztás. Talán néhány hozzáértő szakember is... Jugoszlávia legjobb intézete a miénk, — mondja és felragyog a szeme. Számos szövetségi feladattal is megbíznak bennünket.

Gucu és Kiszlovcski is folytatnak itt jarovizációs kísérleteket különböző gabonaneműekkel. Árpát, zabot, búkkönyt, búzát is jarovizálnak. Mert itt is arról van szó, hogy meg kell rövidíteni a természet túlhosszúra elnyúló magtermelés időszakát. Ősztől nyárig el kellene venni a magtermesztéstől is annak szezon-, idényszerű jellegét. Tavasztól nyárig éppen elegendő lenne. Különösen akkor, amikor kifagy az őszi vetés és tavaszra újra kell vetni és nincs arra alkalmas szemünk. Most például egy őszi-tavaszi búzafajtát sikerült kitermelniük. Dolgoznak egy téli búkköny fajtán is. Sok éve folytatják már ezt a munkát. A valamikor elvetett egyedek közül alig 10—20 él már, a többi kifagyott az évek során, de ezek olyan növényt adnak, amelyek kibírják a legzordabb telet is. A burgonya idejét is igyekeznek lerövidíteni. Előttünk zöldül teljes pompájában egy a nyáron, júniusban, júliusban ültetett fajta, amely most októberben fog beérni és magot adni. Mindezt persze úgy érik el, hogy vetés előtt csiráztatják már a növényeket, de nem ugyanazon feltételek alatt, mint ezt Liszenko tette. Mert nálunk mások a növénytermesztés feltételei. Erről is Guca beszél, aki Liszenko feltételei szerint is folytat kísérleteket, de módosítja is azokat, hogy megtalálja a legmegfelelőbb körülményeket.

Persze más kísérleteket is végeznek a gabonaneműekkel, különösen a búzával. Egy helyen kis parcellákban már kihajtott a selymesfüvű, világoszöld, szeptemberben vetett, búza, másutt alig üti át a gyöngyhajtás a föld kérgét, míg a harmadik ágyásban most folyik a vetés — és nem is az utolsó az idén. Mikor, mely időpontban vetett búza adja a legjobb termést, ez a kérdés, erre keresik a választ. Persze nem

egy falu, egész Vajdaság, az itteni kísérlet eredménye nem lehet elfogadandó szabály mindenütt. Éppen ezért van számos kísérleti állomása az intézetnek és ezért működik együtt az állami és szövetkezeti birtokokkal is...

Más helyen nyolc különböző vetemény aratása, szürete után vetik a búzát vagy kukoricát. Hol mily vetemény után hozza a búza, kukorica a legjobb minőségű és legnagyobb hozamot — az itt a kérdés. Kissé távolabb a trágyázás mennyiségét és minőségét próbálják ki meg az öntözés formáit, már a különböző talajminőségek, összetételek és éghajlatok szerint. Ezeket a kísérleteket az agrokémikus Koszanovics mérnök folytatja.

Vannak egész egyszerű dolgok, amelyek már előttünk is egészen természetesek, holott tudjuk, hogy hosszú évek eredményét képezik. Talán el sem hiszik, hogy nagy fejtörést okozhat az a kérdés is: mily távolságban álljanak egymástól pl. az egyes kukoricaszárak... Mert kísérletek igazolják, hogy itt is érvényes a létért folytatott harc törvénye: minél sűrűbb a vetés, annál gyilkosabb a harc és éppen emiatt, védekezésül az esetleges kiirtás ellen, több magot hoz a növény, persze a kukorica is, hogy megmaradjon, ki ne vesszen a fajtája... Viszont a túlsűrű vetés következménye lehet az is, hogy elvonja egyik növény a másik elől a napot. Megtalálni a két elv között a kellő vonalat, ez itt a kérdés és az eredményt csak hosszú esztendők munkája hozhatja meg.

Szemlélődés és beszélgetés közben érünk el egy kukoricaföld határára és rádöbbenünk a roppant különbségre. Mert a következő parcella egy magánparaszt gazdaság kukoricaföldje már. És a paraszt kévéje talán negyed része sincs az intézeti birtok kévéjének... Itt bizony sokkal több takarmány jut a jószágnak, mint ott a magángazdaságon...

Néhány táblán a heterózis különböző neveit próbálgatják. „Két-száz kilóval többet is ad a keresztezett, más növény porával végzett beporzás. Persze terv szerint kell ennek is történnie. Ezért iktatunk be magántáblákat az egyes kísérleti táblák közé. Mert... nagyon szerelmes természetű gabona ám a kukorica... „A szomszéd táblán különböző amerikai fajtákat próbálnak ki. Vékonycsutkájú, kövérszemű fajták ezek nyiszlelt száron: „Kevés táplálékot követel az ilyen növény és mégis fizet. Sovány földön is megterem” — magyaráz Rélya a kukoricafajták mestere az intézetben.

Zúg a fejem a sok látott-hallott dologtól. Lovaink vígan poroszkálnak velünk a város felé. Arra gondolok, hogy idestova meglesz Vajdaság új térképe, új térképei: Mert lesz külön búzatérképünk, kukoricatérképünk, gyapot térképünk... Tudni fogjuk, hol mit lehet gazdaságosan termelni és mily módon...

*

A vajdasági talaj összetételének kutatását végző pedológiai osztályt Neugebauer vezeti. Idősebb, magas, szikár férfi, akit eddigi tudományos munkássága már rég országos hírű pedológussá tett, akinek tudományos véleményét kikérik a szakdári tó körüli munkálatokkal kap-

csolatban is. Kikérték nemrég tanácsát a Kocsáne—Stipi mezőség öntözóműveinek megtervezése idején is. Neugebauer szerényen hallgatt, ha személyéről van szó s csak annyit mond: A tervbe vett gyakorlati feladatok megoldása közben igyekszem a vajdasági talaj összetételének ismeretét elméleti tudásunk fejlesztésére is felhasználni. De erről még ne írjon... még nincsenek kész eredményeim... még nem közölhetők eredményeim. De valami felvillan azért a szemé sarkában, ha legintimebb tudományos problémáira gondol vagy a vajdasági intézet jó hírére, az eddigi publikációkra.

A legfontosabb feladat persze Vajdaság pedológiai térképének elkészítése. Merf ahogy nem ismertük eléggé országrésünk növény- és állatvilágát, nem tudtuk azt sem, milyen itt helyenként a talaj összetétele és így azt sem lehetett tudományos pontossággal megállapítani, hova milyen növényi kultúrák valók, hol mily módon kellene esetleg megjavítani a talaj minőségét. A pedológiai térkép majdnem készen áll. Éppen most érkeztek be a végső eredmények a deliblati homokpuszta összetételéről. Már csupán a Fruska Góra és a Verseci hegység magasabb régióinak összetételén dolgoznak a tudományos csoportok, expedíciók a helyszínen, de ezek is elkészülnek december végére munkájukkal. És akkor eltűnnek az utolsó fehér foltok is Vajdaság térképéről, amely ott függ a falon és furcsán hat különböző egymásbafonódó színes vonalaival, síkjaival.

A térkép persze csupán a kiinduló pont. Az a kezdet, amely nélkül nincs haladás, amelyet olyan fontosnak tartott az intézet, hogy még 1945-ben hozzáfogott és már kutatta Vajdaság talajának milyenségét, amikor Szerémségben még dörögtek az ágyúk... Még egy évi munkára szorul persze a térkép. Bizonyos javításokra szorul az még bizonyára, bizonyos ellenőrző munkára. És akkor közzé lehet tenni, mint egy tudományos csoport 5—6 évi munkájának eredményét.

Érdekes látványt nyújt a térkép. Amint éghajlata sem egységes Vajdaságnak, nem egységes itt a talaj-összetétel sem. És nem is véges-végig humus a vajdasági híres fekete termőföld. Vannak homokos területek és vannak sós-szikes területek is. Talán az északi Banaát nagy összefüggő szikes és „réti-feketeföld” területei adják fel a legtöbb kérdést. Gipsz és mész javíthatják fel a szajáni, kishegyesi, más északbanáti és tiszaí vidék talaját. Az intézet csupán tanáccsal szolgálhat. Cse-larevó már megfogadta és jó termőfölddé tette talaját. De talán az egykori északbanáti kamilla-termesztés is sokat lendíthet az ügyön. Jól megterem a szikes és van oly jövedelmező, mint a búza. Persze alapos szervezettel, szárító-telepeket követel meg ez is. De azután fizet a kamilla, kiváltképen, ha háromszori szántás és trágyázás után vetik. Ám szereti a szikes földet a rizs is és a pedológiai osztály véleményezése alapján vetik a rizsát Vajdaság-szerte Knezsevácson vagy Kleken, Bacsán vagy Petrovo Szelón. A hálnak sem árt a bizonyos összetételű szikes meder, már pedig a szik nem engedi át a halastó vizét és ez fontos követelmény.

A szikes sókat az egykori és mai talajvizek, vadvizek mossák ki a talajból, különösen olyankor, ha erősen emelkedik vízállásuk és a fel-

színen elpárologva, a talajon hagyják sójukat. A vajdasági talajvizek számos helyen „rosszindulatúak”, kissé sós ízűek és ez megárthat a veteményeknek. Éppen ezért meg kell akadályozni, hogy ezek a vizek a földművelési felső rétegig eljussanak, pedig a hajszálcsovesség emeli a víz szintjét. Újból az ember harca ez a természettel. Fontos például a kérdés a Duna—Tisza—Duna csatorna ásatásával kapcsolatban. Mert itt leásnak a mélybe és közelebb hozzák a talajvizet is a felszínhez. Felszínre hozzák a talajvizet, amelyet pedig vissza kell szorítanunk a mélybe, a kísérletek és megfigyelések szerint vagy két méter mélységre. Helyenként valószínűleg betónréteggel fogják elzárni a medret a talajvizek elől, erdősítés, erdős sáv is csökkenti a vízfelfrös veszélyét és elvezethetik a feltörő vizeket mellécsatornák ásása útján is.

Ma számos ily hajszálcsovességi, vízátgengedési kísérlet folyik különböző talajokon, különösen ott, ahol a csatorna fog húzódni. Vannak azután ellenkező irányú kísérletek is. Mennyi és mily vizet bírnak el a különböző összetételű talajok Vajdaságban. Ilyen irányú kísérletek folynak Szrbobránban is, ahol ily célú nagyobb kísérleti birtoka van az intézetnek, hogy előre megállapíthassák, hogy a csatorna által öntözött területeken az egyes kultúrák milyen adagolással kívánják meg a vizet. Csókán, Volosínovón másutt is vannak ilyen kísérleti állomások. A különböző talajok más és más minőségű, arányú és adagolású trágyázást igényelnek. Erre vonatkozólag is meg kell minden esetben hallgatni a pedológiai osztály véleményét...

*

A pedológiai osztály közvetlen közelében, Neugebauer, Vig és mások helyiségei mellett dolgozik a vegyészeti, agrokémiai osztály. A hatalmas termekben furcsa formájú üvegek, gumicsövek, kékes gázlángok és gépezetek légkörében Szláni fogad. Munkásnak vélnéd, ahogy ott foglalatoskodik a különös illatú ózon és vegyszerek, kísérletek levégőjében, kopottasan, borostásan, szemére húzott micisapkjában, szájába szorított pipával. Talán hatvan éves lehet, de naponta délután is bejár a laboratóriumba, holott a délelőtti munkaidő maga is más, korabeli embert, alaposan ki tudna fárasztani. Szláni fáradhatatlan, Szláni tudós, Szlániban belső tüzek égnek; ezek hajtják egyre előre. Elvégzi a tervben kijelölt munkáját, de jut ráérő ideje külön tudományos problémáira is, holott sokszor félbeszakítják a szomszéd intézetek vegyészei, hogy segítsen bizonyos problémáik megoldásában vagy a horgosi birtok küldi be a különböző fajtájú paprikákat vegyelemzés céljára. Szlániak mindenre jut ideje. Talán rosszul is teszi. Talán helyesebb volna részéről, ha ezekre a munkálatokra érettségizett fiatalokat igényelne és tanítana be a mezőgazdasági iskolából és a maga drága idejét csupán a tudományos cél szolgálatába állítaná... Kissé szófukar ember Szláni, de a kémilöcsövek és mikroszkópikus metszetek világában — virág van azért az asztalán.

Szláni vegyészeti munkatársa a pedológusoknak és sok problémája közös azért a talajkutatók problémáival. A talaj, a vadvizek minőségét vegyi elemzésnek veti alá* akár az állami és szövetkezeti birtokokról beküldött termékeket is, amelyeknek minőségét vegyileg ellenőrzi.

Úgyanígy ellenőrzi az öntözésre szolgáló vizek minőségét és hatását is a növényzetre. Egyelőre a cél még mennyiségi: a hozamot kell emelni. A minőség feljavítása még későbbi feladat lesz.

Persze foglalkozik Szláni más problémákkal is. Így a kender-áztatás idejét igyekszik lerövidíteni. Eddig a kendert csupán biológiai módon áztatták, már úgy, ahogy az a paraszti, kezdetleges termelés folyamán kialakult. Az ily természetű, vízben törtéző, áztatás 5—10 napot is vett igénybe. Viszont a tudományos alapon álló vegyi „áztatás” csupán 2—3 óra hosszat tart. Ez az „áztatás” felel meg a mai ipari-vegyészeti korszaknak, a termelés fokozásának, a termelő erők fejlesztésének.

Másik munkájának alapja és nyersanyaga is a kender. A kender „colonizációján” dolgozik, népszerűen: gyapottá igyekszik változtatni a kendert. Kis vattacsomó fekszik az asztalon. Rámutat: Még kezdetleges, még nem értem célt. Ezt mondja, habár én mindeddig szentül meg voltam győződve róla, hogy gyapotcsomó fekszik előttem az asztalon. Arról van szó, hogy a kenderszálak kemények, mert vagy tíz fonál egye-sül egy vastagabb, merevebb fonállá egy bizonyos anyag keretében. Ezt a főlősleges anyagot kell csupán eltávolítani és ezáltal felszabadítani az egyes szálakat, hogy szabadon, rugalmasan és puhán, tiszszerte vékonyabban mozoghassanak, élhessenek és simulhassanak be a szőt-tesbe. Persze a vegyszerek, amelyek leszedik ezt az anyagot a szálak-ról, megtámadják egyúttal magukat a gyöngye szálakat is. A főlősleges anyagot úgy távolítani el, hogy ezáltal maguk a szálacsokkák meg ne sér-üljenek — ez a feladat. És Szláni alaposan megközelítette már a problé- ma nyitját, habár nem is szívesen beszél eredményeiről. Míg egyrészt a gyapotot alkalmazza az intézet éghajlatunkhoz, másrészt a nálunk otthonos kenderrel igyekszik azt helyettesíteni. Annyi bizonyos, hogy a kender minősége nem marad majd a gyapot minősége alatt, míg elő- állítási költségei csökkenni fognak. Szláni a gyanták vegyi úton való előállításának módjával is foglalkozik, de erről a kérdésről egyáltalán nem kíván nyilatkozni és újra mély hallgatásba burkolózik — mint egy- oldalú beszélgetésünk elején is...

Koszánovics mérnök a műtrágya adagolásának kérdését próbálja kísérleti úton megoldani. A Római Sáncok közelében levő kísérleti bir- tokon is rábukkantunk kísérleti parcelláira. De folytat ilyenmő kísérletek- ket a horgosi homokon, Moravicán, Szombor környékén és Hajducsicán is. Szrbobránban öntözött területen kísérletezik oly növények alá való trágyázási adagolással amelyek megkívánják az öntözést, Csókán búza és kukorica alá folytat trágya-adagolási kísérleteket.

Persze az intézeti feladat-körön kívül, tervenkívül, más problémák is érdeklik. Jelenleg a cukorrépa hozamát próbálja megnövelni olymó- don, hogy gipszsel vegyíti, „porozza be” annak magját. Még csupán egy éve kísérletezik ezzel. Eddigi eredménye kielégítő. Természetesen végleges eredményre csupán 3—4 évi kísérletezés után számíthatunk.

*

A jarovizáción és talajszerkezet-lazításgn dolgozó Gucu fiatal, ma- gabiztos agrónomus. A magellenőrző osztály vezetője. Felelősségteljes

munkával van megbízva. Arról van ugyanis szó, hogy az állami és szövetkezeti birtokok csak oly magvakat használhatnak, amelyeknek kifogástalanságát az intézet írásban is szavatolja. Ipari növényeket, lucernát s egynéhány más növényt a magán gazdaságok sem termeszthetnek másképp, csupán ily szavatolt tisztaságú magról. Természetesen — vidéke válogatja: talajminőség és egyéb tulajdonságok szerint Vajdaságot körzetekre osztják fel és körzetenként más és más mag felel meg. Ez az osztály is ad fel problémát seregestül. Így, egyebek között, szinte még lehet megkülönböztetni egymástól a káposzta és a repce magvát: ez a munka megkívánja az új, biztos módszer kidolgozását. Fontos kérdés az is, mily hőmérséklet mellett és mily nedvességi fokon kell csíráztatni az egyes növényeket, hogy megnöveljük a hozamot. Új tudományág van éppen kifejlődőben, amelynek feladata az volna, hogy megállapítsa a későbbi növény hasznos tulajdonságait már a magból, a mag sajátosságai alapján... Mindezek a kérdések még válaszra várnak, de a mag-ellenőrző osztály több mint egy éve hozzáfogott a kísérletezésekhez ezen a téren is. A talaj-lazítási kísérleteken kívül a fiatal mérnök erdősávok létesítésének gondolatával is foglalkozik. Arról van ugyanis szó, hogy Vajdaság is eléggé száraz és szikes tájék. A víz itt igen megbecsült anyag. Már pedig a szelek szárítják a talajt, megvonják attól a minimális nedvességet is. Ezért volna szükség helyenként oly keskeny erdősávra, amely megvédené a vidék növényzetét a káros, szárító szélről...

*

Szlávnics Zsivkó az intézet botanikusa. Gyorsmozgású, élénkszávú, amolyan szervező ember, aki azonban amellettt rendelkezik az igazi tudós kvalitásaival is. Nemrégiben a vajdasági, különösen a tiszamenti, szikes földek növényzetét tanulmányozta és eredményeit nyilvánosságra is hozta füzetében. Most éppen a szerémségi erdőségek növényzetének tanulmányozásával foglalkozik és új könyvét készíti elő erről a kérdésről. Azért közben talál magának időt arra is, hogy művészeti kérdések fölött gondolkozzék el és nagyon alapos vitákat folytat a helybeli írók tevékenységéről is.

1914 óta senki sem foglalkozott Vajdaság növényvilágával. Az állatvilág még ma sem talált tudományos kutatóra. A növények tanulmányozásának kérdésével éppen Szlávnicsnak sikerült érdeklődést keltetni és ma már egynéhány botanikus hozzáfogott Szlávnics vezetése alatt egyes körzetek növényvilágának kutatásához.

Maga Szlávnics a szikes talaj, az erdőségek növényzete és a különböző, gyomnövények életével, fiziológiájával foglalkozik.

Éppen most akadt a vezetése alatt működő Betyárevics Jelena a szerémségi, karlócai mocsarakban oly, itt még ismeretlen, békalencse fajtára, amely valószínűleg szintén arra mutat, hogy a földközi-tengeri növényzet észak felé vándorlásában már szinte Bácska határára érkezett. Ugyanez áll a balkáni növényvilágra is. Talán a balkáni madárvilágra is vonatkozik ez, legalább is a török gerlőce már évek óta itt tartózkodik körünkben. Viszont meg lehet állapítani azt is, hogy a pannóniai, közép-európai növényvilág dél felé való vándorlása közben szintén eljutott már Szerémségbe.

A botanizálásnak van persze gyakorlati oldala is. Nem csupán arról van szó, hogy megismerkedjünk Vajdaságunk flórájával és megállapítsuk a növények terjedésének irányát, de arról is, és talán nem is utolsósorban, hogy ezeket az ismereteket hasznosítani lehet gazdasági, mezőgazdasági termelésünk során. Így például, az aki ismeri a szikes vidékek növényzetét — a növényzetről tud következtetni a talaj szikességére. Aki ismeri a gyomnövények életét, az fel tudja venni ellenük a harcot. Aki ismeri az erdők, a fák életét, a fák biológiáját, az tudását fel tudja használni többek között arra is, hogy befásítsa éppen a szikes földeket és itt létesítsen esetleg védelmező erdősávokat.

Egy jellemző apróság ebből a munkából: Növénykutatás közben Szlávnic Szerémségben „magyar tölgyre” akadt, amelyről eddig nem tudták, hogy itt is található. Viszont tudott dolog róla, hogy szikes földön terem meg. Ebből következtetett Szlávnic arra, hogy Szerémségben is van szik. Erdőszakértővel és pedológussal együtt szállt ki újlag a terepre és megállapították azt is, hogy a fa igen jó minőségű, hogy valószínűleg volt valamikor belőle másutt is Vajdaságban, mielőtt itt kiirtották volna az erdőket, és hogy nagyon megfelel szikes erdők létesítésére. Már most az idén átültetik a szerémségi „magyar tölgy” makkját a kísérleti birtokra és néhány év múlva hozzá lehet fogni az erdősítéshez.

*

Az intézet igazgatója, Sztojkovics Lázár mérnök, aki talán megkezdte itt ezen a tájon a növény-szelekciókat, de most erre nem igen van alkalma. Biztos, talán kissé világfias fellépéssel fogad és fog hozzá az intézet munkájának megmagyarázásához. Élénkszávú, gyorsmozdulatú férfi, a szüfelfelt szervező benyomását teszi az emberre, aki a népet, a földművest is belekapcsolja a kutató munkába, hiszen, mint mondja, Liszenkó is úgy jött rá a jarovizáció eszméjére, hogy az apjától, a paraszttól, látta először, hogy kicsírázott búzát is elvet.

Az intézet első feladata volna, mondja, hogy megszüntesse a nagy farkaságot a vetőmagok körül, ami eddig uralkodott Vajdaságban. Meg kell állapítani, mely fajtától mekkora hozamra számíthatunk az egyes körzetekben és azután ezt a legalkalmasabb fajtát kell csupán természeteni. Ezzel természetesen nem elégedhetünk meg: jobb és egyre jobb fajtákat kell kitermelnünk. Ebben a munkában kapcsolatot kell teremtenünk a tereppel, a birtokokkal is, hiszen tőlük kapjuk a kérdéseket, problémákat is, de ennek ellenére nem lehet arról szó, hogy a terep mögött kullogjunk. Nekünk előre kell látnunk a terepen csak később felmerülő bajokat, nehézségeket, problémákat is, hogy mire azok csakugyan felvetődnek, addigra már meg tudjuk adni a feleletet. Itt van például a csatorna esete. Ezzel kapcsolatban igen sok megoldandó probléma merül fel. Mi már ma tanulmányozzuk ezeket a kérdéseket a csatorna környékéhez hasonló terepeken.

Mindehhez első sorban is Vajdaság pedológiai, éghajlati, növényzeti térképére van szükségünk. Az éghajlati viszonyokat, akár a talaj összetételét is már elég alaposan ismerjük. Először a meglevő adatokat rendeztük, azután a húsz meteorológiai állomásunkon újabb adatok

gyűjtéséhez és tanulmányozásához fogtunk. Vajdaság éghajlata nem egységes és éppen a különböző éghajlatú vidékek az alapja a körzetbeosztásnak.

Laboratóriumi munka is számos helyen folyik, nem csupán itt a központi intézetben. Ily laboratóriumokat segítünk szervezni másutt is az egész ország területén. Éppen az idén rendeztünk tanfolyamot itt részükre, amelyre az egész országból érkeztek résztvevők. A vidéki laboratóriumok közvetítik az intézeti munkát és kapcsolják a terepei, a birtokokkal, a gyakorlattal. Vannak azután kísérleti birtokai az intézetnek 7 helyen és újabban a kamendini nagy állami birtok, amely 2300 hold terjedelmű, az intézet újonnan alapítandó osztályának, az állattenyésztő osztálynak, lesz kísérleti telepe.

Elhallgat. Mosoly villan fel szemében. Tünődik még valamin, aztán csupán annyit mond: Nemsokára nagy dolog szervezéséhez fogunk. Eddig még csupán álom az, ami bennem él, de remélem, hogy hamarosan valósággá válik. Akkor majd — folytatjuk a mai beszélgetést. Arról van szó, hogy Vajdaság egy részét teljesen újjá teremtjük, teljesen átalakítjuk. De ezt még ne említse meg cikkében...

Lőrinc Péter

„Üzen a föld“

Ötvennégy verset gyűjtött kötetbe Csépe Imre, könyvét azonban mégsem vesszük a kíváncsi izgalommal a kezünkbe, ahogyan általában az első verseskönyveket szokás. A költő nem ezzel a könyvével tűnt föl. Régebben jelentkezett ő már, tíz egynéhány évvel ezelőtt, körülbelül abban az időben, amikor a pesti irodalmi szalonokban egy másik »földszagú« költő, Sértő Kálmán ejtette ámulatba »eredetiségével, paraszti őseréjével« a csődbejutott polgári irodalom »áfárjait. Akkortájt, amikor Mári szolgáló képeiből kiállítás rendeztek és szakállas műtisztek a jámbor szakácsnő színes kotyvalékait a finác Rousseau alkotásaihoz hasonlították. Akkoriban, amikor József Attila örült kétségbeeséssel küzdött a mindennapi kenyérért s amikor Derkó Gyula ezzel a küzdelemmel már fölhagyott. A dekadens művészet végállomása a primitívség s így az »őstehetéseket« egyforma lelkesedéssel ölelték keblükre a dekadensek és a szabódezsős parasztromantika hívei is. Hogy ennek az ölelésnek halálos szorítása volt, az természetes.

Csépe Imrét szerény körünkben annakidején mérsékeltbb lelkesedés fogadta, felfedezése nem volt hangos, s ha mint kivételes jelenséget valahol talán túlzottan megcsodálták, úgy az az irodalmi élet körén kívül történhetett. A felfedezett »őstehetség« magát-mutogató szenvedélye belőle sem hiányzott, ő sem győzött csodálkozni azon a csodán, ami vele, egyszerű parasztleánnyal történt, hogy szavakat rakott egymás mellé s azok csilingelni kezdtek, majd úgy szóltak, mint a kürt vagy andalítóan áradtak, mint az esteli harangszó. De az ő sorsa sem akkor dőlt el, amikor verseket kezdett írni, hanem amikor fölfedezték. S ha kincseivel annakidején nem Verbászra gyalogol Kishegyesről, hanem Pestre, bizonyára lármás karriért esínált volna, de hogy eltűnt volna, mint a tisztavirág, az is bizonyos.

Azt hiszem ez az ötvennégy vers Csépe kötetében, munkásságának csak egy töredékét jelenti. Ennél ő sokkal több verset írt. Lehet, hogy bizonyos szempontból — kevesebb ellentmondással — egységesebb képet ad költészetéről ez a gyűjtemény, öntudatosodását is jobban érzékelteti talán, formáló ereje is egyenletesebb, de az én fülemben mégsem ezek a versek csengnek vissza. Mintha az a fegyelmetlen, csapongó Csépe, versének kócos seregével, melyeket ott szavalt el helyben, ahol éppen összeakadt véle az ember az elmúlt évtized alatt: mondom, mintha az a Csépe őszintébb, melegebb, gazdagabb egyéniség lett volna, mint ennek a kötetnek a szerzője. Pedig könyvében egy komolynak, öntudatosnak látszó költővel ismerkedünk meg, aki mint maga mondja: »egy eljövendő új világnak« tisztuló képét hordja magában. Erre figyelmeztet az előszó is, noha előbb megemlíti a »földszagot« és megállapítja, hogy a költőnek »színes, szivárványos lelke van... s éppen ezt a lelket tudja legszínompásabban bemutatni.«

Hagyjuk egyelőre a költő szivárványos lelkét és nézzük meg miért tűnik erőltetettnek, mesterkéltnek és összehasonlíthatatlanul gyengébb költőnek ezekben a közösséget éneklő verseiben, mint a régiekben. Mert, sajnos, így van. Csépe új verseiben a közösségi téma: a traktor, a gyár, a szövetkezet, a tömegek munkahelyének jelentősége, az új ember alakja, mintha nem ment volna át azon a belső izzáson, mely a dolgokat és jelenségeket élménnyé teszi. Az új világ építéséről szóló versei a legkevésbé hitelesek, a legkevésbé meggyőzőek.

A szocialista költészet tartalmát nem a jelszavak ismétlése adja, nem a programmszerű szándék, még az sem, hogy a dolgok jelenvalóságát, a tényeket ismerteti, hanem a meggyőződés, a hit megnyilvánulása olyan tisztán és olyan erővel, ami csak költőknél lehetséges. A tények ismertetése, megállapítása talán a prózaíróknak elég, a költőknek azonban külön törvényei vannak s szerepe, küldetése is merőben más. A mesterkélttség, az erőltettség még a Csépénél jelentősebb költőknél is kisiklást okoz. Nála meg egyenesen felmerül a kérdés: szociális öntudatával van baj vagy költői erejével?

Csépe Imre verseiben nem az új embert, az új világot ünnepli, hanem önmagát. Nem szivárványos lelkét, — ezer szerencsét! — hanem testének hatalmas erejét. Izmai feszülését élvezzi, szilaj természetét, gyakran látja magát gőzölgő testtel a napsugárban, olykor pedig egyenesen bikának hiszi magát.

A kötet első versében, melynek Harc az árral a címe, úgy birkózik a sorsal, mint Ady a dísznöféjú nagyúrral. Herkulesi erejével szembe úszik az árral s látomásában olyan, mint egy ó-görög isten, nem törődik az asszonyokkal, akik virággal dobálják, csak harcol tovább. A látomás ünnepélyes színekben jelentkezik, de rajza még homályos: a fiatal Csépe — 1937-ben írta ezt a verset — a költői pátosz méredékén gyakran még prózai sorokkal segíti át magát, mégis dinamikus a vers, zenéje van, magával sodró ereje. Következő verse, a Hetedes, egy évvel később íródott. Egyetlen keserű kiáltás a vers és így szól:

Hej, bajos annak az embernek,
Ki kukoricát hetedén kapál;
Tarisznyáját nem másszá hangya,
Mert pipacsot vacsorál.

Ebben a strófában csaknem maradéktalanul kifejezésre jut a részes földmunkás nehéz sorsa a régi világban, s a hetyke »hej« szócskában még csendes lázadása is. De a költő keveselte versnek ezt a négy sort és még öt szakaszban magyarázza, hogy hát miért is bajos a szegényember dolga. Itt aztán ismét bebizonyosodik, mennyire elsikkadnak a legemberibb dolgok, mennyire elszürkül a legszebb mondanivaló egy rossz versben:

Nem szól, csak szötyörög,
Mint rozsdás kapája a rögön;
Újat venne, hogy vágjon,
De nem futja béréből.

Nem szól, inkább hallgat,
Csak belül káromkodik;
S előre fél az ősztől,
Hogy mennyi jut a törésből.

Nem elég tehát a szándék valaminek a kifejezésére, nem elég a téma, a környezet ismerete. Költő legyen, aki írta s aztán hitele lesz a versnek.

A kötet legszebb, legbiztosabban összetartott darabja az Őszi táj. Csupán az ember alakja hiányzik belőle, hogy megteljen étellel. Pedig még csak szimbólum sincs benne, amit Csépe egyébként nagyon szeret alkalmazni; nem is vizi-onál, nyugodt szavakkal, egyenletes költői lélekzetvétellel adja a táj reális rajzát, de olyan biztos fölényrel, hogy Juhász Gyula tápéi verseire emlékezünk:

Komoly a menny, búsul a táj,
Szár az őszi jár az ég peremén;
Sárga festékbe mártott napsugár
Pepecsel a fák dércsipe levelén.

Ó, mi lett volna Csépéből, ha megtarthatta volna ezt a szép férfias hangot, s ha a földmunkásokkal, szegényekkel érző emberi rokonszenvét ezzel a kiegyensúlyozott nyugalommal mondhatta volna el, ha megfedkezett volna róla, hogy tőle mást várnak, mint a »városi« költőtől s lemondott volna az eredetieskedésről,

melyben oly szánalmasan gyermektegy, ha elhagyta volna a túlzottan keresett zsiros, csöpögő naturalizmust? Vagy ha ezt az egyszerű és természetes emberi magatartását az indulat kénköves tüzebe vitte volna, hogy gyújtson, robbantson, lázítson... ne szavakkal, hanem hittel, szenvedéllyel és költői erővel.

Hullámhegy és hullámvölgy jellemzi Csépe Imre költői munkásságát ebben a kötetben. Az Őszi tájon kívül alig van egy-két művészi szempontból egységes verse. Ugyanakkor azonban gyönyörű sorokra bukkanunk egészen váratlanul és meglepetésszerűen, mintegy kedves, engesztelő ajándékképpen. A Pusztai rózsza életének giccses, szentimentális leírása után például ilyen felejthetetlenül szép befejező strófára:

Csak a nyári felhők siratták bömbölve,
S a csillagok törölgették ködkendőkbe
Szemüket. Sirja fölé a tövisek
Hajtották le búsan, szúrós fejüket.

A kozmikus jelenségek Csépénél emberi melegséggel telnek meg, a föld, az ég, a nap, a hold megszemélyesednek költészetében és külön életet élnek. Talán még nem eléggé elrendezett a Csépe Imre világa. viziós anyagát talán még nem tudja megfelelő módon felosztani s ezzel magyarázható, hogy kifulladt, hogy a nagyszerű sorokat, a pompás hasonlatokat gyatra döccenések követik. S ez bizonyára azért van így, mert a költő kevesli az eredményt s a hangulatok salakját is verssé akarja préselni. Vagy azért, mert hangoltság híján, pusztán elhatározásból szánja magát olykor a versírásra. A szándék azonban nem szül remekműveket; az igazi művészi alkotás szinte a véletlen műve.

De hadd idézzem még egyik versének szép szakaszát, mely bizonyosság amellett, hogyha zavaros, kiegyensúlyozatlan, nyers erővel van is dolgunk Csépe esetében, de semmiesetre közepes, költői egyéniséggel.

Kotyog az éj, mint fekete kotlós,
Tollai hullnak szerteszéjjel.
Apró csillagok bújnak ki alóla,
S pihfelhők játszanak a széllel.

Költőt nem lehet tanítani, mert mint Ady mondotta: az erdő megcsinálja magát, — vagy fejsze alá kerül. Felesleges hát Csépének is a versírás mikéntjére tanácsot adni, költői példaképet állítani eléje. Ha vállalta a sorsot, a kockázatot is vállalnia kell. Bízást veheti biztatásnak a tényt, hogy nincsen egyedül, hogy érvényesülésért nem kell küzdenie, mert most már nem olyan mostoha ez a táj a költőhöz, mint azelőtt. Emellett szól a gondoskodás róla, verseinek kiadása is. Meg kell találnia magát a falujában, régi környezetében, öntudatának erősebb talajba kell fogódznia s akkor költői világa is kiteljesedik majd, biztosan, egyenletesen meríthet belőle s verseiben a bácskai táj is zártabb, tömörebb kompozícióban áll majd, levegője is sűrűbb lesz, olyan, mint ebben a három remek sorában, melyet végezetül és reménykedő búcsúval idézünk tőle:

Alszik a ház, az ól, a táj,
Nesztelen suhan a sejtelem,
A mindenségbe dagad a szívem...

Herceg János

S Z E M L E

FIATAL ZENEMŰVÉSZEINK KÜLFÖLDI SIKEREI

Egy évtized óta Genfben minden évben megrendezik a fiatal zene-tehetségek versenyét. A genfi találkozó a nemzetközi zeneélet egyik legjelentősebb eseményévé fejlődött és az idén hazánk is kiküldte négy fiatal művészt: Skarka Vlasztimirt, Martínisz Dragicát, Dorner Mirkót és Ruzsdják Vladimirt.

A versenyre a világ minden részéből több száz ifjú művész érkezett és így már csak technikailag is komoly feladat volt akár csak a jury figyelmét is felkelteni. A verseny három részből állott: selejtezőből, fellépésből és a díszhangversenyből. A jugoszláv művészek méltóan képviselték zenekultúránkat és kiváló eredményeket értek el.

Az első díjakat nem osztották ki. A második díjjal kitüntetett énekesek listáján az első két helyezett Martínisz és Ruzsdják lett, Dorner Mirko a fiatal csellóművész pedig megszerezte a csellisták között kiosztott egyetlen második díjat.

A versenyek befejezte után a kitüntetett fiatal művészek a svájci szimfonikus zenekar díszhangversenyén léptek fel Ernest Arnetet, neves karmester és zeneszerző vezényletével. A nagy találkozó után fiatal művészeink Bernben, a fővárosban egy hangversenyen is felléptek, amit követségünk rendezett.

Nem érdektelen ez alkalommal egy pillantást vetnünk a nyugati zenevilág »életformájára«. Svájc, de különösen Genf, ilyenkor a turisztika »nagy idényében« él. Természetesen ezt a jelentős versenyt turisztikai csaleteknék is felhasználták és nem csak művészek és zenebarátok jöttek el a hangversenyre, de az anyagiak iránt nagyszerű érdeklődéssel rendelkező svájci szállodások a világ pénzeszsákjait is

odacsődítették. Megjelentek az impresszáriók is. A mi művészeinket is különféle ajánlatokkal halmozták el és igen csodálkoztak, amikor leintették ajánlataikat és kijelentették, hogy továbbra is hazájukban kívánnak fellépni.

Meg kell említeni, hogy a pályázó művészek mind a maguk zsebére voltak kénytelenek utazni, csak a mi művészeink képeztek kivételt, akik állami támogatással érkeztek a versenyre. A kapitalista országokból érkező szegény művészek ezért súlyos helyzetbe kerültek, mert ilyenkor a gazdag külföldiek látogatása miatt felszöktek a tartózkodási költségek, és sok művésznek nem futotta a pénze.

MŰVÉSZLÁTOGATÁSOK AZ AUTÓÚTON

A több száz kilométer hosszában nyújtózó Testvériség-Egység autóút mentén komoly és kiterjedt kultúrunka folyik. Az ifjú építők kultúrelétét nagyban felélénkítette a művészegyüttesek látogatása, mert minden népköztársaságunk elküldte művészeit. Eddig 37 művészegyüttes látogatta meg az autóút dolgozóit és 400-nál több előadást tartottak. Augusztusig Szerbiából 7, Horvátországból 11, Szlovéniából 8, Makedóniából 6, Crna Gorából 4 és Bosznia-Hercegovinából 1 művészársulat látogatott el hozzájuk. A munkálatok befejeztéig további harminc együttes látogatását várják.

ÚJ LENGYEL FILMEK

Varsóban egy új művészfilmet felvételeznek. A forgatókönyvet Vanda Jakubovszka írta »Varsói Robinzon« címmel. A film a lerombolt Varsó háborús életét tárgyalja. Ezenkívül 17 rövid kultúrfilmre készülődnek, amelyek elsősorban a falu lakosságának szánták.

SZINMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS BUDAPESTEN

A budapesti szépművészeti múzeumban kiállítás keretében bemutatják a színház fejlődését a XV. századtól napjainkig. Rengeteg rajz, metszet, különféle nyomat és kép mutatja be a középkori és modern színpadot, a díszleteket, öltözékeket, a színház életét stb. A kiállítás anyagában Watteau, Delacroix és Daumier festő-óriások művei is szerepelnek.

BERNARD SHAW MONOGRÁFIA

Londonban a könyvpiacra nemrégiben egy új monográfia jelent meg Bernard Shaw, a kiváló angol regény- és színműíróról. A monográfia írója M. Colborough rengeteg adatot gyűjtött egybe Shaw életéről és művészi munkásságáról. A könyv ezenkívül nagyszámú fényképet is közöl, valamint az írók nyilatkozatát Shawról és bírálatokat 57 színművéről. A könyvből megtudjuk, hogy a még mindig tevékeny író, most 93 éves korában, új színdarabon dolgozik.

A SZLOVÉN FŐVÁROSBAN ÚJ SZÍNHÁZ NYILIK

Lyublyanában a színházlátogatók száma a háború előttinek kétszeresére emelkedett: 132,380 látogatója volt tavaly a lyublyanai Nemzeti Színháznak. Az eddigi színház és opera kevésnek bizonyult, ezért a városi népbizottság elhatározta a Városi Színház megnyitását.

A város közoktatás- és művészetügyi bizottsága pályázatot hirdetett 17 színész és 8 színésznő felvételére. Szlovénia területéről 130 jelentkező pályázta meg az állásokat és a felvételi próbák most folynak. A jelentkezők nagy száma örvendetesen bizonyítja, hogy a színművészet iránt nagy az érdeklődés és bizonyítja egyben, hogy a szlovén vidéken is komoly és nagyarányú a műkedvelő színjátszás, mert a jelentkezők többsége vidéki műkedvelő.

Az újonnan alakuló fiatal együttes komoly előkészület után kezd meg működését. (Mindenekelőtt háromhavi közös tanfolyamon vesznek részt, ahol tanáraik színi életünk legjobb szakemberei lesznek.)

LENGYEL NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS VARSÓBAN

A varsói technikai főiskola termében megnyílt a lengyel népművészeti és iparművészeti kiállítás. Vagy 500 kiállított tárgy szemlélteti a lengyel népművészet fejlődését. A krakói parasztfestményektől a finom lengyel porcellánokig és a bjalisztoki szőnyegektől a finom sléziai csipkéig, hímzéseikig, művészi népviseletig fametszetekig stb. a kiállítás felölelte a lengyel művészet több századát.

ELŐKÉSZÜLETEK AZ ÚJ SZINI- — IDÉNYRE SZÓFIÁBAN

A bolgár Nemzeti Színház új bemutatókra készülődik. Elsőnek A. Gulyaska bolgár író »A kormányznak tett ígéretek« című darabja kerül színpadra. A bemutatásra kerülő új darabok között van Vszevolod Ivánov szovjet író »Páncélvonat« drámája is.

FILMKOCKÁKON FELELEVENITIK NÁCI-NÉMETORSZÁGOT

Hitler volt kedveltje, több német propagandafilm rendezője a »hosszúhajú szőke démon« Leni Rifenstahl átköltözött Amerikába. Most filmet készít a kimúlt Harmadik Birodalom »aranykoráról« és ugyancsak kimúlt fűhrerjéről. Címe után ítélve a film valami önéletrajzféle lesz, mert Leni amerikai gazdája »Amikor még Lenchen voltam« címmel tisztelték meg készülő fasiszta propaganda filmjüket.

VÁLSÁGBAN AZ ALOMGYAR

Az amerikai sajtóból értesülünk, hogy a filmvállalatok több studiojukat bezárták és nagyszámú alkalmazottat elbocsátottak. A »Wall-street Journal« ismerteti, hogy a »XX Century Fox« 25 százalékkal csökkentette alkalmazottai számát, az »Universal« 30 míg az »RKO« alkalmazottainak 75 százalékát tette az utcára.

A FASISZTA KÖNYVEK MARADNAK!

Az osztrák szövetségi tanács nemrégiben egy határozatjavaslatról vitázott. A határozat kimondta volna, hogy a forgalomból ki kell vonni a fasiszta könyveket. A kormánypárt

képviselője azonban megvédte a fasiszta könyveket, mert, amint mondta ez az eljárás »veszélyes és szükség-telenül megterhelné a közigazgatási gépezetet« valamint hogy »a fasiszta könyvek kivonása helyrehozhatatlan károkat okozna a könyvtáraknak«. A szövetségi tanács elfogadta a kormány emberének indokolását és a faszizmus barátai ezentúl is beszerezhetik majd kedvenc olvasmányaikat.

SOSTAKOVICS ÚJ ZENEMÜVE

Dimitrije Sostakovics, a világhírű szovjet zeneszerző befejezte új oratóriumát — »Ének az erdőkről« címen. A szöveget E. Dolmatovszki költő írta. A művész több, mint félévig dolgozott művén. Az oratórium formáihoz híven énekarra, magánénekre és zenekarra íródott.

FILMMŰVÉSZETI INTÉZET ALAKULT BUDAPESTEN

A kitereltyesedő magyar film fejlesztésére filmművészeti intézet létesült Budapesten. Az új intézet lesz a magyar film terén folytatott tudományos munka központja. Az intézet feladatai közé tartozik új film-szakemberek nevelése is.

KÖNYVHÉT TRIESZT JUGOSZLAV ZÓNÁJÁBAN

Trieszt Szabad Terület jugoszláv zónájában szeptember 15—21 között könyvhétet rendeztek. A nyomtatott szó nagy jelentőségét volt, hivatva magyarázni és fejleszteni a lakosság érdeklődését a könyvek, folyóiratok és újságok iránt. A könyv ünnepének keretében a tömegszervezetek nagymennyiségű írást juttattak a népbe. Ifjúsági csoportok járták a vidéket és több mozgó-kiállítás mutatta be irodalmunk, a tudomány és sajtónak leg-

újabb termékeit. A könyvhét sikerére jellemző egy tényt említünk csak meg: Isolán ez alkalommal öt új könyv- és újságkereskedés nyílt!

FILMJEINK A CANNES-I NEMZET- KÖZI FILMÜNNEPSÉGEKEN

Szeptemberben tartották, a szokásos cannes-i filmünnepséget ahová a filmtermelő államok ezévi legjobb filmtermékeiket hozták el. Jugoszlávia két filmet vitt bemutatóra: a »Jugoszláv néptáncok« színes dokumentáris filmet és a »Hazai rögön« művészfilmet. Ez alkalommal kisebb kiállítás keretében bemutattuk hazai filmgyártásunkat is. Kezdő filmművészetünk természetesen nem győzni kívánt a bemutató ünnepségeken, hanem elsősorban tanulni, ezért kiküldött bizottságunkat filmszakemberekből állították össze.

RÖVIDESEN KIOSZTJAK A SZÖ- VETSÉGI KORMÁNY DIJAIT

Nemcsak a szocialista gazdaság terén értek el dolgozóink csodálatra méltó eredményeket, de hazánkban egyenértékű kultúr-forradalom van folyamatban. A társadalmi viszonyok gyökeres megváltozása új értékű és hatalmas arányú munkát eredményezett a tudomány, a művészet és a kultúrmunka terén és a felszabadulás óta eltelt rövid néhány esztendő alatt jelentős eredmények születtek. A tudomány, művészet és a közművelődés terén elért kiváló teljesítmények elismeréseként és további ösztönzés céljából a szövetségi kormány ez év januárjában kormányrendelettel 30—120 ezer dinárig terjedő díjakat állapított meg, amelyek évenként kerülnek kiosztásra.

Meg kell azonban állapítani, hogy a szövetségi kormányrendelet előtt is jelentős figyelmet fordítottak a nép

művészeire. Szerbia miniszterelnöksége 1947 és 1948-ban két és fél millió dinár összegben osztott ki díjakat író-, festő-, film-, színi- és zeneművészeinknek. Azonos összegű díjkiosztással adózott a Horvát Népköztársaság is a művészet dolgozóinak. Megemlítendő még, hogy például Szerbia képzőművészeinek kiállításán félmillió dinár értékű kép- és szobor vétel történt. A többi népköztársaság területén hasonló mértékben volt díjkiosztás és művészi alkotások vétele.

A szövetségi díjak létesítése most általános népi elismerést hoz a kitüntetettnek és komoly erkölcsi és anyagi segítséget jelent a művésznek és tudósnak. (Mert a szövetségi díjak nemcsak a művészi alkotást, de a tudományos kutatómunkát, a tudományos eredményeket és eljárásokat, a tudományos könyveket is kitüntetik.

Hogy kellően megítélhessék a tudományos munka és a művészi alkotás eredményeit és értékét, bizottság alakult, amelynek elnöke a szövetségi tudomány- és közművelődésügyi miniszter Rodolyub Csolakovics, tagjai Ivo Andrics, író, az Akadémia tagja, Anton Malik a lyublyanai egyetem rektora, Dr Alojz Tavcsár, zágrábi egyetemi tanár, Gyorgye Lázarevics, a mérnökök és technikusok országos szövetségének elnöke. Természetesen a különféle tudományokban és művészeti ágakban, meghatározott irányvonalak szerint, tudósokból és művészekből álló juryk működnek, szám szerint 11, összesen 128 taggal.

Az idén kitüntetésre csak a felszabadulás után közzétett művek és munkák kerülnek. Kivételesen olyan értékes tudományos munkát is díjaznak, amely a hazai gyakorlatban még nem nyert alkalmazást.

A bizottság és a juryk óriási méretű és az egész ország területére kiterjedő munkát végeznek.

Fejlődésünkre jellemző, hogy Bosznia és Hercegovina, valamint Makedónia népköztársaságok is megküldték előterjesztéseiket, a tudomány terén náluk elért munkák díjazására. Köztudomású, hogy az említett köztársaságokban tudományos kutatómunka csak a felszabadulás óta van.

Az eredményki hirdetés nagyszerű mércéje lesz az ország alkotó és művészi erejének, az ugrás-szerű eredményt igazolja majd, amelyet hazánk a nyomasztó közelmulttól máig megjárta. Egyben felelet lesz minden tájékoztatóirodás rágalomra is, mert csak szocialista országban válhat valóra ilyen forradalmi változás és születhetnek ilyen rövid idő alatt nagyértékű eredmények a tudomány és a művészet terén.

VAJDASÁG NÉPEINEK DALAI

A közeljövőben megkezdí adásait a noviszádi rádióállomás. A soknemzetiségű Vajdaság adója népeink dallamait is sugározza majd, ezért november elején hangpróbát tartottak a készülő stúdióban. Újságfelhívásra 28 magyar népdalénekes jelentkezett s közülük 14 megfelelt a követelményeknek. A szerb és a más nemzetiségű jelöltek szintén 50 százalékos eredményt értek el. Ez kétségtelen azt bizonyítja, hogy Vajdaságban komoly népi zenekultúra van, mert meg kell jegyezni, hogy a jelentkezők majdnem kivétel nélkül munkások és parasztok voltak, akiknek eddig csak legfeljebb műkedvelő multjuk van zenei téren.

SZEZÓNNYITÁS AZ ÁTALAKITOTT VAJDASÁGI NÉPSZÍNHÁZBAN

A noviszádi központi Kultúrotthonban elhelyezett Vajdasági (szerb) népszínház nézőterét és színpadát teljesen átalakították, a székeket kárpi-

tozták, a színpadot kibővítették, a technikai berendezéseket korszerűsítették, a kellék- és díszlettár, valamint az új öltözők számára új épületet emeltek a színházépülethez kapcsolva stb. úgy hogy a november 9-iki idénynytáskor teljesen új színházterem várja a közönséget.

A szezönt Gotovac »Ero a túlvilágról« című víg operájával nyitják meg.

A beográdi Népszínház 80 éves jubileuma alkalmából bemutatásra kerül Nusics »Gyászoló család« című társadalmi szatirája, Vesznics rendezésében.

A színi együttes előadja, továbbá, Jonsonnak — Shakespeare kortársának — »Volpone« című darabját, Konjovics Jován rendezésében, majd Csehov »Meggyeskertjét« (J. Rakitin rendezésében) és a »Velencei kalmárt«, Shakespeare drámáját, Vesznics rendezésében.

A jugoszláv klasszikusok műveiből bemutatásra kerül Jakob Ignjátovics »Örök vőlegény«-e. Petár Sz. Petrovics dramatiszálása után, rendezi Bárics (Milán, a színház új rendezője.

Különös érdeklődéssel várja a színházkedvelő közönség Bihalyi-Mérin »Öntöde« című drámájának bemutatóját. A közismert beográdi író műve Noviszádon kerül első ízben bemutatásra, Bárics rendezésében.

Az operák közül, a következők bemutatására készül az operaegyüttes, Vojisláv Ilics operaigazgató és karnagy vezetésével: Puccini »Bohémélet« és Leoncavallo »Bajazzok«-ja. Ez utóbbi egy balett divertissement (egyveleg)-al együtt kerül bemutatásra.

A Vajdasági népszínház tehát valóban változatos és gazdag műsorral indul az új színházi évadba.

NÉPRAJZKUTATÓ TANFOLYAM NOVISZADON

Az újvidéki tanárképző magyar tanárainak kezdeményezésére és a Szerb

Matica vajdasági múzeumának támogatásával tanfolyamot szerveztek a magyar közoktatás dolgozói számára. A tanfolyam két-három hétig tart és célja az, hogy hallgatóit — a Tanárképző felső osztályának és a Magyar tanítóképző negyedik osztályának diákjait — előkészítse magyar néprajzi adatok gyűjtésére Vajdaságban és hazánk más magyarlakta vidékeire.

»A néprajzi kutatások népszerűsítése régi és fontos feladat — jelentette ki Rajko Nikolics, a vajdasági múzeum igazgatója. »Most már komolyan hozzá kell fogni, mert hazánk iparosodását és gyorsütemű szocialista társadalmi átalakulását nyomon követik az új életformák s azok mind nagyobb térhódításával, napról-napra fakulnak a régi, főleg paraszti élet külső megnyilvánulásai: szokások, népviselet, háztartási rend és külsőségek, családi viszonyok, népdalok stb., stb.«

A tanfolyam felöleli a régiségkutatásra vonatkozó tudnivalókat is, mert az archeológiai kutatásokat sem szabad elhanyagolni, mindazonáltal, a néprajzi adatok gyűjtése és megőrzése mégis égetőbb szükség, mert a föld kérgében évszázadok óta nyugvó romok, urnák szerszámok bármikor fellelhetők, míg a gyöngyösbokréta, a lakodalmi szokások, még az aratódalok is, lassan »kimennek divatból«. Följegyzésük, rögzítésük, tehát, nem tűr halasztást.

Meg kell ismerni a vajdasági magyarság életét, nemzeti és népi tulajdonságait, kultúráját, társadalmi, szellemi és erkölcsi vívmányait — s mind azt bemutatni magyar népünknek, hadd ismerje meg önmagát, saját multját. Ez is megkönnyíti népünknek — s nem kis mértékben — hogy megtalálja a jövőbe vezető utat.

Itt a Duna—Tisza közében különösen fontos, hogy rámutassunk az itt élő népek kölcsönös kultúrhatásaira.

Kutassunk fel és gyűjtsünk anyagot, sorakoztassuk fel a tényeket és dokumentumokat, amikből kinyilvánul az itt élő szerbek, magyarok, szlovákok és a pannón síkság déli részének többi népcsoportjai között érvényesülő kulturális kölcsönhatás. Fel kell tárunk mi jellemzi e népeket és népcsoportokat együttvéve, továbbá, mi tipikusan magyar jellegű, mi tipikusan vajdasági magyar jellegű.

Tanulmányozni kell az első világháború előtti tudományos kutatások eredményeit, összehasonlítani azokat a legújabb kutatások nyújtotta adatokkal és az egészet együttvéve bíráló elemzésnek alávetni. Meg kell végre határozunk a vajdasági magyarság fejlődési irányát, haladását. Fel kell, elsősorban, ébreszteni az itteni magyar értelmiség érdeklődését a magyar népi élet és annak megnyilvánulásai iránt. Múzeumokban kell felhalmozni és elrendezni a néprajzi anyagot. Ily módon szemléltetővé

tesszük népünk számára saját nemzeti kultúrája mibenlétét, nevelőleg hatunk rá; emeljük társadalmi és politikai öntudatát.

A tanfolyam végzett hallgatóinak elsőrendű gyakorlati feladata lesz, hogy a terepen, a dolgozó nép sorában, falvakban és városokban, munkatársakat toborozzanak és ellássák őket gyakorlati utasításokkal — a tanfolyamon szerzett ismereteik alapján — az adatgyűjtés technikáját illetőleg.

Népi kultúránk szocialista hazánkban, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban, szocialista tartalommal telik meg. Szocialista tartalma pedig csak úgy gyarapodhat, ha nemzeti (vajdasági magyar) külalakját általános fejlődésével párhuzamosan gazdagítjuk, tökéletesítjük, ha dolgozó népünknek a múltban kitermelt szépségeit és erényeit a szocialista, boldog jövő szolgálatába állítjuk.

HID

KÖNYVEK

Sajtó alatt:

1. *Milentije Popovics*: A szocialista országok gazdasági kapcsolatai
2. *Edvard Kardely*: A népi demokrácia lényege

SZAKSZERVEZETI KÖNYVTÁR:

1. *Misa Pavicsevics*: Harc a Szakszervezeti Világszövetség megőrzéséért

»A FÖLD NÉPE« KÖNYVEI:

1. Sertéstenyésztés
2. *Liszenkó*: A biológiai tudomány állásáról
3. A termelő parasztszövetkezetek alapszabálymintái
4. A termelő parasztszövetkezetek munkaszervezésének kézikönyve
5. A földműves szövetkezetekről szóló alaptörvény

ÉLET ÉS TUDOMÁNY:

1. *Voroncov—Velyaminov*: Mit mesél a fény sugar?
2. *Kunicsij*: A nappalok és az éjszakák keletkezése
3. *Valygard*: Hogyan magyarázza a tudomány a természeti jelenségeket
4. *Panta Tutundzsics*: A réz szerepe az ókori és az új kultúrában
5. *Kirchensteins*: Mit kell tudni a teljes értékű élelemről?

Sajtó alatt:

1. *Viseleskij*: A háziállatok ragályos betegségei

GYERMEK- ÉS IFJÚSÁGI KÖNYVEK:

Sajtó alatt:

1. *Brankó Csopics*: »Napsugaras köztársaság«
2. *Nagy István*: »Réz Mihályék kóstolója«
3. *Valentin Katajev*: »Az ezred fia«
4. *Ilyin—Szegál*: »Hogyan vált az ember óriássá«
5. Orosz népmesék

SZÍNPADUNK:

1. *Móricz Zsigmond*: »Sári bűró«
2. *Rappaport*: A színjátszás ábécéje
3. *Leonid Rachmanov*: »Viharos alkonyat«
4. *Weigand József*: »Kéz a kézben«
5. *Potemkin*: »A fiunk«
Bulyan—Pantelics: »Elégedetlenek«
6. *Rasa Plaovics*: »Víz a hegyekről«

A felsorolt könyvek és kiadványok megrendelhetők a »Budutynoszt« könyvkereskedésben Noviszádon (Staljinova 14), a »Napredák«-nál Szabadkán és a »Narodna knjizara«-ban Pancsevón. Megvásárolhatók az említett könyvkereskedésekben és azok fióküzleteiben.

